

MÁRKUS GÁBOR

ÖSSZEGZŐ EGYHÁZTÖRTÉNETI ALAPMODUL

Beszéld el fiaidnak!

Kísérleti tankönyv

2015

KÍSÉRLETI TANKÖNYV

A KÖZÉPFOKÚ REFORMÁTUS HIT- ÉS ERKÖLCSTANOKTATÁS SZÁMÁRA

Készült a Református Pedagógiai Intézet hit-és erkölcsstan taneszköz fejlesztő programja keretében, a Zs.-244/2012.11.16. 4.b. Zsinati Határozat alapján.

A visszajelzések tükrében a szükséges változtatások alapján a tankönyv átdolgozásra kerül.

A kísérleti tankönyv a következő korosztályok számára javasolt:

11. évf. 1. félév – 12. évf. 2. évf.

Modulcsoport: Egyháztörténet

Típus: Alapmodul

A kiadványból bármely részletnek az oktatási célon túli felhasználása csak a Kiadó és a Szerző előzetes engedélyével lehetséges.

A tankönyvben felhasznált idézetek forrása: Biblia.

Revideált új fordítás (RÚF 2014), Magyar Bibliatársulat.

Szakirodalmi és forrásjegyzék a kötethez tartozó tanári segédkönyvben:

www.refpedi.hu

Szerző: Márkus Gábor

Szakmai lektor: Dr. Szabó Előd

Főszerkesztő: Dr. Jakab-Szászi Andrea

A kötet összeállításában részt vett: Nagy Márta

© Márkus Gábor, 2014, 2015

© Református Pedagógiai Intézet, 2014, 2015

© a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2015

A kiadvány tartalmáért a Református Pedagógiai Intézet felel.

Kiadja a Református Pedagógiai Intézet megbízásából
a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	4
1. Az egyház alapja az Ige	6
2. A keresztyének a Római Birodalomban	10
3. A középkori keresztyénség	14
4. Luther és a wittenbergi reformáció	20
5. A helvét reformáció	25
6. A református kegyesség a XVI–XVIII. századi Hollandia és Anglia történetében	31
7. A polgári nemzetállam és az egyház.	36
8. Világmisszió (XVI-XIX. század)	42
9. A keresztyén egyház a XX. század megpróbáltatásai között.	48
10. Útkeresések a modern korban	53
11. Keresztyénnek lenni az ezredfordulón	59
12. A keresztyénség felvétele és a magyar államalapítás	65
13. Mozaikok a középkori magyar egyház történetéből	71
14. A reformáció százada	75
15. A reformátorok százada	79
16. Őrálló fejedelmek	83
17. Tűrés és türelem	87
18. Reformátusok a polgárosuló Magyarországon	93
19. A XX. század, a megpróbáltatások kora	99
20. A múltat végképp eltöröljük?	105
21. Egyházunk napjainkban	109
22. Beszéld el fiaidnak! - Összefoglalás	117

ELŐSZÓ

*„Beszéld majd el fiaidnak és unokáidnak, hogyan bántam Egyiptommal, és jeleimet is, amelyeket közöttük tettem Tudjátok meg ebből, hogy én vagyok az Úr!”
(2Móz 10,2)*

Isten csodálatos módon őrzi és megőrzi népét. Hitünk, reménységünk egyik alapja éppen az, hogy tudjuk, Isten mi mindent cselekedett már értünk. Az Ószövetség bizonyosságot tesz Isten szabadításáról, az Újszövetség a Jézus Krisztusban eljött megváltás örömhírét hirdeti. De az első pünkösdi óta is, a Szentlélek kiáradásától mindmáig velünk van és cselekszik az Úr. Az egyháztörténet – miközben elbeszéli mindazt, ami történt, azt a lehetőséget adja, hogy lássuk és megértsük, mit tesz értünk Istenünk.

Ezt a történetet tekinti át ez a könyv – szoros keretek között - úgy, hogy megmutatja a meghatározó pillanatokat, a megragadó személyiségek példáját.

Egyháztörténetet írtunk föl címnek, holott valójában az egyház mindenkori jelenét mutatjuk be. Hogyan voltak jelen, hogyan vettek részt a saját koruk eseményeiben a keresztyének?

Ez a modultankönyv része egy olyan kezdeményezésnek, amely modulrendszerű, azaz rövid, egymásra épülő egységekből álló tananyagot biztosít a hittannal megismerkedni vágyók számára. A tananyag könnyen elsajátítható, logikusan felépített és jól strukturált.

Minden leckében a következő jelöléseket használja a modultankönyv.

Motiváció, figyelemfelkeltés, elgondolkodtatás

Tények, ismeretek, adatok, események, leírások

Feladatok az elmélyüléshez, továbbgondoláshoz, megértéshez, kutatáshoz

Bibliai igék, egyházi énekek

Az énekeket elsősorban a református énekeskönyvből válogattuk. MRÉ rövidítés-
sel megadtuk az adott ének sorszámát a Magyar Református Énekeskönyvben is.
Néhány éneket ajánlunk Az Úrnak zengjen az ének című ifjúsági énekeskönyvből
(IÉ) is.

A reménységünk az, hogy áttanulmányozva ezt a kötetet, az olvasók Pál apostollal
együtt vallják: „*Mivel Isten mind e mai napig megsegített, itt állok, és bizonyosságot
teszek*” (ApCsel 26,22).

Isten áldása kísérjen mindenkit, aki ezt a modultankönyvet forgatja!

1. Az egyház alapja az Ige

Bevezetés

1. Mit jelent számodra személyesen, hogy keresztyén vagy?
2. Nagypénteken a tanítványok rettegve bujkáltak. Pünkösdkor több ezer embernek prédikáltak. Mi változott? Miért?

1. 1. A keresztyének küldetése a misszió

Urunk Jézus mennybemenetele előtt így szólt tanítványaihoz: *„Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön. Menjete el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek; és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig”* (Mt 28,18-20)

A misszió szó eredeti jelentése a küldetés. A minden hatalom Ura minden néphez küldi követőit. Ebben az értelemben a misszió az Ige hirdetése, a Krisztusról való bizonyágtétel, a megtérésre hívogatás.

Az egyház értelmezése a hitvallásban

Amikor vallást teszünk a hitünkről, az Apostoli Hitvallásban így fogalmazunk: *„Hiszem az egyetemes keresztyén anyaszentegyházat, a szentek közösségét...”*.

A Heidelbergi Káté, egyházunknak a Magyar Református Egyháznak egyik meghatározó hitvallása, ezt így magyarázza:

„Mit hiszel az egyetemes keresztyén anyaszentegyházról?

Hiszem, hogy Isten Fia

a világ kezdetétől a világ végéig,

Szent Lelke és igéje által,

az egész emberiségből gyűjti, oltalmazza és megtartja

az ő igaz hitben megegyező, örök életre választott gyülekezetét.

Hiszem, hogy ennek a gyülekezetnek én is élő tagja vagyok,

és örökre az maradok.”

(Heidelbergi Káté, 54. kérdés – felelet)

A Szentírás az egyházzól

A Szentírásban azt olvassuk, hogy Krisztus és az egyház kapcsolata „nagy titok”. **Az egyház az élő Krisztus teste**, melynek feje maga Krisztus. Ahol tehát **az emberek Krisztust Uruknek vallják és az ő Igéjét hirdetik és tekintik életük vezérlő elvének**, ott van egyház.

Míg társadalmi, jogi, gazdasági, kulturális szempontokból más vallások követőinek közösségét is egyháznak nevezzük, teológiai értelemben csak a keresztyén közösségeket nevezzük így. Ugyanakkor nem helyes bármely felekezetet is kizárólagosan egyedüli egyháznak tekinteni.

Az egyház története

Nehéz az egyháznak, mint Jézus Krisztus testének, mint a Szentléleknek a történetéről beszélnünk. Könnyebb megragadnunk az egyháznak, mint emberi közösségnek, szervezetnek, mint társadalmi képződménynek a változásait.

Az egyháztörténet tanulmányozása során – középiskolai keretek között – azt tudjuk vizsgálni, hogyan jutott el Isten Igéje az emberekhez, hogyan szólította meg őket; hogyan értették meg ezt és milyen választ adtak személyes hitük megvallásában, közös istentiszteletben, és Krisztus követségében járó cselekvésükben (2Kor 5,20).

1. 2. Jézus, a Krisztus

Jézus vélhetően Kr. e. 7 és Kr. e. 4 között született. Kereszthalála és feltámadása pedig Kr. u. 30 – 33 körül történt. Tanítványaival együtt Galilea és Jeruzsálem környékén szolgált.

Jézus életéről, kereszthalálról és feltámadásáról a **Szentírás** részletes és hiteles beszámolót ad.

Nehezen értették a kortársak, hogy a Megváltó a hatalmas birodalom távoli szegletében, egyszerű körülmények között jelenik meg. Akik csak az embert látták, azok számára Jézus egy tanult ács, mesterember, utazó bölcs, tanító, rabbi, gyógyító; aki csodákat tesz, és aki a bűnöket is megbocsátja (Mik 5,1; Mk 6,3; Mt 11,4-6).

Jézus összeütközésbe került a korabeli zsidó vezetéssel, akik vallási és politikai hatalmukat féltették tőle. A kor a kegyességet abban látta, hogy valaki a mózesi törvény előírásait szó szerint betartja. Jézus a törvényt nem valami külsőségként értelmezte, hanem lélekből fakadó dologként. **A törvény igazi betöltése a szeretet**. A hitvalló élet tehát belső szabályozás, melynek az Úr Isten iránti szeretet és hála, és a másik ember iránti szeretet a mértékadója.

A jézusi fordulat az erő szeretete helyett a szeretet erejét adta.

Kortársai közül sokan nem értették. Az egyház története azt mutatja, hogy követői sem mindig.

1. 3. Az ősgyülekezet az Apostolok cselekedeteiről írott könyv alapján

A jeruzsálemi ősgyülekezet és az első mintegy harminc év missziójának története a Szentírásban, az **Apostolok cselekedeteiről írott könyv**ben található. Az apostol szó jelentése küldött. Jézus 12 apostolt választott ki. A Szentírás apostolnak nevezi Pált is, illetve a keresztyén hittérítés más szószólóit is.

A keresztyén egyháztörténet kezdőpontjának az első pünkösdi eseményeit szokás tekinteni.

Jézus Krisztus mennybemenetele után tanítványai együtt maradtak. **Pünkösdi napján megkapták a Szentlélek ajándékát.** Ettől kezdve nyíltan hirdették Isten Igéjét. A hallgatók megtértek. A messze földről érkezettek messzire vitték az evangéliumot.

A Messiást minden buzgó zsidó várta – a gyülekezet őt a názáreti Jézusban ismerte fel, akit megfeszítettek. Ez lett az első összeütközések forrása. A zsidó vallási vezetők figyelemmel kísérték Jézus tanítványainak szolgálatát, többször figyelmeztették, letartóztatták, megfenyítették őket.

Az ősgyülekezetben az ősei földjén élő, illetve a hellenisztikus világ szokásaihoz némiképp alkalmazkodott zsidóság közötti feszültséget az apostolok úgy oldották fel, hogy létrehozták a diakónusok tisztségét (diakonosz – szolgál). A legnevezetesebb közülük István, aki megfogalmazta, hogy Isten tisztelete nincs a jeruzsálemi templomhoz kötve. A Nagytanács ezért halálra ítélte, megkövezték. Ő lett az első vértanú. Sok tanítvány menekült el Kr. u. 40 körül Jeruzsálemből.

1. 4. Pál missziói útjai

Mind a zsidók, mind a pogányok közti misszió legnagyobb alakja Pál apostol volt. Egyéni adottságai erre különösen alkalmassá tették hittérítői és teológiai feladatára: zsidó családban született (kb. Kr. u. 5-ben); otthon arámul beszéltek; a gyermeket farizeusi kegyességben nevelték, de szülővárosában, Tarsuszban (a mai Törökországban) a kor hellenisztikus műveltségét és a görög nyelvet is elsajátította. Mint fiatal ember, a híres Gamáliel rabbinál tanult.

Buzgó farizeus lévén kezdetben üldözte Jézus híveit. Damaszkuszba tartott, amikor Jézus megjelent neki. Ekkor döbönt rá, hogy a törvény iránti buzgalomban a Messiást üldözte – és hogy mindennek ellenére Isten megbocsát neki.

A **páli fordulat** egyik értelemben Pál megtérése: az üldözöből igehirdető lett. Másik értelme szerint az eddig elsősorban a zsidóság körében terjedő keresztyénység minden ember, minden nép számára nyitottá válik. (Tit 2,11; Róm 10,12).

Első **missziós útjára** valószínűleg Kr. u. 47-ben indult, és az ezt követő 15 esztendőben társaival három missziói útja során bejárta a Földközi-tenger egész keleti partvidékét, főként Kis-Ázsia és Hellász területeit. Prédikált zsinagógákban

és pogány közösségekben egyaránt. Pál levelei a keresztyén egyház tanításának alapkövét alkotják. Munkáját konfliktusok övezték, ám áldás kísérte: megerősödtek a gyülekezetek. Pált valószínűleg Néró császár uralkodása idején, Kr. u. 64-ben, Rómában végezték ki.

1. Olvassátok el, és vallásanári segítséggel értelmezzétek, mit mond a Szentírás az egyházzól az alábbi helyeken: ApCsel 8,1-3; Ef 5,22-32; Kol 1,18.24!
2. Milyen jellemzőkkel határozza meg az egyházat a Heidelbergi Káté? Milyenben tér el ez a köznapi szóhasználatól?
3. Mi volt a jézusi fordulat lényege, hogyan változtatta meg Jézus Krisztus az Isten és ember közötti kapcsolat értelmezését?
4. Mi volt a páli fordulat lényege? Hogyan változtatta meg Pál apostol az Isten és ember közötti kapcsolat értelmezését?
5. Térkép segítségével kövessétek nyomon Pál apostol térítőútjait! Az állomásokat hasonlítsátok össze Pál leveleinek címzettjeivel, illetve a Jelenések könyvében említett 7 gyülekezettel (Jel 1,11).

Ige: „Amikor ezt hallották, mintha szíven találták volna őket, ezt kérdezték Péter-től és a többi apostoltól: Mit tegyünk, testvéreim, férfiak?” (ApCsel 2,37)
Ének: 370. (MRÉ 251.) Jövel, Szentlélek Úristen!

2. A keresztyének a Római Birodalomban

Vitassátok meg: helyes-e, hogy ha egy fenyegetett kisgyermekes keresztyén édes-apa vagy édesanya térdet hajt a császár szobra előtt és imádkozik hozzá?

2. 1. A keresztyén megnevezés eredete

A rómaiak eleinte az új hitről úgy gondolkodtak, mint valami új zsidó irányzatról, szektáról, amellyel a hivatalos vallási vezetők nem rokonszenveznek. Kezdetben názáretinek, nazarénusnak nevezték a tanítványi kört (ApCsel 24,5).

Később az új tan követőit khristianosznak, a Felkent, a Khrisztosz követőinek kezdték nevezni. Először a szíriai Antiókhában (ApCsel 11,26).

A latinos christianus formából a szláv nyelvekben krisztány, a magyarban keresztyén lett. A XVIII. század óta egyre több helyütt szerepel a keresztyén forma is.

Ma magyar református, evangélikus (protestáns) közösségekben inkább a keresztyén, római katolikus körökben a keresztyén kifejezés az elterjedtebb. Mindkét szóalak helyes; az egyén családi örökségként kapja és tanulja.

2. 2. Az első keresztyének hitélete

Az ősgyülekezet tagjai részt vettek a zsidó templomi alkalmakon is. **Szeretetvendégséget szerveztek.** Közös étkezéseik során Jézus utolsó vacsorájára és halálára emlékeztek. Eleinte a szombatot is, **a vasárnapot (Jézus feltámadása napját)** is ünnepelték, később már csak a vasárnapot. Kialakult a közösséghez való csatlakozás szertartása, **a keresztség**; majd a Szentlélek elnyerésének a szertartása, a kézzrátétel. Az istentiszteleteken énekeltek, imádkoztak, felolvastak a szent iratokból, bizonytságot tettek. A keresztyén tanítás középpontjába Jézus Krisztus került. Nagyon rövid időn belül **várták Krisztus visszajövetelét.**

A gyülekezetekben apostolok, próféták, tanítók szolgáltak. Megtapasztalták „a csodatevő erőket, kegyelmi ajándékokat” (1Kor 12,28).

A jeruzsálemi ősgyülekezet egy ideig **vagyonközösség**ben élt. Ez azonban elszegényedéséhez vezetett. Az új gyülekezetek adományaikkal segítették a jeruzsálemiek életét.

A zsidó keresztyének és a görög keresztyének között vita alakult ki arról, hogyan kell értelmezni a mózesi törvényeket. A **Kr. u. 49-ben Jeruzsálemben tartott „első zsinaton”** olyan szabályokat fogadtak el, aminek betartásával a pogány keresztyének eleget tettek a zsidó étkezési előírásoknak, így egy asztalnál ülhettek zsidó keresztyén testvéreikkel (ApCsel 15,1–29).

Az egyházszervezetben kétféle vezetési gyakorlat alakult ki. A palesztinai gyakorlat kollegiális, közösségi volt. Az antiókhiai gyülekezet az egy személy által történő vezetés rendszerét vezette be.

2. 3. A mártírok vére magvetés

A zsidó vallás a római birodalomban elfogadott – és különleges engedményekkel rendelkező – vallás volt, ezért a zsidó irányzatnak vélt keresztyénség terjesztését nem korlátozták.

Az első államilag szervezett keresztyénüldözés Néro császár uralkodása (54-68) idején történt. 64-ben Róma városában tűzvész pusztított; a római keresztyének lettek a bűnbakok.

A későbbi üldözések kiváltó oka már összetettebb volt. A birodalomban az egyik összetartó erő volt a **császárkultusz. A mindenkori római császárt istenként kellett tisztelni. A keresztyének ezt nem vállalták.** Többen megtagadták a katonáskodást is, állampolgári hűségük is megkérdőjeleződött.

Egyes császárok egy-egy keleti misztériumvallásban látták a birodalom megújulásának lehetőségét. Ilyen volt a Mithrász-kultusz illetve a Legyőzhetetlen Nap tisztelete (Sol Invictus). Erre a törekvésre is veszélyt jelentett az egyre népszerűbb keresztyénség.

A keresztyének ellenállását részben egyéni perekkel, részben kollektív büntetésekkel torolták meg. Jelentős üldözések zajlottak Decius, Valerianus majd Diocletianus császár idejében.

Diocletianus (284-305) minden joguktól megfosztotta a keresztyéneket, és pogány áldozatok bemutatására, valamint szent irataik átadására kényszerítette őket. Voltak, akik meghajlottak. **Sokan lettek mártírokká, vértanúkká, akik a hitükért az életüket is készek voltak feláldozni.** Keresztyének tízezreit végezték ki. A megpróbáltatásokat, a szenvedést Jézus Krisztusért, a halált a vele való találkozás reményében fogadták el. Ám „a keresztyének vére mag” lett – írta Tertullianus, mert a mártírok példája nyomán egyre többen lettek Krisztus követőivé. A létbizonytalanságban az emberek örömmel kapcsolódtak be az egymást segítő keresztyén közösségekbe. Az elzúlló társadalomban a keresztyének erkölce és bátorsága tömegeket nyert meg az új hitnek.

2. 4. Vallási türelem

Ebben a helyzetben a konstantini fordulat hozott változást. A birodalom átszervezése után **Constantinus császár** (Nagy Konstantin, 306-337) az egyik társcsászára legyőzése után **adta ki 313-ban a Milanói ediktumot**. „Megadjuk a keresztyéneknek és mindenkinek azt a szabad választást, hogy azt a vallást kövesse, amelyiket akarja.” A császári rendelet nem tette hivatalos vallássá a keresztyéniséget, hanem **a keresztyén vallás a birodalom többi vallásával egyenrangú lett**. Az üldöztetések kora véget ért. A keresztyénység együttműködött az állammal. Ez a fordulat biztosította az egyház szabad működését és a missziót.

A császári hatalom nem tűrhette a keresztyéniségen belüli tanbeli vitákat. A probléma megoldására a császár összehívta **az első egyetemes (ökumenikus) zsinatot 325-ben Nikaia (Nicea) városába**, ahol a birodalom püspökei tanácskoztak, és maga a császár elnökölt. Az itt elfogadott hitvallás későbbi rokon változata az Apostoli Hitvallás.

2. 5. Az államvallássá válás

A keresztyénység az üldözéseket követően kedvező társadalmi-politikai helyzetbe került. A császári udvar felismerte, hogy az egész birodalmat átfogó rendszerről van szó. Az áttérés társadalmi és hivatali előnyökkel járt. Megjelentek a karrier-keresztyének, akiknek az áttérést inkább a személyes érdek motiválta. A tömeges áttérés azt is eredményezte, hogy keresztyéniségbe beépültek más vallások egyes elemei.

A milánói ediktum (313) korlátlan vallásszabadságot biztosított minden vallás követőinek. Majd a „nem keresztyén” vallások visszaszorítása következett. Ennek az eszközei voltak az állami törvények, a császári rendeletek, a helyi hatóságok döntései. A keresztyéniség mintha „elfelejtette volna” saját korábbi üldözött voltát. Már a keresztyének rombolták le más vallások szent helyeit. Megtiltották a keresztyéniség elhagyását. **Nagy Theodosius császár 380-ban államvallássá nyilvánította a keresztyéniséget, 391-ben megszüntette a pogány vallások szabad gyakorlatának a jogát.**

Megváltozott az egyház és az állam viszonya. Az üldözések korában a keresztyének az állami hatalmat a gonosz erővel azonosították és a megsemmisülését várták, vagy Isten próbára tevő akaratának tartották és imádkoztak az elnyomóért. A konstantini fordulat után a keresztyéniség is elfogadta az állam létét, a híveket együttműködésre ösztönözte, az állam segítette a keresztyén missziót. A theodosiusi fordulat azonban azt is jelentette, hogy megint külső szabályozás írta elő, mi a kegyesség. Nehéz feladat volt (a mai napig is az maradt) az egyház és az állam viszonyának a helyes rendezése.

Ettől kezdve az egyház történetében állandóan megfigyelhető a törekvés a *lélek szerint való megújulásra*, a megmerevedett, üressé vagy képmutatóvá vált

keretek széttörésére. Az egyháznak szükséges szüntelenül megújulnia és a jézusi mintához visszatérnie. Az egyház története ilyen értelemben reformációk története.

2. 6. A birodalom végnapjai

A belső válságoktól sújtott Római Birodalom a IV. századtól kezdve nem tudott ellenállni a külső támadásoknak. Germánok, hunok pusztították az országot. Theodosius halála után a birodalom két részre szakadt. 476 után a Nyugat-Római Birodalom helyén sok törzsi királyság, helyi állam alakult.

Az V. századig a kereszténység az egykori Birodalom területén mindenhová eljutott. Ezen túl Abesszíniában (Etiópiában) és a vándorló germán törzsek között terjedt. 301-ben Örményországban államvallás lett. Szíriában, Perzsiában, Belső-Ázsiában Nesztoriosz konstantinápolyi pátriárka nézetei terjedtek el. Az efézusi zsinat elutasította ezeket, de pl. Attila hun király (434-453) maga is valószínűleg nesztoriánus keresztény volt.

1. Miért kerültek a keresztények összeütközésbe a római államhatalommal?
2. Constantinusnak is, Augustinusnak is keresztény volt az édesanyja. Mire figyelmeztet ez minket? (Miért fontos a vallásos nevelés? Mennyire vállalhat fel hitbeli döntést a szülő a gyermeke helyett?)
3. Készítsetek tablót vagy ppt bemutatót néhány keresztény vértanúról!
4. Nézzetek utána, mi lett az apostolok sorsa!
5. Keressetek irodalmi illetve filmes feldolgozásokat a keresztényüldözésekről!
6. Miért terjedt gyorsan az üldözések ellenére az új vallás?

Ige: „Boldogok vagytok, ha énmiattam gyaláznak és üldöznek titeket, és mindenféle rosszat hazudnak rólatok.”(Mt 5,11)

Ének: 302. (MRÉ ---) Ó, népeknek Megváltója

303. (MRÉ 181.) Jöjj, népek Megváltója!

3. A középkori keresztyénség

1. Írjátok meg a városbíró beszédét, amit a 300 éve épülő katedrális befejezésekor mondhatna el a városi tanácsban!
2. Mi kell ahhoz, hogy valaki szerzetes lehessen? És mi kell az eretnekké váláshoz?

3. 1. Viták a tiszta tanításról

Jézus nem tant, tanítást hagyományozott az egyházra, hanem az evangélium jó hírét. Mégis már az újszövetségi korban fontos kérdéssé vált a gyülekezetekben a tiszta tanítás.

Az egyház közös ügyeiről már az apostoli korban is **zsinaton**, egyházi gyűlésen döntöttek. A helyesnek felismert gondolat alapvető **hitigazság** (dogma) lett, amit bizonyítás nélkül elfogadnak a hívők. Az elutasított gondolat **tévtanítás**, és aki ehhez ragaszkodott, az **eretnek** lett. Megtörtént, hogy a kisebbségben maradt vélemény követői kiszakadtak az egyházból.

A niceai zsinaton az alexandriai **Areiosz (Arius)** tagadta a szentháromságtan egyik fontos elemét, az Atya – Fiú – Szentlélek örök egységét. Azt hirdette, hogy Isten egy és csak ő öröktől fogva való. Fia, az Ige az ő teremtménye, aki így nem egylényegű (*görögül: homousziosz*) vele, csak hasonló lényegű (*homoiusziosz*). A vita látszólag egyetlen i-betű miatt folyt; a valóságos kérdés az volt, hogy mit jelent az ember megváltása és az üdvösség. A zsinati döntés egyértelmű volt: elvetették az ariánusok tanítását.

A hittani viták során egyre fontosabb lett a Szentírás pontos körülhatárolása. Melyek azok az íráskönyvek, amelyekből vitathatatlanul az Úr Isten kijelentett igéjét ismerjük meg? Ezt a jegyzéket a bibliakutatásban kánonnak nevezzük, a folyamat a kanonizáció.

Az újszövetségi iratok mai sorrendjét először 367-ben rögzítette Athanasius püspök húsvéti körlevele. Az ariánusokkal illetve a gnosztikus csoportokkal vívott eszmei küzdelem során fontos volt meghatározni, melyek a keresztyénség elismert bibliai könyvei, mi a hivatkozási alap. A kimaradó íráskönyvek egyik csoportja az ún. **apokrif** (rejtett) iratok. Napjainkban felkapott apokrif irat pl. Júdás illetve Tamás evangéliuma.

A Római Birodalomban a latin lett a hivatalos nyelv, és a nyugati területeken a köznép is ezt beszélte, a pápa kérésére 400. körül Hyeronimus (Jeromos) elkészítette a Biblia új latin fordítását, a **Vulgatát** (*elterjedt, általános*), ahogyan ezt a fordítást elnevezték.

A II-VIII. században alkotó kiemelkedő egyházi írókat összefoglaló néven egyházatyáknak nevezük. Munkásságuk fontos volt a keresztyén hitigazságok leltisztulásában, az újszövetségi kánon kialakításában. A legismertebb egyházatyák között Aranyszájú Szent Jánost, Szent Jeromost, Szent Ambrust, I. Gergely pápát és Szent Ágostont említik.

Ágoston (354-430) ifjúkorának lelki vívódásait, megtérésének történetét a Vallomások (**Confessiones**) című munkájában írta meg. A De Civitate Dei című könyvében pedig arról ír, hogyan van jelen a világban az egyház.

3. 2. A keresztyénség korai központjai, a nagy egyházszakadás
Az egyház az első századokban a helyi gyülekezetek, helyi egyházak hálózataként jelent meg. Az apostoli korban még minden gyülekezet élén **felügyelő** (episzkoposz = **püspök**) állt, később csak a városi gyülekezetek vezetőit hívták így, akik a környék egyházi életét is irányították.

Ahogy terjedt a keresztyénség, **létrejöttek a helyi egyházak szövetségei, az ún. patriarchátusok.** Az 5. században öt patriarchátus létezett: Róma, Konstantinápoly (=Bizánc), Alexandria, Antiókhia és Jeruzsálem.

A római pápa tekintélye fokozatosan alakult ki. A hagyomány szerint Róma első püspöke Péter apostol volt; az ő utódjának tartotta magát minden későbbi római püspök. Kiemelt tekintélyük (primátus = elsőbbség) a 2. századtól kezdett kialakulni. Idővel Róma püspöke a pápa elnevezést, mint a püspökök „atyja”, saját maga számára tartotta fenn. **I. Gergely (590-604)** korában Róma szerepe meghatározó lett a teológia, a liturgia (szertartások) és az egyházi ének (gregorián) megújításában, rendszerezésében is.

A frankok a longobárdoktól elfoglalt észak-itáliai területeket a római pápának adományozták (756). Megszületett a most már Bizánctól független és a frankokkal szövetséges **Pápai Állam**. III. Leó pápa hálából 800 karácsonján császárrá koronázta **Nagy Károly frank uralkodót**. A frank védnökséget a német támogatás váltotta fel, amikor 962-ben XII. János pápa császárrá koronázta **I. Ottót**, és ezzel megalakult a **Német-Római Birodalom**, melynek első papja volt a római pápa, aki döntött az egyház legfontosabb ügyeiben.

Bizánc viszont a bizánci császárt tekintette Krisztus Király földi helytartójának, a császár szervezte meg az egyházat, és hitbeli kérdésekben is döntött.

Az első ezredfordulóra a keleti és a nyugati egyházak közti különbségek az egyház kettészakadásához vezettek.

Különbségek	Nyugati egyház	Keleti egyház
Megnevezés	Katolikus (az egészhez tartozó)	Ortodox (igaz hit)
Szertartási nyelv	latin	görög és nemzeti nyelvek
Szertartás	mise	liturgia
Úrvacsora	1 szín alatt – a hívők csak ostyát kaptak	2 szín alatt – a hívők kenyeret és bort kaptak
Vezető	római pápa	pátriárkák
Központ	Róma	Bizánc, Antiókhia, Alexandria
Egyházszervezet	központosított	Állami keretek között
Papok házasodása	a XI. sz-tól cölibátus	megengedett

A nyugati és keleti egyház néhány fontos különbsége 1000 körül

A földrajzi, nyelvi és kulturális különbségek, az eltérő egyházi szokások, a teológiai viták és a hatalmi harcok odafajultak, hogy 1054-ben Konstantinápolyban az ott tárgyaló pápai küldött kiátkozta Mihály konstantinápolyi pátriárkát és híveit. Ők erre válaszul zsinatot hívtak össze, és egyházi átokkal sújtották a kiátkozókat és a velük egyetértőket – így a római pápát is. **Ezt az egyházszakadást szizmának nevezzük.**

A kölcsönös kiátkozást 1965-ben ünnepélyesen hatálytalanította VI. Pál római pápa és I. Athenagorasz konstantinápolyi pátriárka.

3. 3. Kolostorok csendje

A világ zajától eltávolodó keresztyének szerzetesi közösségeket hoztak létre, kolostorokat alapítottak. **Nursiai Benedek 529-ben Monte Cassinón** alapította meg a monostorát. A bencés rend **regulája (szabályzata)** középpontjában Krisztus áll: **„Krisztusnak semmit élébe ne tegyenek”**. A szerzetesek fogadalma a következőket foglalta magában: kitartás, az erkölcsök tökéletesítése, valamint a feltétlen engedelmesség. Alapgondolata az Ora et labora, vagyis az imádság és a munka egyensúlya.

Az ezredfordulóra sokan várták Krisztus visszajövetelét. Ez kedvezett a szerzetesség megerősödésének is. Új rendek alakultak. Az imádság, elmélyülés, hallgatás volt fontos a kamalduli illetve a karthauzi szerzeteseknél; utóbbinak női ága is alakult. A **ciszterciták** mintagazdaságai a mezőgazdaság újításait terjesztették el Európa-szerte. Augustinus regulája mentén szervezték életüket az ágostonosok és a premonstreiek.

A XIII. századi változások **két új városi szerzetesrend** népszerűségét hozták el. A pápa felismerte az Assisi Ferenc mozgalmában rejlő vallási és társadalmi lehetőségeket; a **ferencesek** lettek a szegények szószólói, a betegek, árvák segítői; ihletett igehirdetőik. A **domonkosok** a hit védelmét és a missziót vállalták, sok

képzett tudós került ki közülük. Mindkét rend koldulórend, adományokra alapozták a szolgálatukat.

A keresztes hadjáratok idején megalakult a Johannita, a Templomos és a Német **Lovagrend**. Szerzetesi közösséghez hasonlóan működtek, összekapcsolták a zarándokok védelmét, elszállásolását és betegápolást; de hadra keltek, ha kellett.

A Templomos Rendet és a magyarországi alapítású pálos rendet máig is legendák és titkok övezik.

3. 4. A keresztes hadjáratok

A keresztes hadjáratok a nyugati keresztyénség pápai szentesítéssel indított katonai akciói. A XI-XIII. században legfőbb célpontjuk a Szentföld (Jeruzsálem és környéke) visszaszerzése volt.

A muszlim szeldzsukok 1087-ben bevették a három vallás (zsidó, keresztyén, iszlám) szent helyeként tisztelt Jeruzsálemet.

A keresztes hadjáratok célja a Szentföld keresztyén lakosainak és a szent helyeknek az iszlám uralom alóli felszabadítása, a zarándokoktak biztosítása volt. Célja volt azonban az is hogy Bizánc gyengülését kihasználva esetleg egyesíteni lehessen a kettészakadt keresztyénséget. A pápa bűnbocsánatot is hirdetett a hit védelmében harcolók számára.

1095-1291 között nyolc nagy hadjáratra került sor. A keresztesek az első hadjáratban visszafoglalták Jeruzsálemet, keresztyén államokat hoztak létre. Ezeket az államokat a szultánok 1291-ig teljesen visszafoglalták. A 4. keresztes hadjárat „eltévedt”. 1204-ben Bizáncot foglalták el közel hatvan évre.

A keresztes háborúk súlyos – máig tartó – sebeket jelentenek a nyugati és keleti keresztyének, muszlimok és zsidók közötti kapcsolatban. Az is igaz, hogy a hadjáratok alatti kulturális kapcsolatok révén az arabok közvetítésével számos keleti találmány, növény került át Európába. Nyugat-Európában újra felfedezték az ókori görög filozófusok és tudósok műveit.

További keresztes hadjáratokat is szerveztek még az eretnekek ellen, Hispánia visszafoglalására, a Baltikum meghódítására és a török ellen is.

3. 5. Az universitas – a diákok és magiszterek egyeteme

A középkori egyetemek a városokban, a céhek mintájára alakultak, függetlenek voltak, önkormányzattal, saját törvényekkel (autonómiával) rendelkeztek. A tanárok és a hallgatók együttesen alkották. Kialakulásában arab hatásoknak is szerepe volt.

A leghíresebb egyetemek Bolognában, Párizsban, Oxfordban, Nápolyban működtek. Közép-Európában Bécsben, Krakkóban.

Az egyetem négy karra oszlott. A diák először a szabad művészetek karán baccalaureus fokozatot szerzett, és csak utána folytathatta jogi, orvosi vagy teológiai tanulmányait, további 10–15 év során a magister fokozatig.

A sorra alakuló egyetemek által Nyugat-Európa szellemi élete felpozsduzott. A hitigazságokat nem csak a Bibliából és az ókori egyházatyák munkáiból támasztották alá, hanem az emberi ész érveivel is. Az augustinusi teológia fogalomvilágát ötvözték az arisztotelészi filozófia rendszerével. Mindezt nem „öncélú” tudományosságként tették, hanem a hitet akarták erősíteni. Ezt a tudományos irányzatot nevezték skolasztikának.

Az egyetemi oktatásban kiemelkedő szerepet játszottak a domonkosok. Domonkos szerzetes volt Aquinói Szent Tamás (1225-1274), a skolasztika kimagasló tudósa. 27 éves korában már a párizsi egyetem tanára volt. A róla elnevezett filozófiai rendszer, a tomizmus a mai napig a katolikus teológiai (hittani) tanítás alapjául szolgál. Fő műve: „Summa theologica”, (a teológia összefoglalása) megteremtette az ókori tudományosság és a keresztyén tanítás összhangját.

3. 6. Az egyház szerepe a középkori társadalomban

A középkori ember életének minden területén jelen volt az egyház. Ezt segít áttekinteni az alábbi felsorolás.

- **A mindennapok szabályozása**
  - Értékrend, béke, lelki egészség
  - Ünnepek, szokások, életfordulók, napi rend
  - Népeségsszabályozás
- **Szociális szerep**
  - Szegények, özvegyek, árvák védelme
  - Ispotályok, szegényházak, zálogházak
- **Társadalmi mobilitás**
  - Felemelkedés, karrier, tanulás – műveltség – tehetség útján
  - Kivonulás, elhúzóadás, menedék a mindennapi terhek elől
- **Gazdasági szerep**
  - Tőke, vagyonfelhalmozás
  - Mintagazdaságok, új technikák, új eljárások elterjesztése
- **Kulturális szerep**
  - Írásbeliség, a hivatalok működtetése, oklevelek őrzése
  - Könyvművészet, kódexkészítés, könyvtárak
  - Oktatás (plébániai, kolostori iskoláktól az egyetemig)
  - Művészetek támogatása (mecenatúra)
  - Közgondolkodás formálása.

A középkor embere számára az egyház volt a mennyet és a földet összekapcsoló hatalom. A napi munkát imádkozások, áldások, szentelések szőtték keresztül. Rendkívül fogékonyak voltak a csodákra, gyógyulásokra, isteni jelekre. A rajongás mellett jelen volt a félelem. Úgy vélték, hogy a pokoltól való megmenekülés biztosítékai a bűnbánat, a vezeklés, az üdvösségszerző jó cselekedetek, adományok.

A templom látogatása nem csak törvényben előírt feladat volt, hanem oltalom és védelem az ártó erők, szellemek ellen. Az istentisztelet korabeli formája a mise. Ennek az első része az Ige liturgiája (énekek, bibliai részek felolvasása, rövid tanítás), a második része az eucharisztia (úrvacsora; ennek részei a felajánlás, áldozás, adakozás, imádság). Az egyes részek között a hívek meghatározott bibliai szövegeket énekeltek.

A szentségek száma hétre nőtt: keresztség, bérmálás = a hit megerősítése, úrvacsora, bűnbocsánat, betegek kenete, pappá szentelés, házasság. Úgy vélték, hogy ezek a szentségek a hívőt Istenhez kapcsolják. A közfelfogásban úgy értelmezték, hogy ha ezeket végrehajtják, azonnal hat Krisztus kegyelme.

1. Presbiter, püspök, diakónus. Nézz utána, hogy az ősegyházban (illetve ma) hogyan, milyen jelentésben használatosak ezek a kifejezések!
2. Miért lehet fontos arról vitatkozni, hogy jóvátehető-e a bűn?
3. Nézz utána, mi a katolikus és mi az ortodox szó jelentése!
4. Képek segítségével mutasd be, hogy mi a különbség egy római katolikus és egy ortodox templom között! Készíts ppt bemutatót!
5. Keress ma is élő szokásokat illetve értékeket a középkor hitéletében!
6. Ha a középkorban élnél, és nem lenne más választásod, mint hogy egy szerzetesi közösséghez csatlakozz, melyiket választanád és miért?
7. Nézz utána, milyen gyógynövényeket termesztettek egy kolostor kertjében! Gyűjts adatokat, mi mindenre használták a levendulát!
8. Nézzetek utána, mit tartalmazott a hét szabad művészet! Miért volt hasznos mindez egy leendő pap számára? És miért tanulták ezt a leendő orvosok is?

Ige: „Én és az Atya egy vagyunk” (Jn 10,30)

Ének: 500. (MRÉ 290.) Krisztus, ki vagy nap és világ

4. Luther és a wittenbergi reformáció

1. Értelmezzétek, hogy mit jelent valamit megreformálni!
2. Mi lehet a magyarázata annak, hogy az egyház megújítását keresők az anyanyelven történő ígéhirdetést szorgalmazták?

4. 1. A reformáció hajnala

A pápai udvar 1309-ben Avignonba költözött, ahol IV. (Szép) Fülöp francia király befolyása alá került. Fogságnak szokták ezt nevezni, de a valóságban inkább védnökség és gyámkodás volt. A pápa Rómába való visszatérése után hamarosan ellenpápát választottak Avignonban. 1378-1417 között több ízben két, egyszer három pápája is volt az egyháznak, akik kiátkozták egymást és egymás követőit. **A konstanzi zsinat (1414–1418)** orvosolta az áldatlan helyzetet. Zsigmond német király hívta össze. (Zsigmond egyben magyar király is volt 1387 – 1437 között.) Sor került az eddigi pápák önkéntes lemondására vagy kényszerű lemondatására, majd 1417-ben V. Márton megválasztására. A zsinat a hitbeli egységet **Husz János** máglyára küldésével (1415) megoldottnak tekintette.

Husz halála után követői fellázadtak Zsigmond ellen. **A husziták** két irányzatra szakadtak. A mérsékelt **kelyhesek** azt képviselték, hogy az úrvacsorát minden hívőnek kenyér és bor formájában kell átadni. Ehhez a csoporthoz inkább a nemesség és az egyetemi oktatók-hallgatók csatlakoztak. Később ők egyeztek ki a pápával és a császárral. A Tábor hegyéről **táboritáknak** nevezett radikális, gyökeres változásokat sürgető huszita irányzat nemcsak egyházi, hanem társadalmi reformokat is célul tűzött ki, s ezért kész volt a fegyveres harc vállalására is. Elvetették a szentek tiszteletét, a tisztítótűz gondolatát, és támadásokat indítottak a régi vallás követői és az egyházi birtokok ellen. Ezt a csoportot 15 évnyi küzdelem után verte le a kelyhesek által toborzott sereg.

4. 2. A reformáció kora

A reformáció fogalma szó szerint vissza-alakítást jelent. A XVI. században kibontakozó teológiai vita, szellemi mozgalom, később társadalmi és politikai mozgalom célja az volt, hogy az egyházat a bibliai alapelveknek megfelelően megújítsa. Az eredmény a hit és a vallásos érzület megújulása lett, de a nyugati egyház több felekezetre történő szétválásához is vezetett. A reformáció a kialakuló polgárság fontos vallási - ideológiai támasza lett és nagyban hozzájárult Európa megerősödéséhez.

A korszakban, a XIV-XV. században az egyház tekintélye meggyengült. A kortársak úgy érezték, hogy a pestis, a nyugati egyházzsúkadás, a százéves háború, a „pogány” török előrenyomulása, a világban jelenlévő ártó erők mind a Sátán erejét mutatják – és az egyház nem hogy szembeállt volna ezekkel, hanem talán még rontott is a helyzeten.

A Német-római Császárság csak formális egységet takart, a hatalom tényleges birtokosai a tartományurak voltak, akik a kereskedelemből származó bevételekre támaszkodva a császárral is ujjat húzhattak. A városok gazdagodásával párhuzamosan a nemesség egyre inkább veszített jelentőségéből. A változások másik nagy vesztese a parasztság volt: kevesek útja nyílt meg a felemelkedéshez.

Az emberek riadtan keresték üdvösségük lehetőségét. A templomok tele voltak, de egyre nagyobb szakadék tátongott a különféle kegyességi formák között. Babonás ereklyetisztelet és cinikus pénzügyletek, szerzetesi kórházak és világvége-prédikátorok, monumentális építkezések és reformtörekvések jellemezték az egyházat. A laikusok éles kritikával illették a korrump egyházvezetést vagy a tanulatlan alsópapságot.

4.3. Luther Márton, a hitújító

Luther Márton (Martin Luther, 1483–1546) eislebeni bányászcsaládból származott. Alsóbb iskoláit követően apja kívánságára jogi tanulmányokat kezdett. Egy erdei vihart átélve fogadalmat tett, majd ágostonos szerzetes lett. Mint szerzetes, a legkisebb vétkéért is súlyos büntetéseket szabott magára, kereste az irgalmas Istent. Pappá szentelése után Rómába is eljutott, ahol végigzarándokolt minden jelentős búcsújáró helyet – mégsem érezte biztosítva üdvösségét. Az egyik szerzetestársa figyelmeztette: „Hiszem bűneink bocsánatát!” 1512-ben nevezték ki a bibliamagyarázat tanárának az újonnan létesült wittenbergi egyetemre. Augustinus munkáit, majd a Szentírást tanulmányozta. A toronyszobában a Római levelet olvasva döbrent rá, hogy az üdvösség nem a mi érdemünk, hanem Isten kegyelméből ajándék.

A búcsúcédulák (bűnbocsátó cédulák) ebben az időben gyors elérést kínáltak az üdvösséghez. Jó cselekedeteket lehetett vásárolni. Árusítói szerint ezeknek

a bűn-elengedő iratoknak a kifizetése a tisztítóúzbeli szenvedést rövidítette le. Az egyes bűnöknek szabályosan „listaára” volt. Az egyháznak szánt pénz ekkor a római Szent Péter-bazilika építését szolgálta. Német földön Johann Tetzel domonkos szerzetes óriási sikerrel árulta a „bűnbocsánatot”.

1517. október 31-én, Tetzel wittenbergi látogatásának előestéjén tette közzé Luther 95 tételét, mellyel vitát kezdeményezett a bűcsú kérdéséről. A tudományos vita elmaradt, de Luther nyomtatásban megjelent nézetei óriási feltűnést keltettek.

- Urunk akarata az, hogy a hívek egész élete megtérés legyen!
- Bűnököt csak Isten bocsáthat meg. Sem a pap, sem a szentek nem járhatnak közbe.
- A pápa nem feljebbvalója az egyháznak.

4. 4. A reformáció alapelvei

Öt alapelv kristályosodott ki Luther munkássága, majd a reformátori küzdelmek nyomán, ezekre alapozódott a reformáció teológiája és hitélete.

Sola Gratia	A megigazulás egyedül Isten kegyelméből lehetséges.
Solus Christus	Egyedüli közbenjárónk Krisztus.
Sola Fide	Az ember megigazulása és az üdvözülése egyedül hit által,
Sola Scriptura	Egyedül a Szentírás jelent ki érvényes dolgokat a keresztyén hitről.
Soli Deo Gloria	Egyedül Istené a dicsőség.

Luther teológiájának további fő elemei:

- A jó cselekedetek nem érdemet szereznek, hanem a hit megnyilvánulásai.
- Sem a misztika, sem a skolasztikus tudás nem biztosítja a megigazulást.
- Mindenki a hitének köszönhetően üdvözül, tehát mindenkinek joga van tanulmányozni a Bibliát. A keresztyén igehirdetés alapja a bibliai szöveg pontos értelmezése.
- A Biblia alapján csak három szentség ismerhető el: a bűnbánat, a keresztség és az úrvacsora.
- Isten kétféleképpen gyakorolja uralmát. Az Ige által az egyházban és a többségek által a világban. A keresztyén ember is kettős hivatásban él: az evangélium elhívásában, de egy világi „hivatásban” is.

4. 5. Reformátori küzdelmek

Röpiratok és a tanvitákról szóló tudósítások jelentek meg: Luther műveinek és nézeteinek terjesztésében az addigra már általánosan elterjedt könyvnyomtatásnak óriási jelentősége volt. Luther 1520-ban kiadott röpiratai – A német nemzet

keresztyén nemességéhez, Az egyház babiloni fogságáról, A keresztyén ember szabadságáról – után a római pápa kiközösítette (kiátkozta) őt. Luther nyilvánosan elégette a pápai okiratot.

A wormsi ediktum

V. Károly német-római császár (1519–1556) Luthert is megidézte a wormsi birodalmi gyűlés elé. Luther semmit nem vont vissza, csak készségét nyilvánította arra, hogy ha a Szentírás alapján meggyőzik, akkor változtat az álláspontján. Ekkor Lutherre a birodalmi átkot is kimondták – ediktum formájában. Ez azt jelentette, hogy Luthert, védelmezőit vagy követőit bárki, bárhol büntetlenül megölhette. A császár szembefordult Lutherrel, de a tartományurak és a városok pártolták.

Wartburg várában György lovag álnéven rejtette el Bölcs Frigyes szász választófejedelem Luthert. (Az akciót emberrablásnak álcázták). Luther itt 1522-re lefordította német nyelvre az Újszövetséget. A teljes Szentírás német nyelven tizenkét évvel később jelent meg. E munkájával nagy lépést tett a német irodalmi nyelv megteremtéséért is.

Luther visszatért a wittenbergi egyetemre. Nemcsak teológiai tanár volt, hanem példamutató családapa is lett. Fiatalkora óta lanton és fuvolán játszott, számtalan egyházi éneket – korált – írt.

4. 6. A lutheri irányzat terjedése

Protestánsok

A német fejedelmek a fenyegető török veszély árnyékában kompromisszumra törekedtek. Abban állapodtak meg, hogy az összehívandó zsinatig minden fejedelem a maga területén illetékes az egyházi ügyekben. 1529-ben a speyeri birodalmi gyűlésen a reformáció hívei ünnepélyesen kiálltak a hitük mellett – innen ered a protestáns név (valami mellett érvelni; későbbi jelentése a tiltakozó). Egy évvel később az augsburgi birodalmi gyűlésen Luther munkatársa, Philipp Melanchthon felolvasta a német reformáció hitvallását (Ágostai hitvallás). Ez alapján lett Luther követőinek neve Ágostai hitvallású evangélikus. A protestáns szó pedig átfogó jelentésűvé vált: a reformáció során a katolikus egyháztól különváló felekezetek összefoglaló neve lett.

Az augsburgi vallásbéke

Luther célja nem az egyházzszakadás volt, hanem a nyugati keresztyén egyház megreformálása. A német fejedelemségek és a császár között kitört háborúban azonban az irányzatok elszakadtak egymástól. 1555-ben Augsburgban kötöttek békét, amelyik kimondta, hogy a fejedelmek szabadon választhatnak a római katolikus és az evangélikus felekezetek közül, alattvalóiknak pedig követniük kellett a fejedelem vallását, vagy elköltözhetnek egy másik fejedelemségbe. Az elv meg-

fogalmazása latinul: cuius regio, eius religio (akié a föld, azé a vallás). Mégis, ez az elv tiszteletben tartotta a lelkiismereti szabadságot.

Az evangélikus egyház térnyerése

A XVI. században Németország jelentős része, a skandináv államok (Dánia, Norvégia, Svédország és az uralma alatt élő finnek) és a Baltikum államai (Poroszország, Észtország) csatlakoztak a wittenbergi reformációhoz. Németalföldön, Közép-Európában a lutheránusokhoz képest többen követték a svájci reformációt.

1. Rendeztetek hitvitát a búcsúcédulákról! A búcsúcédula eladói és vevői amellet érveljenek, hogy az egyház javára felajánlott adomány jó célt szolgál; fontos, hogy az ember lelki üdvéért a pápa is könyörögjön; a búcsúcédula megvásárlása a vétkek elfogadását és megbánását jelenti; ez egy azonnali megoldás, és ki tudja, milyen bizonytalan ma az élet... – a reformátori álláspontot Luther nyomán fogalmazzátok meg!
2. Mi a jelentősége annak, hogy az embernek nemcsak keresztyén elhívása, hanem evilági hivatása is van?
3. Miért nem tudta integrálni a római egyház Luther mozgalmát?
4. Mely élmények indították Luthert a papi pálya felé? Milyen módon remélte az üdvösséget?
5. Nézz utána, milyen tényezők és milyen érdekek segítették, hogy a német fejedelmek a reformáció hívei lettek! Elfogadható-e az a vélemény, hogy csak politikai érdekeik vezérelték őket?

Ige: „Mert abban Isten a maga igazságát nyilatkoztatja ki hitből hitbe, amint meg van írva: »Az igaz ember pedig hitből fog élni.«” (Róm 1,17)

Ének: 390. (MRÉ 254.)

298. (MRÉ 429.)

5. A helvét reformáció

1. Mivel magyarázható a református templomok belső egyszerűsége?
2. Vitassátok meg, milyen módon lehet úgy szervezni a jobbágy-földesúri rendszert, hogy érvényesüljön az őskeresztyén vagyonközösség elve!

5. 1. A zürichi reformáció – Zwingli

Zürich volt a Svájci Államszövetség egyik legfontosabb német kantonja. A kanton lakói céhekbe tömörült iparosok és szabad parasztok voltak, akik a legfontosabb kérdésekben (pl. háború és béke, vagy újabb kantonok csatlakozása) **népszavazáson** formáltak véleményt.

Zürichben indult el, Zwingli munkássága következtében a német-svájci reformáció, ami sok szempontból irányt mutatott Kálvin későbbi genfi munkásságához is.

Ulrich (Huldrych) Zwingli (1484 – 1531) zürichi papsága **1519**-ben kezdődött. A zürichi Nagytanács a reformáció ügye mellé állt, és szövetséget kötött Basellel és Bernnel. A reformációt követő és a Róma mellett kitartó svájci kantonok szembe fordultak egymással. Zwingli elkísérte városa katonáit, és 1531-ben a kappeli ütközetben vesztette életét. Utolsó szavai a hagyomány szerint ezek voltak: „A testet megölhetitek, de a lelket nem.”

A kantonok 1536-ban békét kötöttek, ebből fejlődött ki a jól ismert svájci semlegesség.

5. 2. Zwingli tanítása

Zwingli prédikációi nagy feltűnést keltettek: nem az előírt válogatás szerint, hanem folytatólagosan magyarázta a Bibliát. Azzal, hogy kiadta a böjttel, zsoldos katonasággal, papi nőtlenséggel, szentek tiszteletével és a Szentírás tekintélyével kapcsolatos prédikációit – akarva-akaratlan – reformátorrá vált. Zürichben is németre fordították a teljes Szentírást.

Eretneknek nyilvánították – de egy hitvitában a zürichi Főtanács őt ítélte győztesnek.

1523-ban jelent meg Zwingli **67 tétele**. Példaként hármát idézünk:

- Krisztus egyetlen főpap és közbenjáró;
- a mise nem áldozatbemutató, hanem emlékezés és zálog Isten kegyelméről;
- a Szentírás szerint nincs tisztítóűz.

Főműve, a Kommentár a hamis és az igaz vallásról 1525-ben jelent meg.

Megreformálta az istentiszteletet, bevezette a német nyelvű prédikációt, eltávolította a templomokból a képeket és a szobrokat, a miseáldozat helyett bevezette a két „szín” (kenyér és bor) alatti úrvacsorát, amelyet nem díszes oltárról, hanem fehér terítővel borított úrasztaláról vett a gyülekezet.

Megszervezték a szegények és a betegek gondozását. Külön könyvet írt a vagyonról és a gazdagságról. Házassági- és erkölcsi bíróságokat állítottak fel. Zwingli szerette volna megszüntetni a jobbgység intézményét és az egyháznak fizetett tizedet, de csak enyhítéseket ért el. Munkája nyomán alakult ki a svájci egyház zsinati rendszere. Eszméje a „*theokrácia*” (Isten uralma) volt, melyen a városi demokrácia és a megreformált egyház együttműködését értette úgy, hogy a lelkipásztorok tanácsadói, de nem felettesei a politikai hatóságoknak.

5. 3. A reformáció irányzatainak párbeszéde

Zwingli és Luther írásaikon keresztül már négy éve vitatkoztak egymással, amikor Hesseni **Fülöp német fejedelem megpróbált békét teremteni a reformáció svájci és wittenbergi ága, Zwingli és Luther között. A személyes találkozóra 1529-ben került sor Marburgban** (marburgi kollokvium). Az úrvacsorai tanítás kivételével minden kérdésben egyetértésre jutottak.

Luther számára Krisztus jelenléte az úrvacsora jegyeiben olyan sarkalatos kérdés volt, hogy Zwingli álláspontjában a sákramentum kiüresítését látta. A svájci reformátor kitartott amellett, hogy a kenyér és a bor csupán jelei Krisztus testének és vérének, és csak emlékeztetnek Krisztus halálára; az úrvacsora emlékvacsoara a hit megvallása és a hívők közösségének gyakorlása.

A reformáció két nagy ágra vált szét.

5. 4. A genfi reformáció – Kálvin

Genfben indult meg a francia-svájci reformáció. Genf ekkor még nem tartozott a svájci államszövetséghez, de két svájci kantonnal szövetségben 1526-ban kivívta függetlenségét a francia Savoyai Nagyhercegségtől.

Genf városa a reformáció szellemiségét hamar magáévá tette. Erasmus hatására már 1521-ben humanista körök alakultak, 1530-tól pedig több templomban reformátori újításokat vezettek be. A Szentszék válasza nem sokáig váratott magára: a püspök elhagyta, és kiátkozta a várost. Így Genfben a városköztársaságot irányító tanács volt az egyházi ügyek felügyelője is.

Kálvin János – francia neve Jean Cauvin, latinosan Johannes Calvinus (1509-1564) Noyonban született. Apja ebben a Párizstól északra fekvő városban volt az egyház jogásza. Kálvin maga is jogi, majd teológiai tanulmányokat folytatott. 1533-ban a Biblia és az egyházatyák írásainak tanulmányozása közben – mint Kálvin írja: „Isten belőlem hirtelen megtéréssel fogékony tanulót formált.” A reformáció írásait tanulmányozta, részt vett a párizsi egyetemi ifjúság evangéliumi összejövetelein, maga is tartott bibliaórákat. 1533-tól a kezdődő vallásüldözések miatt elhagyta Párizst. Bázelen élt, ahol **1536-ban megjelent fő művének, az Institutiónak az első kiadása**. A mű ismertté tette Kálvin nevét a reformáció híveinek táborában, és amikor 1536-ban átutazott Genf városán, az ottani prédikátor átokkal fenyegetődzve vette rá, hogy vállaljon részt a reformáció feladataiból.

5. 5. A kálvini tanítás

A keresztyén vallás rendszere (Institutio Religionis Christianae) első kiadása többszöri átdolgozással és kibővítéssel az 1559-es kiadásával nyerte el végső formáját. Kálvin latinul írta, franciára ő maga fordította. Az első magyar fordítást 1624-ben készítette Szenci Molnár Albert.

Kálvin álláspontja néhány fontos teológiai kérdésben

- Nincs önismeret istenismeret nélkül és istenismeret önismeret nélkül. Isten azonban csak Igéjéből ismerhető meg. Ez az **Ige a Szentírásban adatik számkra**, ám akkor lesz hatékony, ha a **Szentlélek tesz bizonyosságot szívünkben** róla.
- Kálvin legtöbbet vitatott tanítása a **predesztináció**, az isteni „**elre elrendelés**” tana. A tanítás meghatározó bibliai alapja: „*Könyörülök, akin könyörülök, és irgalmazok, akinek irgalmazok. Ezért tehát nem azé, aki akarja, és nem is azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené*” (Róm 9,15-16).
- Lutherrel együtt vállalta a kegyelemből, hit által történő megigazolást, a hangsúlyt azonban Isten kiválasztó kegyelmére tette, amelyre feleletként a **keresztyén ember hálaból egész életét Istennek szenteli**, és az Ő dicsőségére igyekszik élni.
- Isten „örök időknél előtte” némelyeket örök üdvösségre, némelyeket örök kárhozatra rendelt. A kálvini teológia kereste az isteni mindenhatóság, és az emberi szabad akaratból fakadó cselekvés összefüggéseit. A emberé a szabad akarat és a felelős döntés. Isten mindenről szuverén módon dönt. A kettő ellentmond egymásnak? Vagy kiegészítik egymást? (Az elvont teológiai igazság megértésében talán a fény „kettős természetének” a megértése jelenthet segítséget).
- A munkát is Isten rendelte, az ember ezért minél jobban dolgozzék, szentül és feddhetetlenül, Isten dicsőségére.

- A korábbi egyházi felfogáshoz képest fontos változás volt, hogy Kálvin – megszabott keretek között – elismerte a pénzügyi tevékenységek hasznát is, a kamatszedést.
- A világi felsőbbbségről szólva fogalmazta meg Kálvin az ún. **ellenállási jogot**: Az állam polgárai engedelmeskedjenek a felsőbbbségnek – de ha a hatalom Isten törvényeivel ellenkező dologra akar kényszeríteni, az embernek joga van ellenállni. Isten mint a történelem ura, olykor támaszt szabadítót az elnyomott népek. A megválasztott tisztségviselőknek pedig kötelessége a népet sanyargató zsarnokkal szembeni ellenállás.

Az istentisztelet megújítása Kálvin munkásságában

- A Szentírást az Ó- és Újszövetség egységében látta.
- Genfi működésének ideje alatt az istentisztelet a mai formájáig egyszerűsödött. Szerkezeti váza: négy ének, és egy bibliai rész olvasása, magyarázata.
- Istent Igéjével lehet méltóképpen dicsérni: ezért megszületett **a százötven bibliai zsoltár** énekelhető átköltése, a genfi zsoltároskönyv. A szövegírók Théodore de Bèze – Béza Tódor és Clément Marot – Marot Kelemen; a zeneszerző Loys Bourgeois. A 150 genfi zsoltárt Szenczi Molnár Albert fordította magyarra, először 1606-ban jelent meg.

Az egyház életének megújítása Genfben

- Megszervezték az idősek és a betegek gondozását, újjászervezték az iskolákat, befogadták a máshol üldözött protestánsokat.
- Új egyházszervezetet alakított ki. Az egyháztanácsnak presbiterek és lelkészek lettek a tagjai. Négy egyházi tisztséget vezetett be: lelkipásztori (szolga), tanítói (doktor), egyházfegyelmi (vének), szeretetszolgálati (diakónusok) tisztségek.

5. 6. A helvét irányzat terjedése

Két évig (1536-1538) tartott Kálvin első genfi tartózkodása. Álláspontja szerint nem elég a teológiai tanítás reformálása, a mindennapi élet átalakítása is szükséges. A türelmetlen és kérlelhetetlen változtatások miatt Kálvint száműzték Genfből (lelkésztársaival együtt). Ekkor Strasbourgban élt, tanított, megnősült.

Három év múlva azonban a genfiek visszahívták. A hagyomány szerint 1541-ben ismét a genfi szószékre lépve, ott folytatta az igehirdetéseinek a sorozatát, ahol három éve félbehagyta.

A svájci reformáció szempontjából nagyon fontos lépés történt, amikor Genf és Zürich lelkészei megállapodást kötöttek az úrvacsora kérdésében (Zürichi Egyezmény) – a svájci református egyház születésének alkalma ez.

Kálvin munkája nyomán Genf puritán, fegyelmezett és kitűnően szervezett, erős várossá, a reformáció egyik központjává lett. A genfi egyháztanács a zsinat-presbiteri református egyházalkotmány modelljévé vált szerte a világon. Kálvin halála után munkáját utóda, a zsolnári **Theodore de Béze** (1519–1605) folytatta.

A francia hugenották 1559-ben fogadták el – kálvini hatásra – hitvallásukat. A genfi reformáció példáját követve Svájcban, Angliában és Skóciában, Németalföldön (Hollandiában), néhány német tartományban, Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon szerveződött meg a református egyház.

5. 7. A reformáció öröksége

A reformáció tanai sok embert szólítottak meg, sokan érezték azt, hogy személyes élethelyzetükben az új eszmék adnak világos útmutatást. A humanista körök, a kor tudósainak levelei mellett az újságokat pótló nyomtatott röpiratok segítettek a reformáció gondolatának terjedését. Luther írásai minden reformátorra hatottak.

A reformáció mindenütt a **nemzeti nyelv**, a nemzeti összetartozás érzésének megerősödését hozta. Anyanyelvű **Bibliafordítások** és -kiadások készültek. Bővült a **nyomdaipar**. **Iskolák** alakultak – ahol az írás-olvasás általános műveltséggé vált. A reformáció biztosította a tudományos kutatás szabadságát is, így szerepe volt a természettudományok fejlődésében is. A mindennapokat megváltoztató hatása volt a református munkaetikának is.

A reformáció svájci ága (a helvét irányzat) két fontos hitvallását használja ma is a Magyar Református Egyház. A III. Frigyes pfalzi fejedelem kérésére íródott és 1563-ban kiadott **Heidelbergi Káté** a katekizmus (kérdés-felelet) formájában készült. A 129 kérdés-feleletből álló munka mind az ifjúság, mind a gyülekezetek tanítására igen alkalmasnak bizonyult. Már 1577-ben magyarra fordították, de hivatalosan a magyar reformátusok 1646-ban fogadták el.

A **II. Helvét Hitvallás** Heinrich Bullinger (1504–1575) – Zwingli zürichi utódja – magán-hitvallásának, végrendeletének készült 1562-ben. 1566-ban fogadták el a német és francia ajkú svájci reformátusok, s csakhamar a világ reformátusságának egyik legfontosabb alapiratává vált. A magyarországi reformátusok 1567-ben a Debrecenben tartott zsinaton fogadták el saját hitvallásuként.

1. 45 nyomda gyártotta, mégsem volt elég. Beszéljétek meg, mi lehetett a genfi zsoltároskönyv titka!
2. Keressetek bibliai illetve történelmi példákat a zsarnokkal szembeszálló Istentől küldött szabadító személyére!
3. Hasonlítsátok össze Kálvin egyházszervezetét az ősgyülekezet felépítésével!
4. Milyen elvek mentén szervezte meg Kálvin a genfi gyülekezet működését?
5. Nézz utána, milyen irodalmi alkotások szólnak Kálvinról!
6. Kálvinnak mely tanai hatottak leginkább a társadalomra és a gazdaságra?
7. Foglald össze néhány pontban, mit hiszel!

Ige: „Isten előtt a töredelmes lélek a kedves áldozat. A töredelmes és megtört szívet nem veted meg, Istenem!” (Zsolt 51,19)

Ének: 25. (MRÉ 25.) Szívemet hozzád emelem

6. A református kegyesség a XVI–XVIII. századi Hollandia és Anglia történetében

Egy jóakarátú ismerős megkérdezi tőletek, mit csinál az, aki igazi református? Mit feleltek neki, ha csak három dologra kíváncsi?

6. 1. Az egyház felekezetekre vált

A XVI. század közepére Európa nagy része a reformáció híve lett. A reformátorok még azt remélték, hogy az egész nyugati keresztyénség elfogadja a Szentírásen alapuló reformációt. Ez azonban nem történt meg – a pápa vezetésével a római katolikus egyház kiteszította magából a reformált egyházakat.

A pápa-párti és a reformációt támogató erők között az egyeztető tárgyalási kísérletek az 1520-1530-as éveket követően abbamaradtak. Rómában újraszervezték az inkvizíciót. Az irodalmi (könyvekben, röpiratokban is megjelent) vitákat felváltotta a hatalmi-politikai küzdelem, végül a fegyveres harc. A római egyház ekkor már nem „meggyőzni” akarta a reformáció híveit, hanem „legyőzni”.

A reformáció kora után a katolikus név a Rómához igazodó, a pápa főségét elismerő felekezet neve lett. A reformáció kora óta alázatosabb, ha arról beszélünk: emberi esendőségek miatt Krisztus egyetlen egyháza sok irányzatra bomlik – az egységes hitvallást követő vallási csoport neve a **felekezet**.

A római katolikus egyház megújulásának legfontosabb mozzanata a **trienti zsinat** (1545-1563), ahol összefoglalták a katolikus tanításokat; elítélték és megtiltották a bűnbocsánat pénzért való árusítását, kidolgozták a lelkészképzés új rendszerét. A katolikus egyház magához tért a korábbi dermedtségéből. Az ellenreformáció leghatásosabb csapata az ekkor alapított új szerzetesrend, a Jézus Társasága – jezsuita rend.

A római katolikus egyház legfontosabb támasza a francia király és az osztrák – spanyol Habsburg dinasztia lett.

6. 2. Hollandia szabadságharca

A Rajna folyó Atlanti-óceáni torkolatvidékén, Németalföldön 17 tartomány alakult ki. Ezek az 1500-as években a spanyol-német Habsburg világbirodalom részei lettek. Az itt élő kereskedők lettek az Atlanti-óceán fuvarosai, a kikötőkben hajógyárak, fegyvergyárak, textilüzemek, gyémántcsiszolók működtek. Itt született a kor leghíresebb humanista tudósa, **Rotterdami Erasmus** is.

A reformáció eszméi az 1530-as évektől terjedtek itt. V. Károly császár után a fia, Fülöp viszont türelmetlenül támogatta az ellenreformációt. A spanyol inkvizíció túlkapásai, valamint az adórendszer visszásságai miatt robbant ki az a szabadságharc, amely a nyolcvanéves háború néven ismert (1566-1648). Az **Orániai Vilmos** által vezetett küzdelemben az északi tartományok (Netherlands) elszakadtak, **Holland tartomány vezetésével önálló államszövetséget hoztak létre**, ahol a református felekezet lett a meghatározó. A déli rész (ma Belgium) rekatolizált.

A XVII. század közepén a kisterületű Hollandia világhatalom volt („arany évszázad”). Kertészeti kultúrája, vízműrendszere, pénzügyi rendszere virágzott. Hadiflottája a legerősebb volt, egyetemeit messze földről látogatták a diákok. Ebben a felvirágzásban meghatározó szerepe volt a minél tökéletesebb és szorgalmas munkát előtérbe helyező református felfogásnak.

6. 3. A puritánok

Anglia 1588-ban legyőzte a spanyol hajóhadat, a „győzhetetlen Armadát” – így a spanyol hódító és ellenreformációs törekvések nem teljesültek. Az új angol uralkodók, a Stuart-ház tagjai (I. Jakab és I. Károly) abszolutista uralkodóként felléptek a kálvini reformáció angliai hívei, a puritánok ellen. Az üldözés elől sokan menekültek Amerikába. A konfliktus végül forradalomba és polgárháborúba torkolt, ahol **Cromwell Olivér** zsoldárokat éneklő csapatai (a „vasbordájú szentek”) győztek a király lovassága fölött, sőt, rövidesen Írországot és Skóciát is Angliához kapcsolták. Átmeneti időszak után Angliában az anglikán egyház és a puritán irányzatok nyertek teret.

6. 4. Protestáns kegyességi irányzatok

A változó világ, a változó társadalom a keresztyéneket is önvizsgálatra ösztönözte. A XVII. században különböző kegyességi irányzatok és új protestáns egyházak is létrejöttek.

A protestáns ortodoxia a reformáció körülbástyázásának idején alakult ki. Az ortodoxia szóhasználat itt is a „tisza tant”, az „igazhitúséget” jelenti. A protestáns ortodoxia alapvető célja az igaznak és helyesnek tartott **tanrendszer** meghatározása, az ahhoz való szigorú, engedmény nélküli ragaszkodás. Ezért a reformáció második és következő nemzedékei egyre tudatosabban törekedtek arra, hogy

tanításukat, egyházi és liturgiai rendszerüket minél részletesebben és pontosabban meghatározzák. Mélyen és alaposan tanulmányozták a Szentírást, részletesen kidolgozták dogmatikai rendszerüket. Ezzel elhatárolták magukat mind a katolikus, mind a többi protestáns egyháztól.

Ennek a munkának nagy ajándéka volt a református hitvallások megfogalmazása – és szomorú pillanata a hollandiai dordrechi zsinat (1618–1619), ahol az ortodoxia ugyan győzelmet aratott, ám egyházszakadást idézett elő.

A református ortodoxia Hollandiában, Franciaországban, Svájcban, Németország egyes részein és a három részre szakadt Magyarországon nyilvánult meg a legerőteljesebben.

A puritanizmus, az Angliában puritánok eszmerendszere a reformáció „nagy” igazságait váltotta fel a mindennapok „aprópénzére”. Világos életszabályokat alakítottak ki (napi bibliaolvasás, imádkozás, komoly úrvacsorai előkészület, a házasság és a családi élet részletszabályai). Kerülték a hivalkodást, az ékszerhasználatot, a pompát, a mulatságokat. Visszafogottan rendezték be otthonukat, egyszerű ruhát viseltek. Angliában a férfiak egyszerű rövid frizúrája miatt csak kerekfejűeknek gúnyolták őket. A munkát Istennek dicsőségére végzett szolgálatnak tekintették.

Templomaik is az **egyszerűséget** tükrözték: díszítések nélkül, képek nélkül. Istentiszteletük középpontjában a Szentírás magyarázata, **a prédikáció** állt. Amiért radikálisnak és veszélyesnek tekintették őket: nem fogadták el az emberek közti hierarchikus különbségeket, az egyházi életben **a presbiteri rendszer** hívei voltak. Ennek megfelelően a politikai életben olyan rendszert kívántak, amelyet ma demokratikusnak nevezünk.

Angliában többféle irányzatuk is kialakult: presbiteriánusok, independensek, levellerek, diggerek. Ezek az egyház szerepéről és a társadalom irányításának rendjéről eltérően vélekedtek.

A mozgalom Angliából indult el, jelentős befolyása lett Észak-Amerikában. Hollandiában és Magyarországon is ismertté vált.

A pietizmus német lutheránus gyökerekből fakadt. Felfedezte, hogy az embernek nemcsak az értelmére kell hatni (hitigazságok), hanem a lelki életének is ki kell alakulnia, fejlődnie kell.

A pietizmus ébredési mozgalma a kegyes életnek új formáját hozta, melyben első helyen állt **a Krisztussal való személyes kapcsolat, a megtérés**. A „beleszületés” keresztyénségnél fontosabbá lett az újjászületés és az érzelmekben, cselekedetekben gazdag, Isten dicsőségét hirdető élet. A keresztyénség nemcsak tudás és ismeret, de cselekvés is, **a kegyesség gyakorlása (praxis pietatis)**.

Ők hozták létre az első **bibliaköröket**, ahol a közös bibliatanulmányozáshoz a nem-lelkészek is hozzászólhattak és imádkozhattak. Szorgalmazták a konfirmációt.

Nicolaus Ludwig **von Zinzendorf** (1700–1760) gróf vezetésével alakult meg a herrnhuti (Isten oltalma alatt) testvérközösség, akik számára a hitvallások nem voltak annyira fontosak, viszont annál inkább hangsúlyozták a krisztusi szeretet fontosságát. Élen jártak a betegápolásban és a szegénygondozásban. Miután Zinzendorft Szászországból száműzték, Angliában alakított ki a herrnhutihoz hasonló közösségeket, 1739-ben pedig Amerikába is eljutott, hogy az indiánokat megtérítse. Zinzendorf több mint 2000 énekszöveget költött, nevéhez fűződik az első bibliaolvasó vezérfonal is.

6. 5. A baptisták

A baptizmus a reformációval egy időben létrejött, bibliai alapelveket követő evangéliumi ébredési mozgalom volt. Gyökerei – jelenlegi formájában – a 17. századig nyúlnak vissza.

Az Angliából Hollandiába menekülő puritánok egy csoportja 1609-ben John Smyth vezetésével új közösséget hozott létre: hitüket kifejezve Jézus Krisztus példájára bementek. A közösség egy holland anabaptista csoporthoz csatlakozott, de néhányan visszatértek Angliába Helwys ügyvéd vezetésével. Ők alapították meg Londonban az első baptista gyülekezetet (1612). Nagy lendületet vett Nagy-Britannia-szerte a baptista misszió. Működésüket segítette a polgári forradalom és maga Oliver Cromwell, aki a puritán parlament, az anglikán papság tiltakozása ellenére támogatta a baptista istentiszteletek szabad megtartását.

Az angol baptisták kiemelkedő alakja **John Bunyan** (1628–1688), akinek híres könyve, a **Zarándok útja** a Biblia mellett a baptisták legkedveltebb olvasmányává vált.

A baptistákat alapvetően az különbözteti meg a többi történelmi protestáns felekezettől, hogy ragaszkodnak a hitvallás alapján történő felnőtt keresztséghez, és azt vízbe való teljes bementéssel gyakorolják. Innen kapták az újszövetségi görög nyelvből eredő nevüket: „baptista”, azaz „bementítve kereszttel”.

A baptisták tanításának néhány főbb sajátossága:

- a Szentírás kizárólagos tekintélyének elismerése,
- az Apostoli Hitvallás elfogadása,
- a hitvalláson alapuló bementés, vagyis felnőtt keresztség;
- önálló gyülekezetek szövetsége;
- lelkiismereti és vallásszabadság hirdetése,
- lélekmentés, evangelizáció.

A baptista misszió Észak-Amerikában ért el jelentős sikereket. Európai missziójuk **Oncken** vezetésével Hamburgból indult el 1839-ben. Magyarországon 1846-ban alakult meg az első baptista gyülekezet.

1. Értelmező szótárak, példamondatok segítségével vizsgáljátok meg, hányféle értelemben használhatjuk az egyház, felekezet, gyülekezet kifejezéseket!
2. Az itt látható modell mintájára készíts táblázatot a tárgyalt kegyességi irányzatokról!

	Protestáns ortodoxia	Puritanizmus	Pietizmus
Kulcsszó			
Mit cselekedj?			
Hogyan élj?			
Kialakulásának kora			
Forrásvidéke			
Elterjedése			

Gondoljátok végig, hogy egy mai református gyülekezet munkájában milyen formában van jelen a XVII. század különböző kegyességi irányzatainak öröksége!

1. Elemeztétek az alábbi élethelyzetet a felvetett kérdések alapján! Zinzendorf a düsseldorfi képtárban látott egy festményt: Krisztus a kereszten. Ekkor hangot hallott: „Ezt tettem érted. Te mit teszel értem?” Mi érinthette meg Zinzendorf szívét? Hogyan hathatott rá mindez? Mi a művészet szerepe a hit növekedésében? Milyen szerepe lehet a látomásoknak a hit megerősítésében? Mennyire érezzük ma ilyen erők hatását?
2. Zinzendorf Isten szívéen megpihelve szövegű énekének szerkezete azonos Schiller Örömmódájának szerkezetével. Milyen másik dallammal énekelhető akkor ez az ének? Lehet-e ennek szimbolikus jelentősége?
3. Milyen értékekért álltak ki a XVII-XVIII. századi protestánsok?
4. Nézz utána, milyen közösségeket akartak kialakítani az angol puritán irányzatok a XVII. század közepén!
5. Cromwell megítélése mind a mai napig kettős: a demokrácia elkötelezett híve / fanatikus diktátor; Nagy-Britannia / az angol köztársaság létrehozója; jogvédő / hódító. Mikor mitől függhet a megítélése?
- 6.

Ige: „Ezért tehát, testvéreim, igyekezzetek még jobban megerősíteni elhívásotokat és kiválasztásotokat, mert ha ezt teszitek, nem fogtok megbotlani soha.” (2Pt 1,10)
Ének: 395. (MRÉ 477.) Isten szívéen megpihelve

7. A polgári nemzetállam és az egyház

1. Gondoljátok végig, hogy mi minden változott meg 1820 és 1880 között a közlekedésben, az iparban, a városokban, a munkahelyeken! Vajon mit szólnak a kortársak ezekhez a változásokhoz?
2. Mennyiben érinti a személyes hitedet, ha megtudod, hogy egy csodának mi a pontos természettudományos magyarázata?

7. 1. A felvilágosodás és az egyház

A felvilágosodás egy olyan *XVIII. századi eszmeáramlat* volt, amelyik a társadalom működését, jólétének feltételeit vizsgálta. **Az ember boldogulását ebben a világban, a közjó, a közösségi együttműködés keretei között kereste.** Mindezt leginkább az oktatással gondolták elérhetőnek. A kor a jogrendszer, az államigazgatás, az oktatásügy, az igazságszolgáltatás területén maradandó értékeket teremtett. **A felvilágosodás gyümölcsei az emberi alapjogok.**

A korabeli csillagászat, majd a fizika felismerte, hogy a világban természeti törvények uralkodnak. A felvilágosodás írói ilyen szabályokat kerestek a politikában, a vallási életben, a kultúrában. Úgy vélték, hogy az emberi értelem ismeri fel a vallás igazságait, ahol ész van, ott vallás is; – tehát ha sokféleképpen is látszanak a vallások, valójában az Istenről, a lélekről, a helyes erkölcsről szólnak mind. Ez logikusan vezetett oda, hogy az egyházi, felekezeti különbségeket nem tekintették olyan fontosnak, mint a vallásháborúk előtt.

A felvilágosodás korának írói **minden tekintélyt megkérdőjeleztek**: szükséges-e az állam, egyház, hit, Szentírás... és egyesek akár még Isten létét is kétségbe vonták.

Az **angol és a holland** felvilágosodás filozófiai jellegű maradt. Vallásos gondolatait a „deizmus” fogalma összegzi. Isten megteremtette a világot, de utána már nem avatkozik be az eseményekbe.

A **német** felvilágosodás a teológiára is hatott. Ami a Bibliából a természetes ésszel érthető, az maradhat. Ami nem állja ki az ész vizsgálatát, az elvetendő. Kialakult a „racionális teológia”.

A **francia** felvilágosodás – főleg az enciklopédisták nyomán – alapjában egyházellenes volt, de a vallást, a hitet hasznosnak tartotta. „Ha Isten nem létezne, ki kellene találni” – írta Voltaire. Néhány filozófus viszont – pl. Holbach, Diderot – tagadta Isten létezését.

A nagy francia forradalom 1789-1795 közötti szakaszában, amikor a francia felvilágosodás követői politikai hatalomra kerültek, **az egyház fizikai megsemmisítésére is kísérletet tettek**. A papok elmenekültek vagy kivégezték őket. A pap nélküli országban megkezdték a keresztyén hit- és értékvilág eltüntetését is. A párizsi Notre Dame székesegyházban az „ész istennőjét” emelték trónra. A vásárnapot eltörölték, minden tizedik nap lett a pihenőnap. Az egyházi ünnepeket betiltották. A drámai üldözések Napóleon hatalomra kerülése után értek véget.

7. 2. Az egyház szerepének változása a XIX. században

Az ipari forradalom és a nemzetállamok kialakulásának korában az egyházak szerepe jelentősen csökkent. Korábbi vagyonuk jelentős részét elvesztették, az államok erősödésével pedig politikai befolyásuk is csökkent. Az egyház sok helyen a polgárság egyháza lett, a tőkés társadalom érdekrendszerét igazolta – ezzel elvesztette vagy nem találta – a munkásokkal való kapcsolatot. A műveltek körében viszont valláskritikus vagy szkeptikus vélemények hódítottak.

Német földről kiinduló mozgalmak voltak az „uniós”, illetve „reuniós” viták. Az utóbbiak felvetették a protestáns és a római katolikus egyházak egymással történő újraegyesítésének a gondolatát. E törekvések sikertelenek maradtak. **Az uniós mozgalom a protestantizmus két ágának, az evangélikus és a református egyháznak az újraegyesítését tűzte ki cél gyanánt**. A két protestáns egyház újraegyesítése oly „sikerese” bizonyult, hogy az egyesülést követően három protestáns egyház alakult ki: az egyházak egy része megmaradt (szigorúan) evangélikusnak, másik részük hagyományosan reformátusnak, de létrejött egy egyesült protestáns egyház is.

7. 2. A római katolikus egyház reagálása a XIX. századi változásokra

A római katolikus egyház a napóleoni háborúkat követő általában a konzervatív értékek alapján látta biztosítottnak a társadalmi békét és saját helyzetét. A XIX. század második felében. IX. Pius pápa (1846-1878) a korábbi formák megerősítésével kívánta az egyház szerepét visszaadni. **Az 1869-ben összehívott I. vatikáni zsinat** azonban még katolikus körökben is megosztást okozott. A zsinat kimondta, hogy a pápa – amikor Péter utódként hitbeli és erkölcsi kérdésekben nyilatkozik – akkor tévedhetetlen.

A zsinat nem kívánt politikai következménye lett, hogy az európai államok jelentős részének a politikája radikálisan egyházellenessé vált.

IX. Pius pápa nem vett részt az olasz nemzeti mozgalmakban. Amikor I. Viktor Emánuel olasz király lett, a pápa visszautasította a királlyal történő megegyezést. **1871-ben a király csapatai bevonultak a Vatikánba, és megszüntették a pápai államot.** (Visszaállítására majd csak 1929-ben került sor).

A zsinat döntését Bismarck porosz, majd német kancellár úgy értelmezte, hogy a római egyház túl nagy önállóságot követel magának. **Németországban „kultúrharc” bontakozott ki** (1870-1887) – az egyház és az állam egymással való radikális szembehelyezkedése történt meg. Megszüntették a Vatikánnal a diplomáciai kapcsolatot. Ellenőrzés alá vonták a katolikus iskolák működését, a katolikus prédikációkat (szentbeszédeket). Betiltották a jezsuita rend működését. Bevezették a kötelező polgári házasságot. A küzdelem azonban sajátos módon megerősítette a hívek katolikus öntudatát és önérzetét.

A következő pápa, XIII. Leó (1878-1903) másféle nyitottsággal készült a XX. századra. Kitűzött célja a modern kultúra, és az egyház életének az összehangolása volt.

XIII. Leó legismertebb körlevele a latin kezdő szavairól elnevezett **„Rerum novarum” (Az új dolgok, 1894)**. A katolikus egyház számára először fogalmazta meg a társadalmi rendre, a munkára, a munkás és a munkaadó viszonyára vonatkozó keresztyén tanításokat.

Az enciklika felfogásában a munka az ember önmegvalósításának, személyisége kibontakozásának színhelye. Mindenkinek hozzá kell jutnia azokhoz az anyagi javakhoz, amelyek önmaga és családja eltartásához szükségesek. A munkásokat megillető jogok a megfelelő bér, a megfelelő munkakörülmények, a szabadidő, a nők és gyermekek védelme és a dolgozók szabad vallásgyakorlása. A magántulajdon szükséges dolog. Az egyház egyik feladata a szegények és a gazdagok közötti vitákban és feszültségek kezelésében végzendő közvetítő szolgálat.

A Rerum novarum által a katolikus egyház azt is igazolta, hogy a keresztyén igehirdetéshez hozzátartozik a társadalmi kérdésekben való állásfoglalás.

7. 3. A methodisták

Az új helyzethez való igazodás nagy feladatokat rótt az egyházra. A keresztyénség sok helyen „rutin-keresztyénséggé” sorvadt. Olyan üres életformává, amely egyre inkább a Lélek megelevenítő ereje nélküli politikai, erkölcsi és kulturális rendező (fegyelmező) elvvé gyengült. Mégis, egyre többen felismerték, hogy immár nem egzotikus vidékeken kell hirdetni az evangéliumot – a külvárosokban ott voltak a Krisztussal való kapcsolat nélkül élők vagy a nyomorban vergődő emberek.

A racionális teológiára **az ébredés** mozgalma és **a belmisszió** válaszolt. Új felekezetek is születtek. Odaszánt életű, Isten Igéje által megszólított emberek kicsiny akciói világmozgalmakká váltak.

A metodizmus a XVIII. századi Angliában kialakult új vallási mozgalom, a korabeli anglikán egyház kiüresedett vallásosságával szemben a személyes megtérés, hit és a megszentelt élet fontosságát hirdette.

A huszonhat éves fiatal anglikán lelkész, **John Wesley** (1703-1791) 1729-ben csatlakozott az öccse és két társa által alapított oxfordi egyetemista közösséghez, a Szent Klubhoz. Ebben **felelősséget vállaltak egymás lelki fejlődéséért**, naponta olvasták a Szentírást, szerdán és pénteken böjtöltek, csak a legkiválóbb irodalmat olvasták mind a világi irodalomból, mind a vallásos irodalomból. Diakóniai munkát végeztek a börtönökben, a szegények és a betegek között. Buzgalmukat társaik metodista („módszeres”) gúnynévvel illették. A csoport megtartotta ezt a nevet, tekintettel arra, hogy a görög eredetű szó egyik alapjelentése: „úton lenni” – ez pedig kifejezte lelkiségük lényegét.

Wesley indiánok misszionáriusa akart lenni, elutazott az amerikai herrnhuti közösséghez. Hazatérése után érezte meg, hogy Krisztus kegyelme átjárja. Öccsével, **Charles Wesley**-vel és **George Whitefield**dél közösen – mint felszentelt lelkészek – az anglikán egyház templomaiban evangelizáltak. Szenvedélyes igehirdetéseik hatására megteltek az üres padosorok, és a tömeges megtéréseket sírások, hangos kiáltások követték. Wesley mindenkit kért, hogy maradjon a saját egyházában. A megtértek kis közösségeket hoztak létre, ahol egymás lelki fejlődését segítették. Ám a mozgalom 1795-ben (Wesley halála után) véglegesen elszakadt az anglikán egyháztól.

A metodizmus Angliában, Észak-Amerikában és Ausztráliában terjedt. Magyarországon 1898-ban jelent meg.

7. 4. Az ébredés és a belmisszió

Az egyháztól történő eltávolodás a protestáns egyházakban is jelentkezett. Ezekre a hatásokra válaszként ébredési mozgalmak indultak a nyugati keresztyénség hatókörében.

Az angol ébredés legnagyobb hatású alakja **Charles Haddon Spurgeon** (1834-1892) volt. Baptista volt, 16 éves korában megtért és egészen fiatalon óriási tömegeket vonzott prédikációival. Londonban, 1861-ben külön templomot építettek neki, hogy több ezres hallgatóságát befogadja. Mintegy harminc évig hirdette az Igét, mindig zsúfolt gyülekezet előtt – az igehirdetők fejedelmének nevezték. A gyermekkeresztséget kivéve Kálvin tanításaihoz ragaszkodott. Teológiát egyetemen sosem tanult, de lelkészképző intézetet nyitott.

A belmisszió német területekről indult ki. A mozgalom célja a csak formálisan egyháztagok, a csak „névleg” keresztyének hitvalló és hitét gyakorló aktív egyháztaggá nevelése volt.

A „belmisszió atyja” megtisztelő címet **Johann Heinrich Wichern** (1808-1881) kapta már a kortársaitól. Tisztán látta: az egyháztól való elszakadás szegénység-

hez, hitetlenséghez, erkölcsi romláshoz vezet. Hamburgi lelkészként összegyűjtötte az elhagyott fiatalokat. A „Rauhes Haus” intézetben 14 fős családokban a számkivetett gyermekekből dolgozó, szorgalmas embereket képzett. Wichern megmutatta a misszió és a diakónia szoros kapcsolatát.

Friedrich von Bodelschwing (1831-1910) Bielefeld külvárosában átvette egy diakonissza-otthon vezetését. A diakonisszák a közös élet útját választó asszonyok, akik „szabadon Krisztus és embertársaink javára” szentelik életüket. A Béthel Intézetbe testi és szellemi fogyatékkal élők, epilepsziások, hajléktalanok, idősek nyertek felvételt.

Angliában **William Booth** (1829-1902) methodista lelkész igehirdetői szolgálatában tapasztalta, hogy „az éhes gyomornak nincs füle”. Élesen bírálta a szociális viszonyokat, ezért lelkészi állásából először felfüggesztették, majd eltávolították. Segítőiből katonai jellegű közösséget formált, az Üdvhadsereget (Salvation Army – A sátán elleni harc katonái). A szegények között végzett szolgálatukat a „3S” jellemezte: Soup, Soap, Salvation – leves, szappan, üdvösség. Ma a világ több mint nyolcvan országában végzik munkájukat (Magyarországon is).

Keresztyén egyesületek alakultak. Példaképpen: **A Young Men’s Christian Association (YMCA)**, női testvérszervezete az **YWCA**) megalapítója George Williams volt. Williams kereskedőként dolgozott egy cégnél, ahol nagy megbecsülésnek örvendett. 1844-től maga köré gyűjtötte a züllés kísértésének kitért fiatal munkatársait, „lelki beszélgetésre”. A szervezet Magyarországon **Keresztyén Ifjúsági Egyesület**, néven kezdte meg szolgálatát (KIE, 1883).

Azt, hogy hogyan érinthet meg Isten lelke embereket, szépen példázza **Mary Jones** története. A 16 éves walesi takácslány hat éven át gyűjtötte a pénzt arra, hogy saját Bibliát vehessen, 1800-ban kilenc órát gyalogolt a városig – mezítláb, hogy ne kopjon a cipője. Thomas Charles methodista lelkész két évvel később mesélte el a történetet egy lelkészkörben, akik elhatározták, hogy társaságot szerveznek, hogy a legszegényebbek is Bibliához juthassanak. Ez lett a **Brit és Külföldi Bibliatársulat** (1804), több millió példány Szentírás kiadója.

1. Próbáljátok meg a liberalizmus, nacionalizmus, konzervativizmus, szocializmus, demokratizmus eszmerendszerének 2-3 pozitív és 1-2 negatív vonását meghatározni! Milyen célokra buzdította a kortársakat? Milyen veszélyeket rejtettek?
2. Mit jelenthet ez: „Isten halott”? Gyűjtsetek többféle értelmezést Nietzsche híres-hírhedt mondatáról!
3. A puritanizmusnak és a pietizmusnak milyen jegyeit ismerhetjük fel a belső misszió különböző formáiban?
4. Néhány XVIII-XIX. századi példa alapján mutasd be, milyen személyes élmények indíthatnak egy-egy embert Isten szolgálatára!
5. „A gép forog, az alkotó pihen” – gyűjtsetek egy-két példát arra, hogy milyen nézeteket találunk a hitről, a keresztyénségről Madách Imre Az ember tragédiája című művében?

Ige: „A király így felel majd nektek: Bizony mondom nektek, valahányszor megtettétek ezeket akár csak eggyel is az én legkisebb testvéreim közül, velem tettétek meg.” (Mt 25,40)

Ének: 472. (MRÉ ---) Mennyit zengi a lelki békét

457. (MRÉ 473.) Ó, Jézus, árva csendben

8. Világmisszió (XVI-XIX. század)

Hogyan vélekedtek arról, hogyha valaki azért nem szeretne egy új vallás követője lenni, mert úgy véli, hogy az ő hite, az ő közössége megfelelő és őszinte kapcsolatot jelent Istennel?

8. 1. Felfedezések és misszió

Kolumbusz épp csak hazaért Amerikából, amikor VI. Sándor pápa 1493-ban felosztotta az új területeket Spanyolország és Portugália között, hogy az ottani népeket megtérítsék.

A nagy földrajzi felfedezések korában az európai ember magával vitte a Bibliát. Akadt példa arra, hogy nyereszkeskedő kalandorok vagy fanatikus hódítók kereszties jelmezben irtották az őslakosokat. Máskor mélyen hívő, Krisztus parancsát átélő misszionáriusok próbálták meg a kultúrák kapcsolatát kiépíteni: *„Tegyetek tanítvánnyá minden népet!”*

Az első misszionáriusok ferences és domonkos szerzetesek voltak. Később csatlakoztak hozzájuk a jezsuiták. A korszakban veszélyes vállalkozás volt a távoli világban hirdetni az Igét: viszontagságos utazás, kiszámíthatatlan fogadtatás. A misszionáriusok egy része gőgös értetlenséggel segített megsemmisíteni ősi kultúrákat; egyes helyeken nem is látszott a különbség a hittérítő és a gyarmatosító között. Sokszor felszínes volt a megtérés, ősi vallások vagy babonák járták át a keresztény hitet. Másutt viszont a felebaráti szeretet szép példáit éltek meg a térítők és a Krisztushoz fordulók.

A misszióknak ez az időszaka sok szempontból ellentmondásos és nehezen értékelhető.

A protestáns világmisszió új szakasza **William Carey** munkásságával indult 1792-ben. Indiába ment, ahol templomokat, iskolákat épített. Munkatársaival 35 indiai nyelvre fordították le a Szentírást ígét.

A XIX. századot nevezhetjük a misszió „nagy századának”. Pénzügyi alapok, misszionáriusképző programok és hősiességű egyéniségek segítettek a nagy misszióparancs betöltésében: elvinni az evangéliumot a föld végső határáig. Az észak-amerikaiak, britek, dánok, hollandok, németek a nagyhatalmi terjeszkedéssel együtt

haladtak. Ez egyes helyeken segítette, máshol nehezítette a missziót; de sok helyütt szült máig ható bizalmatlanságot.

A misszionáriusok körében egyfajta specializálódás is kialakult, egy-egy társadalmi rétegre vagy népcsoportra fókuszálva, mint például indiánok, eszkimók; vakok, árvák, leprások. A XIX. század végén a missziók már orvosi ellátást, jogi segítséget vagy megélhetést is próbáltak biztosítani az új keresztyéneknek.

8. 2. Misszió és keresztyénség Amerikában

Latin-Amerikában a hódítás sok helyütt az őslakók kiirtását is jelentette. Egy-egy karakán szerzetesnek köszönhetjük, hogy ősi maja vagy miszték kódexek ránk maradtak. Különös, de sikeres kísérlet volt **Paraguayban a spanyol jezsuita telepek** (redukciók) rendszere 1608-1750 között. Azért, hogy a guaraní ne legyen rabszolgák, a szerzetesek letelepítették őket, földművelésre, iparra tanították őket. A bennszülöttek saját iskolával, kórházzal, templommal rendelkeztek, és királyi engedélyt kaptak az önvédelemre a portugál rabszolga-kereskedőkkel szemben. Ezek az indiánok a jezsuitáknak köszönhetik a fennmaradásukat.

Az Európában üldözött puritánok, hugenották, anabaptisták, kvékerek közül sokan kerestek menedéket az Újvilágban. Az amerikai demokrácia egyik legfontosabb kezdőpillanata volt a **Mayflower** hajó kikötése 1620-ban Plymouthban, 102 puritán kivándorlóval. A telepesek egyezségeket kötöttek, hogy minden ember szabad és egyenlő, vezetőiket maguk választják a közösség boldogulására. A szomszédos indiánokkal jó viszonyt ápoltak – egy évvel később közösen tartották meg a hálaadás napját.

Általában azonban a terjeszkedő angol telepesek kiválasztottságuk tudatában lenézték a földműveléssel nem foglalkozó vadász-nomád indiánokat. Az általuk behurcolt himlő az indiánok körében iszonyatos pusztítást végzett – amit a keresztyének olykor Isten méltó bosszújának tekintettek. A Vadnyugat benépesítése pedig rezervátumokba kényszerítette az őslakókat.

Az elkülönülő telepes-településeken a vallásszabadságot a keresztyén felekezetek számára természetesnek látták. **Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának első kiegészítése 1791-ben** kimondta: „A szövetségi kongresszus nem hozhat törvényt, amely megalapítana vagy támogatna egy vallást vagy megtiltaná annak szabad gyakorlását.” Ezzel **az államot és egyházat egymástól elválasztotta**. Az egyházak csak híveik áldozatkészségéből, híveik önkéntes munkájával működhetnek. A felekezetek közötti különbségeknek nem volt túl nagy jelentősége. Gyorsan jöhettek létre új és újabb keresztyén csoportok, egyházak. Ugyanakkor az amerikai hazafiságnak (patriotizmusnak) fontos eleme lett, hogy Isten különleges szerepet szán ennek a nemzetnek.

Az indiánok pusztításához hasonlóan nehéz kérdés **a keresztyénség viszonya az afroamerikaiak rabszolgaságához**. Volt olyan missziós társaság, amelyik az

eladott rabszolgák hátába égette saját bélyegzőjét. Először **Clarkson és Wilberforce**, két angol anglikán politikus kezdett harcba azért, hogy Anglia megszüntesse a rabszolga-kereskedelmet. Az első ilyen törvény 1807-ben született. Az afrikai utánpótlás hiánya javított az amerikai fekete rabszolgák helyzetén. Gazdáik azt is megengedték, hogy prédikátorokat hallgassanak. Ezeken az alkalmakon egy sajátos énekstílus, **a spirituálé** alakult ki.

A rabszolgáság ellen tiltakozó mozgalom, az abolícionizmus hívei között is ott voltak az amerikai keresztyének. A Tamás bátya kunyhója című híres regény szerzője **Harriett Beecher Stowe** apja is, férje is lelkes volt. Az USA-polgárháború kirobbanásában (1861) a gazdasági, politikai kérdéseken túl a rabszolgakérdésnek – és így a lelkiismeretnek is fontos szerepe volt.

A gyorsan gyarapodó Egyesült Államokban **a keresztyén társadalmi felelősségnek** két gondolatköre alakult ki.

- **A gazdagság evangéliuma** szerint Isten az arra méltóknak adott vagyont, akik viszont felelősek azért, hogy emberbarát módon, jótékonysággal segítsék a szegényeket, de ezzel a részegeskedést, züllést ne segítsék elő.
- **A szociális evangélium** viszont azzal vádolta a kapitalizmust, hogy a háború, az elnyomás, a kizsákmányolás, a szegénység aláássa az egyén erkölcsét – és így a Sátán hatalmát segíti. Ezért társadalmi reformprogramokra van szükség.

Az Amerikai Egyesült Államokban sorra alakultak új vallási közösségek. Néhány ezek közül:

- **A hetednapi adventisták** közössége **William Miller** és **Ellen Gould White** (1827-1915) munkássága következtében jött létre. Miller kiszámolta, hogy mikor jön vissza Krisztus. Az esemény elmaradt, White látomásai azonban segítettek a közösségnek, hogy ezt fel tudják dolgozni. A negyedik parancsolat betű szerinti értelmezése alapján a szombatot ünneplik, nem a vasárnapot. Nagyon gyakorlatias tanácsokat fogalmaznak meg híveik számára az egészséges életmódról. Kiemelt tevékenységük a könyvmisszió. Magyarországon 1869 óta tevékenykednek.
- **A Jehova tanúinak** közösségét **Charles T. Russel** szervezte meg 1870 körül. Mivel rövidesen itt a „világvége” (először 1914-re számították), Isten Igéjét mindenkinek hirdetni kell, ezért igen aktív, ’rámenős’ meggyőzésre épített missziót folytatnak. Isten nevét Jehova formában vélik helyesnek, a szentháromságtant kritizálják. Nem hisznek a lélek test nélküli létezésében. Szigorú semlegességet vár el híveitől, így sem politikai szerepet nem vállalhatnak, nem katonáskodnak, de a hagyományos családi ünnepektől is eltávolodnak.

- **A pünkösdi-karizmatikus megújulás** Indiában és Walesben is megindult, de a nagy áttörés 1906-ban történt Los Angelesben, **William J. Seymour** szolgálata nyomán. Megdöbbentő élmény volt, hogy az új közösségben a hívek nyelveken szóltak, zongorázott az, aki addig sosem; gyógyulások, prófétálások történtek. Úgy értelmezték, hogy ezek különleges lelki ajándékok a Lélekkeresztség jelei. (1Kor 12,4-11; 1Kor 14,22.) Az afroamerikai körében nagyon hamar népszerű lett. Napjainkban is gyorsan fejlődő misszió – főleg Latin-Amerikában. Felszabadult énekei átalakították a zenei világot – egészen a rockzenéig hatóan.

Ezek az új vallási közösségek az utóbbi húsz évben Magyarországon is egyre aktívabbak. Az ilyen mozgalmak önvizsgálatra ösztönzik a reformáció egyházait: a más felekezetű missziók sikerének mi a titka? Mennyiben és hogyan függ össze a saját hitünk erejével, hitelességünkkel? Jól értjük-e azoknak az embereknek a helyzetét, akiknek az evangéliumot hirdetjük? Mennyiben kell foglalkoznunk azzal, ha más vallási csoportok nem a Szentírásnak megfelelő módon szólnak Istenről?

8. 3. Misszió Ázsiában és Afrikában

A XVI. században a **Fülöp-szigetek** spanyol missziója lett nagyon sikeres. Később Loyolai Ignác társa, **Xavéri Ferenc** (+1552) először **Indiában**, gyöngyhalászok között térített – és védte őket a portugál kereskedők ravaszságaitól. Majd **Japánba** utazott, ahol felismerte a misszió egyik legnagyobb kihívását: a keresztyéneknek alkalmazkodniuk kell a helyi szokásokhoz, kommunikációs formákhoz, ismerni kell az ott élők nyelvét és világképét ahhoz, hogy az evangélium célba érhesen. Ezt inkulturációnak nevezzük.

Japánban 1639-ig részben a spanyol-portugál rivalizálás, részben a japán belső hatalmi harcok hatására összesen közel negyvenezer keresztyén szenvedett vértanúságot. Japán a keresztyénséget betiltotta, és alapvetően elzárkózott az európai kultúrától.

Matteo Ricci olasz jezsuita (+1610) évekig járt **Kínában** a buddhista boncok öltözékében, megtanulta a nyelvet, a hagyományos kínai tanításokat. Jól képzett jezsuita társai a kínai császár tanácsadói lettek (matematika, csillagászat). 1729-ben azonban Kínából kitiltották a keresztyén hittérítőket.

Afrika északi részén a VII. századi iszlám hódítással szinte nyomtalanná vált a keresztyénség, csak a Nílus mentén – **Egyiptomban, Etiópiában** – maradt jelentős.

Az Egyenlítő vidékén a portugál felfedezők már a XVI. században hoztak létre missziós telepeket Kongó és Angola környékén. A XIX. században merészkedett be a misszió Fekete-Afrika belső területeire. Az ügy szimbolikus alakja volt **David Livingstone** (1813-1873). Misszionáriusi és orvosi képzést kapott, de a legjelentősebbek a földrajzi felfedezései lettek. 27 éves korában a dél-afrikai Fokvárosba

hajózott, ahonnan elindult Afrika közepe felé. A korábbi térítési módszerekben csalódott, új módon, toleranciával hirdette a hitet a természeti vallásokat követő törzseknek. Valódi szeretete, tudományos érdeklődése bizalmat szült a bennszülöttek körében, híradásai nyomán pedig sok misszió alakult. Néhány évig nem tudtak róla, ekkor a New York Herald fiatal újságírója, Stanley indult a felkutatására. A sikeres akciót nagy médiafigyelem övezte.

8. 5. Az ortodox egyház

Konstantinápoly török fennhatóság alá kerülésétől (1453) kezdve az ortodoxok többsége iszlám fennhatóság alatt élt. **Az iszlám** általában türelmes volt a keresztényekkel, **nem szorgalmazta az áttérést**, hiszen ők fizették az állami adókat. A reformáció szellemi hatását megérezték, de nem vették át. A katolikus megújulás egyik jelentős sikere volt viszont, amikor a kijevi pátriárka elfogadta a pápa fennhatóságát (breszti unió, 1596) Ez hozta létre a bizánci / **görög szertartású katolikus egyházat**, ami a XVII. században továbbépült (1646, ungvári unió).

Az ortodoxia legerősebb bázisa az egyre növekvő Oroszország lett. A cár a birodalom egyik pillérének tekintette az egyházat. Az ortodox egyház egyeduralmi helyzetét minden misszióval szemben biztosították: szibériai száműzetés sújtotta az államegyházból való kitérést; a vegyes házasságokat csak ortodox lelkész áldhatta meg; **Oroszországban** a zsidók, muszlimok, pogányok közt **kizárólag az ortodox egyház végezhetett térítést**. Ortodox misszió indult a Kaukázusban és Kínában is.

A török birodalom XIX. századi térvészése során **a balkáni országokban az ortodox egyház a nemzeti összetartozás egyik meghatározó eleme lett**. Az egyházszervezet önálló (autokefál) nemzeti egyházakból épült fel, pl. szerb, román, bolgár, görög ortodox egyház. Ezekről is független a régi hagyományok legfőbb őrzője, az Athosz-hegyi (Görögország) szerzetesi köztársaság.

1. Értelmezzétek Mzee Jomo Kenyatta kenyai elnök mondatát! *„Amikor a miszionáriusok megérkeztek, a miénk volt az ország, az övék pedig a Biblia. Aztán megtanítottak minket csukott szemmel imádkozni. Amikor kinyitottuk a szemünket, övék volt az ország, és a miénk a Biblia.”*
2. Miért játszik fontos szerepet a keresztyénség történetében a világvége-várás?
3. Értelmezd, mit jelent az állam és egyház elválásztása!
4. Milyen körülmények okozhatták, hogy egy-egy missziónak vérengzés vetett véget?
5. Milyen feltételek okozták, ha egyes missziók jobbá tették az ott élő nép életminőségét?
6. A XIX. században az iszlám vidék nem lett missziói célterület. Mi lehetett ennek az oka?
7. Mi lehet a magyarázata annak, hogy az amishok mind a mai napig őrzik az alapvetően XVII. századi szokásrendszereiket? Milyen vallási irányzatokhoz kapcsolhatók?
8. Nézz utána, milyen titokzatos hagyományok őrzői az etióp keresztyének! Mi lehetett a „második Jeruzsálem” program?

Ige: *„Előbb azonban minden nép között hirdetni kell az evangéliumot.”* (Mk 13,10)
Ének: 397. (MRÉ 419.) Ó, Sion, ébredj!

9. A keresztyén egyház a XX. század megpróbáltatásai között.

A Dictator országában a keresztyén egyház jelen volt, de a Dictator nem örült ennek. Most a Dictator megbeszélésre hívat néhány keresztyén vezetőt. Egyezséget kínál nekik. Miről szólhat ez az egyezés – és vajon miért éppen most?

9. 1. Az első világháború megrökönyödése

Az első világháború világszerte olyan megrökönyödést hozott, amire a hiteles keresztyén válasz nem, vagy nagyon nehezen született meg: hogyan engedheti meg mindezt Isten?

Háborúk korábban is voltak. Az első világháború drámáját több ok miatt mégis másként élték meg az emberek.

- Nagyon sokan vettek részt a háborúban mind az antant, mind a központi hatalmak részéről. Az emberi élet nem tűnt oly nagyon értékesnek.
- A felőrlő küzdelmek miatt sok volt a csonkolt, a vak – és a sebesültek nagyobb eséllyel élték túl a harcokat. Hazatérve lelki sebeiket is hazahozták.
- A háború túl távoli, túl nagy célokért folyt. A közkatonák nem értették, miért küzdenek. Igazságos-e ez a háború? Hogyan kell érteni a „Ne ölj!” parancsát ebben a helyzetben?
- A haditudósítások, a fotók a lövészárkok véres valóságát is bemutatták. A háború nem romantikus dolog volt, hanem naturalista.
- Mindkét fél fegyvereit megáldották a tábori papok, a hadviselők mindegyikénél ágyúkat öntöttek a harangokból. Akkor most kivel is van Isten?
- A háború utáni járvány több áldozatot követelt, mint a háború maga.
- A háború utáni rendezés nem a béke, hanem a diadal jegyében született, a vesztesek a visszavágásra készültek, szították a lappangó sértettséget.
- Közvetlenül a háború után több helyütt ateista politikai mozgalmak jutottak hatalomra, amelyek az egyházakat a korábbi rendszerek kiszolgálóinak tekintették.

(A második világháború után ezek a kérdések nagyon hasonló módon visszatértek.)

Csak nagyon kevesen tették fel úgy a kérdést, hogy hová fajult az ember, ha minderre képes volt? ... Mennyire el kellett ehhez távolodni Istentől!

9. 2. A totális diktatúrák

A XX. század idején – miközben a technikai fejlődés területén korábban soha nem látott fejlődés zajlott – az emberiség egy része ordas eszmék szolgálója vagy áldozata lett. A két nagy totális diktatúra, a náciizmus (1933-1945) és a kommunizmus (1917-1989) mindent uralni akart. Gazdaságot, emberi közösségeket, kultúrát, kontinenseket – de az egyes ember gondolatvilágát, lelkiismeretét és hitét is. Saját ideológiájukon kívül nem tűrtek semmilyen más gondolatot, eszmét – és ezért a keresztyéneket is ellenségnek tekintették. Isten nem fért bele a személyi kultusz rendszerébe.

9. 3. A náciizmus és az egyházak

1933-ban a Hitler által vezetett Német Nemzetiszocialista Munkáspárt a választásokon megszerezte a hatalmat Németországban. Hitler a kancellári, majd az elnöki címet megszerezve („Führer”) a demokratikus kereteket fölszámolta, totális diktatúrát épített ki. A gazdasági válság kezelése, a kezdeti külpolitikai sikerek, szuggesztív szónoklatai és demagóg programja révén eleinte nagy népszerűséget szerzett.

Hitler először „népiségünk megtartásának legfontosabb tényezői” közé sorolta a német evangélikus és katolikus egyházat. **Egyezséget kötött XI. Piusz pápával**, amiben az egyház a működéséért cserébe megszüntette a katolikus munkásmozgalmat. 1937-ben már kolostorokat fosztottak ki, iskolákat zártak be. A tiltakozó papokat bebörtönözték. XI. Piusz pápa ***Mit brennender Sorge (Lángoló aggodalommal)*** kezdetű enciklikájában elítélte a náci rendszert, a fajelméletet, a nemzetiszocialista újpogányságot, illetve az egyház üldözését.

A náci hatalom támogatta az **egységes birodalmi protestáns egyház** létrejöttét, melynek vezetésébe a náci a saját embereiket ültették. Amikor a „nem árja” (nem megfelelő származású) lelkészeket ki akarták zárni a szolgálatból, a lelkészek 30%-a tiltakozott. **1934-ben a barmeni nyilatkozatban 138 református és evangélikus lelkész tett hitet arról, hogy Krisztus igazságát akarják hirdetni**, nem pedig náci szolgálatban meghamisított tanokat. A hitvallást **Karl Barth** református teológus fogalmazta meg. A következő évben elhagyta Németországot; Svájcban tanított.

A Német Egyház nácibarát vezetésével szemben alakult meg **a Hitvalló Egyház**. Egyik meghatározó egyénisége volt **Dietrich Bonhoeffer** (1906-1945) evangélikus lelkész. Tanulmányait Tübingenben, Berlinben, majd New Yorkban végezte. Itt sok időt töltött a harlemi fekete gyülekezetek megismerésével. Barcelonai szolgálata után Londonban az ökumenikus mozgalmakba is bekapcsolódott. Hazatérve elfogadta a német Hitvalló Egyház felkérését, hogy a titokban működő igehirdetői szeminárium vezetője legyen. Teológiai zseninek tartották. A náci államrendőrség, a Gestapo betiltotta munkáját.

A Führer-kultuszt következetesen **bálványimádásnak** hirdette – **ebben keresztényen nem vehet részt**. Az üldözött zsidóságot **a kereszténynek testvéreinek** tekintette, titkosszolgálatokkal együttműködve maga is **mentőakciókat szervezett**. Részesé lett a Hitler ellen merényletet tervező mozgalomnak. Két évet töltött börtönben, koncentrációs táborban. Néhány nappal a tábor felszabadítása előtt a legmagasabb náci vezetők utasítására kivégezték.

Börtönlevelei arról tanúskodnak, a börtönévek Krisztussal való kapcsolatának elmélyülését segítették. A levelek pedig a háború után hozzájárultak annak a megdöbbent kérdésnek a megválaszolásához, hogy „mi történt velünk?”.

Hiszen Hitler fékevesztett uralma világméretű háborúba sodorta Németországot. Zűrzavaros idők voltak. Százazrek léptek ki az egyházból, megszűnt a hitoktatás. Mágikus és okkult csoportok hirdették, hogy a kereszténység kora lejárt. Ugyanakkor megkeresztelt német fiatalok harcoltak a bolsevikok ellen, orosz ortodox fiatalok ellen és az amerikai keresztények ellen. Sokezer ellenálló keresztény került börtöntáborokba (csak a dachauai lágerbe a náci időkben mintegy 3000 egyházi személyt internáltak).

Német egyháztagok is közreműködtek többmilliónyi zsidó koncentrációs táborba hurcolásában. Az áldozatok között voltak zsidó vallású férfiak, nők, gyerekek és idősek. Voltak megkeresztelkedettek: zsidó ősökkel rendelkező katolikusok, reformátusok, evangélikusok – németek és más népek fiai.

Voltak keresztények, akik rejtegettek, mentettek zsidó családokat. Ők voltak kevesebben.

Mi volt mindebben az egyházak szerepe? **Megtettünk-e mindent, amire a krisztusi szeretet kötelez bennünket?** A Soá, a holokauszt **a kereszténynek tragédiája is**.

A holokauszttal való szembenézés a keresztényen egyház számára szintén a nehéz önvizsgálat része.

A II. világháború (1939-1945) után újjászervezett német evangélikus és református egyházak szervezete (EKD) **bűnvallással kezdte az újjépítést**.

9. 4. A kommunista diktatúrák és az egyházak

A Szovjetunióban 1917 után hatalomra került bolsevik csoport a kommunizmus felépítését tűzte ki céljának. Miközben a magát ateistának hirdető rendszer üldözte a vallásokat, ünnepeiben, külsőségeiben és eszmerendszerében is úgy kezdett viselkedni, mintha a kommunizmus maga is egy vallás lenne.

Maga **a kommunizmus, mint eszmerendszer**, a felvilágosodás korának távoli vadhajtsága. Az igazságos társadalmat, **az emberek közötti teljes egyenlőséget hirdette**. Az emberi boldogságot nem a távoli túlvilágon, hanem az emberiség jövőjében itt a földön akarta elérni – ehhez pedig már nem kellett Isten. Az eszme **két fontos eleme volt az ateizmus**, ami paradox módon egy olyan hit, ami egyet-

len istenben sem hisz és a materializmus, ami az anyag fejlődésével magyarázza a világ jelenségeit.

A kommunizmus a teljes egyenlőség elérése érdekében nem riadt vissza forradalomtól, terrortól, diktatúrától sem. Nem vette figyelembe az ember egyéniségét és egyediségét. Nyílt egyházellenessége miatt az európai egyházak eleinte a kommunizmust sokkal veszélyesebbnek látták, mint a nemzetiszocializmust. A kommunizmusról szólva azt is mérlegelnünk kell, hogy sokkal hosszabb ideig, és sokkal több országban hatott, mint a náciizmus.

A bolsevik állam „vallási egyenlőséget” hirdetett – amit **vallástalanítás**nak kellett érteni. Az egyházi iskolákat államosították, az állami intézményekből kiiktatták a vallásoktatást. Az egyház vagyonát elvették. Templomokat fosztottak ki, és az ateizmus múzeumát hozták létre bennük, a kegytárgyakat elkobozták. Kariert ígérték az együttműködő papoknak, a többieket börtönbe vetették, kínozták – **Pjotr metropolita** 12 éven át nem láthatta a nappali fényt.

Sztálin hatalomra jutásával (1924) újabb kíméletlen egyházüldözés kezdődött. Több mint 200 püspökből 4 maradt szolgálatban. 1937-ben, a ’nagy terror’ évében százezernél több papot, gyülekezeti vezetőt küldtek börtönbe; jelentős részüket kivégezték. Oroszországban ma közülük sokat újvértanúként és hitvallóként tisztelnek.

Amikor **1941-ben** Németország megtámadta a Szovjetuniót, **egyes ortodox vezetők a németek által megszállt területeken újrászervezték az egyházat**. Szergij moszkvai metropolita viszont arról beszélt, hogy minden ortodox egyház elleni támadásnak – így a német hódításnak is ellen fog állni az orosz nép. **1943-ban Sztálin** váratlanul találkozott a megmaradt ortodox vezetőkkel, kompromisszumot ajánlott nekik és **hozzájárult az egyház korlátozott újrászervezéséhez**.

Az egyház működhett az állam („a Párt”) szabta korlátok között, állami megfigyeléssel és felügyelettel. 1985-ig ez volt a Szovjetunióban a modell, ekkor lassú változásokon át kiterjesztették az ortodox egyház és a vallási kisközösségek szabadságjogait (1990).

A kommunista diktatúra nemcsak az ortodox egyházat érintette. Hasonló sors várt az egyes szovjet szövetségi köztársaságokban élő római katolikusokra, a csekély számú reformátusra, az evangélikusokra és az egyre nagyobb számban jelen lévő baptistákra is.

Ebben a sorsban osztoztak a II. világháború után, 1948-tól Kelet-Közép-Európa és Kelet-Európa szovjet befolyás alá került országainak egyházai is. Papokat fogtak perbe vagy megölték őket. A híveket megalázták, megfosztották őket a munkahelyüktől. Egyházügyi hivatalokat állítottak fel, besúgók révén a pártállam mindenről tudni akart. Megtiltották az ifjúsággal való foglalkozást. Ez egészen a rendszerváltozásig (1989-1990-ig) így is maradt.

A kommunista eszmények súlykolása **hosszútávra ható erkölcsi kárt okozott**.

1. Értelmezzétek Bonhoeffer mondatait a politikai ellenállásra vonatkoztatva! *„Ha látok egy őrültet, aki az autójával ártatlan járókelők közé akar hajtani, mint keresztyén nem várhatom meg a katasztrófát, hogy aztán bekötözsem a sebesülteket és eltemessem a halottakat. Meg kell próbálnom kicsavarni a kormányt a sofőr kezéből.”* Hogyan kapcsolódik ez a gondolat a református felfogásához?
2. Értelmezzétek, Karl Bart mondatai miért jelentettek ellenállást 1934-ben Németországban! *„Elvetjük azt a hamis tanítást, miszerint az egyház [...] igazodhatna a mindenkori világnézeti és politikai meggyőződések változásaihoz. Elvetjük azt a hamis tanítást, hogy az állam a maga sajátos megbízatásán túl az emberi élet egyetlen és totális rendjévé válhatna, és egyúttal az egyház rendeltetését is betölthetné.”*
3. Értelmezzétek Martin Niemöller (1892–1954) német evangélikus püspök szavait: *„Először eljöttek a zsidókért, nem szóltam, mert nem voltam zsidó. Aztán eljöttek a kommunistákért, nem szóltam, mert nem voltam kommunista. Aztán eljöttek a szocialistákért, nem szóltam, mert nem voltam szocialista. Aztán eljöttek a szakszervezetisekért, nem szóltam, mert nem voltam szakszervezetis. Aztán amikor értem jöttek, már senki sem maradt, hogy szóljon értem.”*
4. A teheráni Rooseveltt – Churchill – Sztálin találkozón 1943-ban Sztálin állítólag megkérdezte: *„Hány hadosztálya van a pápának?”* – Mi lehet a kérdés értelme és mi lehet rá a válasz?
5. Alakítsatok ki ellenző és támogató véleményeket, Dorothee Sölle német protestáns teológus szavairól! *„Hogyan engedte meg ezt az Isten? Én ma úgy felelnék: Isten akkoriban nagyon gyenge volt, mert nem voltak barátai Németországban. A hagyomány szerint Isten csak az emberek révén végezheti el művét a világban, és a Soá idején Isten nagyon magányos volt.”*

Ige: *„Tudok cselekedeteidről. Íme, nyitott ajtót adtam eléd, amelyet senki sem zárhat be, mert bár kevés erőd van, mégis megtartottad az én ígémet, és nem tagadtad meg az én nevemet.”* (Jel 3,8)

Ének: ---, (MRÉ 459., ÍÉ 253.) Áldó hatalmak oltalmába rejtve

10. Útkeresések a modern korban

1. Kik manapság a legismertebb keresztyének? Miért őket választjátok?
2. Milyen okai lehetnek, hogy nem jár mindenki minden vasárnap templomba?

10. 1. Az ökumenikus mozgalom

Az oikumené gé ógörög kifejezés az egész lakott földet, az ismert világot jelentette. Ebből ered az ökumenizmus, ökumenikus szó, ami a teológiában a keresztyén egységötörekvés(ek) neve.

Krisztus egyháza bármennyire is hajlamos a széttagolódásra, valahol mégis mindenki érzi azt, hogy Jézus Krisztus a keresztyének egységét kívánja (Jn 17).

Általában egyetértés van abban, hogy **Krisztusnak egy egyháza van**. Ennek megvalósulásáról viszont többféle álláspont is kialakult. **Az egyik vélemény szerint pontosan** meg lehet mondani, hogy a létező keresztyén irányzatok közül **melyik az egy egyház** – és a többi lesz szíves ahhoz csatlakozni (vagy visszatérni). **A másik értelmezés szerint** emberi ismeretünk töredékes (rész szerint való, 1Kor 13,9) – ezért az a jó irány, ha **mindegyik egyház** a maga területén **törekszik arra**, hogy jobban megértse, és hűségesen kövesse Megváltóját. Ezen az úton, ahogy közelebb kerülnek Krisztushoz, egymáshoz is egyre közelebb kerülünk majd. Úgy tűnik, hogy a római katolikus álláspont, valamint néhány radikális kisegyház az első véleményhez áll közelebb; a protestánsok általában a második utat szorgalmazzák. Vannak, akik úgy vélik, hogy itt a Földön az egység lehetetlen, és a felekezetek közeledése csak önfeladáshoz vezet.

Már a XIX. században szerveződtek az egyházi hovatartozástól független (pl. ifjúsági, missziós, diakóniai vagy karitatív) vallásos egyesületek, szövetségek. 1908-ban tartották az **első ökumenikus imahetet** katolikusok és anglikánok az USA-ban. Az együttműködés érdekében 1910-ben Edinburgh-ban világmissziói konferenciát szerveztek. Ennek a lelki atyja **Charles Henry Brent** amerikai anglikán püspök volt (+1929), meghatározó személyisége **John Mott** (1865-1955), a YMCA (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) vezetője. 1196 résztvevő érkezett a világ minden tájáról. A konferencia jelmondata így hangzott: „Az evangéliumot ebben

a generációban mindenki számára hirdetni kell!” A konferencia egyik alapelve az volt, hogy nem vitatják a meglévő tanbeli különbségeket, hanem a szolgálat gyakorlati kérdéseire figyelnek.

A világháború rettenetes következményeit látva, ismét fontos kérdéssé vált az egyház egysége. Két mozgalom dolgozott párhuzamosan.

Mozgalom neve	Life and Work	Faith and Order
Magyarul	Élet és Munka	Hit és Egyházszervezet
Mottó	A tan elválaszt, de a szolgálat összeköt.	Az ógyház egységének a visszaállítása.
A felekezeti párbeszéd témája	Isten országát itt, ezen a földön kell megteremteni. A segítő szolgálatot kell a középpontba állítani, mert az közelebb vihet bennünket az egyház egységéhez.	Fontos a teológiai és egyházszervezeti párbeszéd a különböző felekezetek és egyházak között.
Kulcsszemélyiség	Nathan Söderblom uppsalai érsek, „az ökumené atyja” (+1931)	Charles H. Brent amerikai anglikán püspök

A két mozgalomban résztvevő egyházak – az újabb világégés után – **1948-ban Amszterdamban** együttesen alapították meg az **Egyházak Világtanácsát**. A szervezet a keresztyén egyházak közötti együttműködést tűzte ki célul. Tagjai közé azok az egyházak tartozhatnak, „amelyek az Úr Jézus Krisztust Istenüknek és Megváltójuknak elfogadják”.

Az EVT-t 147, többségében protestáns egyház hozta létre. 1961-ben az ortodox egyházak jelentős része is csatlakozott hozzá. **Jelenleg 345 tagegyház alkotja**. A római katolikus egyház nem tagja, de megfigyelői 1965 óta egy Közös Munkacsoportban vesznek részt.

10. 2. Katolikus megújulás

Az I. Vatikáni Zsinatot követő időszakban egyes katolikus teológusok kapcsolatot igyekeztek keresni a modern világ és az egyház között. **1929-ben XI. Piusz** az olasz állammal rendezte a több mint ötven éves problémákat, **a Vatikán önálló várossá lett**. A két világháború során XI. Piusz és XII. Piusz igyekezett megőrizni a politikai semlegességet, törekedtek a béke előremozdítására, a hadifoglyok segítésére, humanitárius akciók szervezésére. XII. Piusznak meghatározó szerepe volt a zsidók mentésében is. Ugyanakkor szem előtt kellett tartania, hogy Hitler a nyílt egyházi tiltakozásokat a híveken torolta meg.

Hosszú előkészület után került sor arra, hogy XXIII. János pápa összehívta a **II. Vatikáni Zsinatot (1962-65)** az „ablaknyitás” és az „aggiornamento” (a mai nap-hoz igazodás) jegyében. A zsinat munkáját VI. Pál pápa fejezte be.

A katolikus egyház 21. egyetemes zsinata nem dogmatikus döntéseket kívánt hozni, inkább lelkipásztori eligazításokat igyekezett kimunkálni. Legnagyobb jelen-

tőségű a **vallásszabadságról szóló nyilatkozata**, amely kimondja, hogy **egy hatalom sem jogosult arra, hogy bárkire bármilyen vallási felfogást ráerőszakoljon, de arra sincs joga, hogy bárkit vallása gyakorlásában megakadályozzon**. Másik fontos döntése az egyház és a mai világ viszonyáról szól. Más az egyház és más az állam célja, de mert tagjaik azonosak, sok mindenben közük van egymáshoz. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az egyház bármiféle politikai rendszerhez kötődne.

A II. Vatikáni Zsinat még közelebb akarta vinni az evangéliumot a XX. század emberéhez. **A misén a latin helyett a népnyelv nagyobb teret nyert**, a bevezetését a nemzeti püspöki karokra bízták. A két szín alatti áldoztatás továbbra is csak különleges alkalmakkor volt lehetséges.

Értelmezték, hogy a Szentírás és az egyház hagyománya történetileg alakult ki. Ezért a megértéshez az adott kort, és a jelenben az Igét hallgató helyzetét egyaránt figyelembe kell venni. Mindezek egymáshoz való viszonyát a római egyház tanítóhivatala határozza meg.

Az egyház és az üdvösség értelmezését is pontosították. Az egyetemes anyaszentegyház = egyedül a római katolikus egyház, a hívek közössége. De a megkereszteltek a római egyházon kívül is elnyerhetik az üdvösséget, mivel a keresztség sákramentuma által minden megkeresztelt keresztyén részlegesen a római katolikus egyházhoz „tartozik”.

A zsinat óta katolikusoknak nem katolikusokkal is lehet együtt imádkozni a keresztyénség egységért (1949-ig tiltott volt más felekezethez tartozóval közösen imádkozni), de **az ökumené** a „visszacsatlakozások” révén jöhet létre. A nem-keresztyén vallásokkal párbeszéd kialakítására kell törekedni.

Az óvatos változásokat jelzi, hogy XXIII. János megalapította a Keresztény egysegítőkárságot, a zsinatra meghívott néhány protestáns illetve ortodox megfigyelőt, továbbá az EVT képviselőt is. 1965-ben pedig a katolikus – ortodox közeledés jeleként mindkét fél visszavonta az 1054-es kiátkozást.

A katolikus-anglikán párbeszéd az 1990-es években megélénkült. 2010-től pedig a római pápa és a canterbury-i érsek közös szertartáson emlékezik a Brit-szigetek VI. századi hittérítőire.

A protestánsok a zsinattól többet kaptak, mint vártak, és kevesebbet, mint reméltek. A reformátorok sok gondolata visszahangzott az állásfoglalásokban, de nehezítette az együttgondolkodást a Mária-tiszteletet továbbberősítő katolikus érvelés.

10. 3. A XX. század életmódváltozásai az euro-atlanti kultúrában

A XX. század egyik meghatározó folyamata a szekularizáció. A kifejezés már a XVI. században is ismert volt, akkor az egyházi birtokok magánkézbe adásának folyamatát jelölte. A felvilágosodás korában az egyház és állam szétválasztásáért

folytatott küzdelmekre is vonatkozott a szó. A XX. században alapvetően a lakosság **egyházról, vallástól való elfordulását jelenti.**

A világháborúk erkölcsi megsemmisülésének is szerepe volt abban, hogy egyre több ember számára a keresztyén értékrend, a Krisztusba vetett hit, a gyülekezettel való kapcsolattartás egyre érdektelenebbé vált. A szovjet befolyási övezetben ezt az állam ateista propagandája és megtiltó-megtorló akciói sietteték. Nyugat-Európában viszont éppen a viszonylag gyors újjáépítést, felvirágzást sejtik a folyamat mögött: nem kellett az egyház, a hit segítsége a jóléthez. A vallás egyike lett a fogyasztható javaknak, csak az vette igénybe, akinek szüksége volt rá.

A templomba járási aktivitás csökkent. **A vasárnapoknak alternatív programjai lettek:** kulturális, sport- vagy családi rendezvények, nagybevásárlások, utazás a nyaralóba – vagy csak egyszerűen a kikapcsolódás, „a tévé”, a net. A Karácsonyból a család, a szeretet ünnepe lett – vagy a bevásárlóközpontok ünnepe. A gyülekezeti szolgálat már nem fért bele a modern életformába. Szabadidős egyesületek, klubok szerveződtek. A bibliaolvasás kikopott a protestáns családok mindennapjaiból. Az ilyen változások finom lelki rongálását az egyes emberek, de még a közösségek sem érezték, érzik egyik hétről a másikra.

Ezeket a hatásokat pontosan érezte **a keresztyén misszió. Új eszközöket kerestek: például a rádiós, tévés evangelizáció, keresztyén média és fesztiválok létrehozása, a kortárs populáris zene (könnyűzene) erősebb használata az istentiszteleteken. Egy másik irány lett az egyházi iskolarendszer, a keresztyén nevelés megerősödése.**

10. 4. Példaértékű életek

Ugyanakkor a keresztyén élet bizonyágtevőinek szolgálata – éppen a modern médiának köszönhetően – világszerte ismertté vált.

Albert Schweitzer (1875–1965), a Nagy Fehér Varázló, Elzászban, a német-francia vetélkedés határterületén született. Gyermekkorától orgonált, **orgonaművész** és evangélikus lelkész lett, 30 éves korában kezdte tanulni az orvostudományt, hogy **misszionárius** lehessen. **Kórházat alapított** a mai Gabon területén, az Egyenlítő mentén található Lamberénében gyógyított. Az erkölcsi élet alapelvét is itt fogalmazta meg: „Jó, ami megtartja, élteni az életet, s a fejlődőképes életet a legmagasabb szintre juttatja.” Az az etikus ember, aki jóakarátú, és kitartása is van arra, hogy a világban tapasztalható millió szükségből legalább egy picinykén elkezdjen változtatni.

Martin Luther King (1929 – 1968) amerikai **baptista lelkész**, az afroamerikaiak polgárjogi harcának vezetője. Békés módszerekkel (bojkott, ülősztrájk, nagygyűlések) küzdött a jogegyenlőségért. Híres szónoklata **az I have a dream...** ma már iskolai tananyag. „Van egy álmom, hogy négy kicsi gyermekem egy napon

olyan nemzet tagja lesz, ahol nem a bőrszínük, hanem a jellemük alapján ítélik meg őket.” 1968-ban orgyilkos végzett vele.

Teréz anya (1910-1997) albániai származású *apáca*, „a szegények angyala”. Indiában, Kalkuttában egy missziói iskolában földrajzot és hittant tanított, majd a legeleesebbek, hajléktalanok, leprások gondozására alapította meg a Szeretet misszionáriusai szerzetesrendet. 123 országban jött létre missziójuk. A Nobel-békedíj átvételekor mondott beszéde: „Hogyan segíthetjük elő a világbékét? – Menjünk haza és szeressük a családjunkat.”

II. János Pál (Karol Jozef Wojtyła, 1920-2005) 1978-tól volt *pápa*. Lengyelországban volt egyetemista, majd munkás, sportolt, színtársulatban játszott. Tanulmányai után plébános, teológiai professzor és Krakkó érseke lett. Médiasztárként tekintettek rá. Az „utazó pápa” 104 útja során bejárta a világot. Erkölcsi kérdésekben világos útmutatást adott, egyesek konzervatívnak, mások túl szabadelvűnek gondolták állásfoglalásait. A kommunizmust és a kapitalizmust is kritizálta. Több ízben is *bocsánatot kért az egyház által elkövetett bűnökért*, köztük az ellenreformáció illetve az inkvizíció bűneiért. Sokat tett és imádkozott a felekezetek és vallások közti párbeszédért.

Billy Graham (*1918) *baptista lelkész*, „Amerika pásztora”. 16 éves korától akarta Istent szolgálni. Igehirdetései hatásosnak bizonyultak, és ő rádión, televízió, interneten terjesztette azokat. Számítások szerint több mint kétszázmillióan hallották személyesen. Az amerikai elnökök lelkipogozója volt, az 1970-es évektől kezdve többször evangelizált a szovjet blokk országában is.

Desmond Tutu (*1931), a dél-afrikai bantu tanár később egyházi vezető lett. Fokváros érsekeként hatásosan emelt szót a fajvédő apartheid rendszer ellen, fontos szerepe volt abban, hogy a dél-afrikai átmenet békésen zajlott le.

1. Mit tehet a tömegkommunikáció a keresztyénség ismertté tételéért vagy a keresztyénség rombolására?
2. Gyűjtetek össze olyan emberi tulajdonságokat, személyiségjegyeket, ami alapján hiteles keresztyénnek tarthatunk valakit!
3. Hogyan viszonyulhat egy keresztyén ember a modern természettudományokhoz?
4. Mi a jelentősége, ha a pápa bocsánatot kér az egyház által elkövetett bűnökért?
5. Nézzetek utána, mit jelentett a dél-afrikai apartheid rendszer? Miért fontos, hogy békés átmenetről beszélhetünk? Mit tettek ezért az egyházak?

6. Mi köze lehet a vegyesházasságoknak az ökumenikus mozgalmakhoz?
7. Keresz példákat arra, hogyan közeledhet egymáshoz két felekezet!

Ige: „Mert nem a félelemnek lelkét adta nekünk Isten, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét.” (2Tim 1,7)

Ének: 463. (MRÉ 250.) Isten élő Lelke, jöjj!

--- (IÉ 258.) Bár szétszakadva él az egyház

11. Keresztyénnek lenni az ezredfordulón

1. Az angol miniszterelnök tanácsadói vagytok. Angliának munkaerőre van szüksége. Gyűjtsetek olyan szempontokat, ami alapján el lehet dönteni, hogy egy adott bevándorló mikor szívesen látott személy! Szerepel-e a szempontok között a vallásosság? Miért?
2. Vitassátok meg, épülhet-e muszlim mecset az iskola utcájában?

11. 1. A világ vallási körképe

	1900	%	2000	%
Keresztyénség	558.056.000	34,5	2.090.417.000	33,4
Iszlám	200.102.000	12,4	1.159.901.000	18,5
Hinduizmus	203.033.000	12,5	840.792.000	13,4
Buddhizmus	127.159.000	7,8	366.265.000	5,9
Kínai hagyományos	380.404.000	23,5	210.313.000	3,4
Zsidó	12.270.000	0,8	17.473.000	0,3
Sámánista, törzsi vallások	11.341.000	0,7	12.015.000	0,2
Konfuciánus	640.000	0,0	6.913.000	0,1
Bahá'izmus	9.000	0,0	6.485.000	0,1
Dzsainista	1.323.000	0,1	4.357.000	0,1
Shinto	6.720.000	0,4	3.698.000	0,1
Egyéb vallások	470.0000	0,0	21.144.000	0,3
Ateista	226.000	0,0	233.301.000	3,7
Nem vallásos	2.923.000	0,2	1.005.109.000	16,1
A Föld népessége	1.619.887.000	100	6.260.800.000	100

Az egyes vallások követői világszerte 1900-ban és 2000-ben (lélekszám)

Forrás: World Christian Encyclopedia, Oxford, 2001.

Földrészek	1900	%	1970	%	2010	%	2020	%	2050	%
Afrika	10	2	143	12	493	22	631	25	1 031	32
Észak-Amerika	79	14	211	17	286	12	288	11	333	10
Latin-Amerika	61	11	270	22	544	24	601	24	655	21
Ázsia	22	4	95	8	352	15	420	16	601	19
Európa	381	68	492	40	588	26	580	23	530	17
Óceánia	5	1	18	1	28	1	31	1	38	1
Összesen	558	100	1 229	100	2 291	100	2 551	100	3 188	100
A Föld népessége	1 620		3 696		6 900		7 656		9 500	

A keresztyénség megoszlása kontinensenként (millió fő, 1900-2050)

A 2014 utáni adatok becslésen alapulnak.

Forrás: Christianity in its Global Context, 1970–2020; South Hamilton, 2013.

A világ jelentős részén elterjedt vagy a világméretben is sok követőt megszólító vallásokat világvallásnak nevezzük. Ha a keresztyénséget egységként kezeljük – ez a legjelentősebb világvallás.

2010 körül a Föld 7 milliárd főnyi lakosságából 2,3 milliárd fő keresztyén – kb. az emberiség egyharmada. Közülük 1,2 milliárd fő római katolikus, 800 millió protestáns. Összehasonlításként: a szunnita iszlám követőinek száma 900 millió fő fölött van, a hinduké 780 millió fő körül.

Európa vallási térképe igen vegyes képet mutat. Nyugat- és Dél-Európában katolikus többség figyelhető meg. A Brit-szigeteken anglikán, Skandináviában evangélikus a lakosság nagyobb része. Németországban és Közép-Európában a katolikusok és protestánsok egyaránt megtalálhatóak. Kelet-Európa és Oroszország az ortodoxia legerősebb bázisa.

Ázsiában a keresztyénség az oroszországi ortodoxián kívül az ókeleti egyházakban szolgál (Közép-Kelet, Belső-Ázsia országaiban – iszlám többség mellett). A Távol-Keleten a hinduizmus, buddhizmus és a hagyományos kínai vallások hatása a meghatározó. Bár a lakosság 3%-ánál kevesebb a keresztyének számaránya Indiában, ez mégis hozzávetőleg 24 millió lelket jelent. A Kínáról szóló adatok igen eltérőek, a keresztyének száma egyes becslések szerint 33 millió, mások szerint 66 millió hívő. Külön említhetjük Dél-Koreát, ahol mára már a lakosság 30%-a tért keresztyén hitre. Ázsia legnépesebb katolikus országa a Fülöp-szigetek.

Észak-Afrika az iszlám világa. Az egyenlítői-afrikai országokban a katolikus misszió a meghatározó, Dél-Afrika protestáns többségű.

Észak-Amerika a protestáns és újprotestáns gyülekezetek fellegvára. Latin-Amerika a katolicizmus egyik legerősebb központja. **Ausztrália és Óceánia** a

misszióktól függően igen vegyes képet mutat, Pápua Új-Guineában a protestánsok számaránya meghatározó.

A valláshoz, felekezethez nem kötődő (agnosztikus = a vallási kérdésektől magát távontartó vagy ateista = Isten nélkül élő) lakosság számaránya az atlanti civilizáció területén (Észak-Amerika, Nyugat- és Közép-Európa) magasabb, mint a világ más területein. Csehországban és Franciaországban arányuk meghaladja a 30%-ot, míg pl. Lengyelországban a lakosság 5%-a gondolja ezt magáról.

A lakosságon belül a legtöbb keresztyén Vatikán államban él (100%). Görögországban a lakosság 99,7 %-a mondja magát keresztyénnek. Szomáliában 0,01%.

11. 2. Keresztyénüldözés napjainkban

Miközben a keresztyénség a legjelentősebb világvallás, gyakran megtörténik, hogy egyes keresztyéneket vagy keresztyén közösségeket hitük és meggyőződésük miatt üldözik.

Négy, vallási okokból üldözött hívőből három keresztyén. Európában is megtörtént, hogy egyes keresztyéneket vallási jelképek használata miatt felelősségre vontak, vagy olyan konfliktushelyzete kerültek, hogy lelkiismeretükre hallgatva állásukat veszítették. A hitvallás ellenkezhet az állami semlegességgel.

A világ egyes területein azonban a keresztyének életveszélyben vannak. Észak-Koreában a Biblia megőrzése bűncselekmény lehet. A „radikális iszlám” világában gyakran fegyverrel lépnek fel keresztyének ellen. Nem a vallás az ellentétek oka – de az összecsapás vallási különbségek mentén is jelentkezik. Ilyen válságövezetek vannak az **iszlám-keresztyén határövezetekben**, pl. Szudánban, Nigériában, Eritreában. De Egyiptom, Pakisztán, Irak egyes területein is gyakori a keresztyén templomok rombolása, keresztyének meglincselése vagy a keresztyén lányok elrablása, megerőszakolása vagy erőszakos férjhez adása muszlimokhoz. Iránban bíróság elé kerülhetnek az újprotestáns misszió szószólói. **Indiában** muzulmánok vagy radikális hinduk is ellenségeknek tekinthetik a keresztyéneket.

Ezekre a konkrét ügyekre hívja fel a figyelmet például a **Christian Solidarity International (CSI)**. Meggyőződésük, hogy a vallás- és szólásszabadság alapvető emberi jog. Ahol ezeket a jogokat lábbal tiporják, ott a többi emberi jog is sérül. Számításuk szerint az üldözött keresztyének lélekszáma 200 millió körül lehet. Különös figyelmet fordítanak az afrikai rabszolgák kiszabadítására is.

11. 3. Új vallásos jelenségek

A XX. század második felében világszerte megfigyelhető volt, hogy megnőtt az érdeklődés a világ más vallásai iránt. A nemzetközi migráció és a kommunikáció új formái hatására távoli kultúrák is találkoztak. A keleti vallások követői is alkalmaz-

tak egyes missziós formákat. A hindu, buddhista tanok hirdetői után az iszlám is újfajta térítésbe kezdett.

Ha a becsületes keresztyén ember úgy él, hogy egyik szomszédja egy derék hindu, a másik egy megbízható muszlim... Sokan elbizonytalanodnak: meg lehet-e mondani, kié az igazság? Kié az üdvösség?

Ezért ezt a korszakot talán a **pluralizmus kora** kifejezés írja le a legpontosabban. Eredetileg a szó maga többest (többszámot) jelentett. A jelenkor leírásakor abban az értelemben használjuk, hogy **a különböző értékrendek, nézetek, politikai és társadalmi érdekek egyidejűleg léteznek, hatnak és versengenek egymással**. A pluralizmus azt is kifejezi, hogy bizonyos jelenségek több felől vizsgálhatóak, más-más következtetések vonhatóak le – és az embernek késszé kell válnia arra, hogy egyes dolgokat ő maga sem tud teljes bizonyossággal.

A felekezeti különbségek elmosódása után a vallási különbségek is elhalványulnak. Újra megfigyelhető a szinkretizmus – azaz a vallások összemosódása, egyes elemek átvétele. A „self-made religion” (barkácsvallás) pedig azt jelenti, hogy **az egyes ember többféle vallási hagyományból ismer meg elemeket**, és egy saját, egyéni világfelfogássá gyúrja össze ezeket. Emiatt egyes kutatók felvetik annak lehetőségét, hogy az intézményes egyház helyett a magánvallásoknak lesz jelentősége. A legkülönbélebb vallások, életfelfogások, filozófiák, értékrendek keveredéséből pedig kialakul az, amit New Age gyűjtőnévvel illetünk. Ezek a távol-keleti világlátásból is sokat merítő, egészen ősi hagyományokat is, új tudományos felismeréseket is összeolvasztó nézetek sok ember számára vallásos jelentőségű válnak. Azt hirdetik, hogy új világkorszak közeleg vagy más el is jött. Istent egy mindent átfogó harmóniában, világtörvényben szemlélik. Az ember megváltását maga az ember végezheti el, ha beavatottá válik.

Az Isten nélküli megváltás gondolata már sokszor megjelent az egyháztörténetben. Ám megtapasztaltuk, hogy a hit és az emberi közösség megújulását mindig az Isten Igéjére való figyelés és a „Krisztusnak, a személyes Megváltó”-nak a középpontba helyezése hozta el.

11. 4. Keresztyénnek lenni napjainkban

Keresztyénnek lenni napjainkban is azt jelenti, mint az egyház történetének évezredeiben. Krisztus követőjének lenni – és Krisztus követségben járni. Négy gondolat köré csoportosíthatjuk a keresztyének feladatait.

a) Az evangélium megélése és hirdetése. A misszió a pluralizmus korában nem lehengerlő, ellentmondást nem tűrő kinyilatkoztatás, hanem hiteles, hálaadó élet és bizonyágtétel.

b) A keresztyének feladata a Krisztusban való egység munkálása.

c) A keresztyén szolidaritás napjainkban jelenti

- a támogatásra szoruló diakóniai segítségét;

- teremtésvédelmet, az öncélú fogyasztás visszaszorítása.

a) A keresztyének igent mondanak az életre: akár bioetikai kérdésekről van szó, akár a világ fenntartható fejlődéséről.

Az egyházak jelenléte a mai társadalmakban hasonló kérdéseket hordoz, mint amit az egyes keresztyéneknek is meg kell válaszolniuk.

a) Tudjuk-e továbbítani Krisztus evangéliumát? Hitelesek vagyunk-e? Elér-e a hangunk a társadalom egészéhez?

b) Vállalunk-e konfliktusokat, ha a globális világ igazságtalanságait érzékeljük? Lehet-e a keresztyénség a társadalom lelkiismerete?

c) Tudunk-e élni azokkal a lehetőségekkel, amit a technika nagyon gyors fejlődése teremt – az Internettel, a modern tudomány megannyi eszközével? Mire használjuk ezeket? Megtudjuk-e a mutatni a világot, mint Isten alkotását és ajándékát minden népnek és a következő generációknak?

d) A globális világ elszemélytelenít – fontos érték marad-e az ember?

Krisztus Urunk megígérte a tanítványainak, hogy neki a Földön mindig lesz egyháza. Biztató, hogy egyre több olyan helyen, ahol eddig nem voltak sem keresztyén gyülekezetek, sem keresztyén missziók, újabban már vannak. Az ún. fiatal keresztyén közösségek életében igen nagy a lelkesedés. Hogy mi lesz a keresztyénség sorsa, hogy mi lesz az egyház jövője: a csodákat az Úr Isten megadja, de a feladatokat Krisztus ránk, tanítványaira bízta.

1. Elemeztétek a keresztyénséggel kapcsolatos statisztikai adatokat! Melyik vallások lélekszáma változott meglepő módon az utóbbi száz évben? Milyen tényezők döntik el, hogy egy országban hány keresztyén él?
2. Gyűjtsetek példákat arra, hogy kiknek van szüksége diakóniai segítségre!
3. Hogyan támogathatja egy középiskolás a szeretetszolgálatok munkáját?
4. Képzeld el, hogy a gyülekezet imaszobát tervez nyitni a Plázában. Hogyan vélekedsz erről? Mit teszel?
5. Miért nehéz eldönteni, hogy az üdvuniverzalizmus – azaz, hogy nincs kárhozat, sem pokol, mindenki üdvözülni fog – helyes tanítás vagy tévedés-e?
6. Értelmeztétek Kierkegaard dán filozófus szavait: „Baj van a keresztyénséggel. Nyárspolgárivá, természetessé, könnyűvé vált. Pedig keresztyénnek lenni nem könnyű, hanem nagyon is nehéz. Ti felületesen veszitek, pedig a keresztyénség mély. Kényelmesek vagytok, pedig a keresztyénség nagy

erőfeszítést követel. A hit nyugtalan dolog, annak pulzusát érezni kell az életünkön. Ha nem ver, akkor baj van.”

7. Hogyan segítheti az internet a missziót?
8. Nézzetek utána, mi a Fair Trade mozgalom! Hogyan viszonyuljanak ehhez a keresztyének?
9. Az egyházad három papját egy konténerben tartják fogva – mi szól mellett, hogy szót emelj, és mi szól ellene? Mi alapján és hogyan döntesz?
10. Milyen problémákat jelez a keresztyénség következő évtizedekben várható alakulása?
11. Milyen érvek szólnak mellett, hogy református fiatalok részt vegyenek a taizéi közösség munkájában? És mi szól ellene?

Ige: „Az én juhaim hallgatnak a hangomra, és én ismerem őket, ők pedig követnek engem.” – (Jn 10,27)

Ének: 479. (MRÉ 425.) Hinni taníts Uram, kérni taníts!

A MAGYAR KERESZTYÉNSÉG TÖRTÉNETÉNEK ÁTTEKINTÉSE

12. A keresztyénség felvétele és a magyar államalapítás

1. Milyen ötleteitek vannak: hogyan lehet egy népet keresztyénné tenni? Melyik módszer mennyi időt igényel?
2. Párbeszédés formában, a király ispánjaként tájékoztassátok a falu nemzetiségfőit és táltosát, hogy holnap keresztyén hittérítő érkezik! Hogyan reagál a táltos? Válasszatok az alábbi lehetőségek közül: pl. együttműködés, erőszak, evangélium, beletörődés, nyitottság, konfrontáció, passzív ellenállás, menekülés, felháborodás, meggyőzés, elzárkózás!

12. 1. Kalandozások kora

A honfoglalás után, a X. században Nyugat-Európa népei az ezredév végén Isten végítéletének közeledését látták a kalandozó magyarokban, ahogyan egykoron Attila hunjaiban is. Így érthető az új fohász: „**A magyarok nyilaitól védj meg, Uram, minket!**” A X. században valóban megindult egy sajátos megújulás a nyugati keresztyénségben: a clunyi reform erkölcsös, imádkozó életet, önmegtagadásig menő emberszeretetet várt a hívektől.

Nyugat-Európa idővel megtalálta a magyarok elleni védekezés lehetőségeit: városfalak, nehézlovasság. A kalandozások kora lejárt. A magyaroknak egy félév-vezredes vándorlás után számot kellett azzal vetniük, hogy nem tudnak tovább menni. A letelepedés a kialakuló nyugat-európai rendbe történő beilleszkedéssel is járt.

12. 2. Térítések a X. században

Bizánccal már Etelköz óta voltak kapcsolatai a magyaroknak. **948-ban Bulcsú és Tormás vezérek keresztelkedtek meg** Bizánccban és kötötték öt évre szóló békét. Ezt követően a keleti részek ura, Zombor gyula (a gyula volt a kettős fejedelemség második tisztsége) is Bizánccba ment, ahol megkeresztelték, sőt maga a császár, VII. (Bíborbanszületett) Konstantin lett a kereszttapja. Bizánccból **Hierotheosz** térítő püspök érkezett a magyarok közé, aki a Délvidéken és Erdélyben működött.

Ekkor még a keresztyénség jogilag egységes. A nagy egyházszakadás majd egy évszázaddal később következik be. A különbségek, a rivalizálás azonban egyre erősebb a két központ: Róma és Bizánc között.

A 955-ös augsburgi vereség arra figyelmeztetett, hogy a német területeken is erős katonai szervezet alakult ki, a megegyezés nyugat felé is szükséges, különben a bizánci és a német-római császár szövetsége harapófogóba szoríthatja az országot.

Géza fejedelem 972-ben vette át a főhatalmat. Felesége, Sarolt (Zombor lánya) keresztyén volt. Még ebben az évben **Bruno Sankt Gallen-i szerzetest térítő püspökké szentelték**, a passzai püspök pedig a térséget ismerő papokat adott mellé – ezzel megkezdődött a magyarság szervezett áttérése a keresztyén hitre.

973-ban 12 magyar előkelő jelent meg Géza fejedelem megbízásából III Ottó császár előtt Quedlinburgban, hogy kijelentsék, a magyarság a latin Európához akar csatlakozni.

A hittérítésben fontos szerepet játszott a fuldai kolostor, de Pannónia missziója négy püspökség között oszlott meg.

A térítők indulása	Célterület
Regensburgi püspökség	A Dunától északra, Nyitra-vidék
Passzai püspökség	A Rábától nyugatra
Salzburgi püspökség	Duna – Dráva – Rába-vidék
Aquileiai érsekség	Dráva-Száva köze

A pannóniai hittérítők feladatmegosztása a X. sz. végén

A források szerint Bruno térítőpüspök az első útján **mintegy 5000 előkelő magyart** keresztelt meg, köztük a királyi család tagjait is. A trónörökösnek, Istvánnak (pogány nevén Vajknak) Adalbert prágai püspök lett a nevelője. Géza jelölte ki az első püspökség központját Esztergomban, s az ő nagyfejedelemsége idején kezdtek el az építkezést a Szent Márton hegyen **a bencések (996. Pannonhalma)** – ezzel megvetve a magyar keresztyén nevelés alapjait is. Bizánci szerzetesek pedig Tihanyban, Veszprémben és Erdélyben is kolostort építettek.

Egyes kutatók szerint Géza csak látszat szerint lett keresztyén, és közben megőrizte a pogány szokásokat is. Egy korabeli német püspök így tudósít: „A mindenható Istennek és mindenféle képzelt isteneknek áldozott. Amikor főpapja emiatt szemrehányást tett neki, azt felelte, hogy elég gazdag és hatalmas ahhoz, hogy megtegye.” Az, hogy többféle vallás követői, akár pogányok is lehettek Géza országában, megfelelt a korabeli lovasnomád népek uralkodói szemléletének.

12. 3. I. István király (997-1000/1001-1038)

A magyarok a keresztyénség latin ágával a Kárpát-medencében való megtelepedés után ismerkedtek meg, s később, az Árpád-házi királyok korában a keresztyénségnek ez az ága vált a magyarországi keresztyénség fő irányává.

Talán ez is magyarázza, hogy **István királynak négy**, az ország déli részét uruló – és így jó bizánci kapcsolatokkal rendelkező – **nagyúr ellenállását kellett legyőznie**. A Bizáncban megkeresztelkedett **Koppány** röviddel Géza fejedelem halála (997) után jelentkezett a trónigényével. Német lovagok segítségével István legyőzte. 1003-ban István a nagybátyja, **Prokuj** gyula ellen vonult Erdélybe, és győzelmével arról a területről is kiszorította a bizánci térítőket. **Keán** Dél-Erdély ura volt, **Ajtony** hatalma pedig a Dél-Alföldön érvényesült. Ám 1030-ra István a törzsfők hatalmát megtörte.

12. 4. Államalapítás, egyházszerzés

A nép megtérítése, az egyházszerzés kiépítése és az állam megszervezése hosszú folyamat volt. A keresztyénné válás több lépésből tevődött össze.

I. Istvánt a Szilveszter pápától kapott koronával 1000 karácsonján (vagy 1001. január 1-jén) koronázták királlyá. Egy olyan időpontban, amikor Nyugat-Európában sokan rettegve várták Krisztus ezeréves visszajövetelét, a világ végét – István király a jövőbe tekintve új államot alapított.

A koronázás révén István – a kor szokásának megfelelően – **főpapi jogokat is szerzett**: maga alakíthatta ki az egyházi szervezetet, és maga nevezhette ki a főpapokat. Az uralkodó az egyházszerzés terén a kánonjog előírásai szerint járt el. Azt tartották ugyanis, hogy az önálló állam arról ismerhető fel, hogy 10 püspöksége van, és ebből legalább egynek az élén érsek áll. Ennek megfelelően **10 egyházmegyét szervezett**: Esztergom, Veszprém, Kalocsa, Eger, Győr, Pécs, Gyulafehérvár, Bihar, Csanád, Vác. Esztergomot, nem sokkal később pedig Kalocsát is érsekséggé avatta. A püspökségek területe több vármegyére terjedt ki, így a vármegye-ispánok kontrollját is jelentették. A közigazgatás és a hadsereg alapját ugyanis a vármegye-rendszer biztosította.

István kapcsolatban állt a clunyi reformmozgalommal. Az ún. **keresztelő egyházi szervezetet** honosította meg, ahol **a templomokat a hívek közösen alapították**. Minden 10 falunak templomot kellett építenie. A plébánosnak két telket,

ugyanennyi rabszolgát és élőállatot kellett adniuk. Papról, könyvekről a püspök gondoskodott, ruhát, oltártakarót a király adományozott az új templomnak. Egyes kutatók felhívják a figyelmet arra, hogy a falu szó akkoriban valószínűleg nem távoli településeket jelentett, hanem egy nagyobb rokoni közösséget. A XI. századi falusi templomok jellemzően kör alakú rotundák, ahol néhány tucat hívő fért el, nem több száz ember.

Márpedig templomba mindenkinek járnia kellett. Törvény írta elő a templom látogatását, és törvény tiltotta hogy a hívek a mise alatt „suttogjanak vagy fecsejjenek”. **A vasárnapi munka tilos volt**, csak az öregek, betegek és a tűz őrzői maradhattak otthon. A böjtök betartásáról és a gyónásról is intézkedtek. István törvényei nemcsak a híveket, hanem a püspököket is fegyelemre intették: figyelmeztették őket, hogy az egyházi vagyont ne tekintsék sajátjuknak. Az egyházi birtokok szolgálonépei sem a püspök szolgálói voltak, hanem az egyház védőszentjéé.

Az egyházszervezés fontos részét képezték a **monostoralapítások**, hiszen a térítők javarésze szerzetes volt. Nyugatról a latinul miséző **bencések** jöttek, de István szívesen fogadta a keleti görög szertartási nyelvet használó **bazilita** szerzeteseket is. (Ebben az időben a nyugati és a keleti keresztyénség még nem vált el élesen egymástól.) A monostorok és a püspökségek iskoláiban nevelődött ki a külhoni térítőket felváltó hazai papság. Ezekhez a feladatokhoz az egyháznak anyagi háttérre volt szüksége, ezért az uralkodó **birtokokat adományozott a püspökségeknek**, monostoroknak. A másik intézkedés a **tized** bevezetése volt. A tized háromnegyede a püspöknek, egynegyede a plébánosnak járt.

A király kiépíttette a Magyarországon átvezető **zarándokutat**. Magyar zarándokok számára szállóházat építtetett Jeruzsálemben, Konstantinápolyban, Rómában és Ravennában.

A magyarországi keresztyénség kezdetben nem nélkülözhetette a külföldről jött egyháziakat. A tudós velencei Gellért volt a kor egyik legnagyobb teológusa. A művelt szerzetest I. István tartotta Magyarországon, és fia, Imre herceg nevelőjévé nevezte ki. Később a király rábízta az Ajtony tartományának helyén szerveződő csanádi püspökség irányítását (1030 k.).

Gellért püspök István személyes útmutatásával készítette el az Imre hercegnek szóló Intelmeket, a középkor talán legátgondoltabb királytűkrét.

„[...] Parancsainkban a szent hitet tesszük az első helyre. Ha a királyi koronát meg akarod becsülni, ... javaslom és sugallom, kedves fiam, hogy a katolikus [egyetemes] és apostoli hitet akkora buzgalommal és éberséggel őrizd, hogy minden Istentől rendelt alattvalódnak példát mutass. A királyi palotában a hit után az egyház foglalja el a második helyet. ... Az imádság megtartása a királyi üdvösség legnagyobb járuléka... életed vitele kerekedjék ki tíz parancsból. Mert ha a királyt istentelenség és kegyetlenség szennyezi, hiába tart igényt a király

névre, zsarnoknak kell nevezni. ... Légy szelíd, hogy sohase harcolj az igazság ellen.” (*Intelmek, részletek*)

12. 5. István király emlékezete

István király emlékezetével kapcsolatosan négy kritikus kérdést érintsünk:

- Mennyire volt erőszakos a magyarok térítése?
Nehéz elválasztani a politikai harcokat a hittérítéstől. Az István király által alkalmazott módon a hit személyes üggyé válhatott. A lelkészek néhány száz hívükkel egy közösségben éltek, jól ismerték őket. Ráadásul már a honfoglalás utáni időszakban is sokan voltak keresztyének. 960-ban írta le Liudprand cremonai püspök: „A magyar nép nyilvánvalóan keresztyén...” – és ezt a 910-es évekről írta! Az erőszakos tömeges térítés nem igazolható a források alapján.
- A keresztyénség felvétele politikai döntés volt, vagy belső indítású, hitbéli?
István király személyes szándéka a hitbéli elkötelezettség volt. Lehetek olyan személyek, akik karrierjük érdekében váltak keresztyénekké. De a királyi kényszer vagy fenyegetés nem volt általános jelenség.
- István uralma nem állt-e ellentétben a keresztyén irgalmassággal?
István király nem volt erélytelen, de életrajz írói több ízben is megértő, józan, megbocsátó személynek mutatják be. Amikor – már István fiai halála után – Vazul, az unokatestvére lázadást készít elő ellene, István ódzkodik Vazul teljes családjának kiirtásától, ami egyébként a korban nem lett volna szokatlan megoldás. István király és Gizella királyné mély hittel és alázattal mutatta a keresztyén élet példáját imádságban, gyermekeik keresztyén nevelésében, jótékonyságban, az üldözöttek befogadásában.
- István király nem része a református történelmi örökségnek?
- A magyar reformátusság története is a keresztyénség felvételével kezdődött. A reformáció a XVI. században nem új egyház alapításának a kora, hanem az egyház megújulásának korszaka.

1. A Heidelbergi Káté 54. kérdés-felelete segítségével indokoljátok vagy cáfoljátok, hogy a magyar reformátusság közösségben él a magyar egyházszervezet kialakítóval!
„Mit hiszel az egyetemes keresztyén anyaszentegyházról?”

Hiszem, hogy Isten Fia a világ kezdetétől a világ végéig, Szent Lelke és igéje által, az egész emberiségből gyűjti, oltalmazza és megtartja az ő igaz hitben megegyező, örök életre választott gyülekezetét. Hiszem, hogy ennek a gyülekezetnek én is élő tagja vagyok, és örökre az maradok.”

2. Térképek illetve tankönyv segítségével gyűjtsük össze, hogyan alakult az európai misszió az első évezredben! Hol volt ebben a folyamatban a magyarok missziójának a helye?
3. Nézzetek utána, milyen elméletek vannak a magyarok ősi vallásáról!
4. Nézzetek utána, milyen módon került kapcsolatba a magyarság a kereszténységgel a honfoglalás előtt!
5. Hogyan értékelhető mindaz, amit Géza fejedelem tett a kereszténység támogatására?
6. Értelmezzétek II. Szilveszter I. István királyról mondott szavait: „Én magam apostoli vagyok, ő viszont méltán apostola Krisztusnak”!
7. Mutasd be, hogyan teremtette meg a Magyar Királyság az egyház személyi, szervezeti és anyagi feltételeit!
8. Az Intelmek egy kiválasztott fejezetének elemzésével gyűjts össze olyan tulajdonságokat, amelyek a jó királyra jellemzőek! Miért nevezzük ezt a műfajt királytükörnek?

Ige: „TérjeteK meg, és keresztelkedjeteK meg mindnyájan Jézus Krisztus nevében bűneiteK bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát.” (ApCsel 2,38)
Ének: 242. (MRÉ 369.) Téged Úr Isten, mi keresztényeK, dicsérünk és áldunk

13. Mozaikok a középkori magyar egyház történetéből

1. Gyűjtsetek össze néhány olyan meghatározó történést a magyarság 1000-1500 közötti történelméből, amelyek a keresztyén hit erejét igazolják!
2. Mi ösztönözhetette Julianus barátot arra, hogy hosszú és veszélyes utazásokra induljon a keleti magyarok megtalálásáért?

13. 1. A keresztyénség megszilárdítása

I. István halála (1038) után a keresztyénné váló országot krízisek sújtották:

- Sorozatosan **trónviszályok** törtek ki (Aba Sámuel – Orseolo Péter; I. András – I. Béla; Salamon – I. Géza között). Ugyanakkor a testvérháborúkban a keresztyén szeretet szép példáit is láthattuk, például I. Géza magatartásában.
- Ezekbe a küzdelmekbe III. Henrik **német**-római király (1039-1056), majd fia, IV. Henrik (1056-1106) több ízben beavatkozott, vagy **hódítani igyekezett**.
- **Pogánylázadások** formájában robbant ki a németekkel vagy a társadalmi változásokkal szemben elégedetlenség. Vata lázadása 1044-ben németellenes küzdelem volt, de a leszámolások áldozata lett Gellért püspök is. A megrendült politikai helyzetben megerősödtek a keresztyénellenes indulatok. Vata fia János lázadása 1061-ben inkább volt pogánylázadás, sok keresztyén részvételével. E küzdelmek mögött a királyi hatalom elutasítása, a feudális társadalmi rend elleni tiltakozás éppúgy meghúzódott, mint az ősi hit értékrendjének védelme.

A megtépzott egyház helyreállítását **I. András** (1046-1060) kezdte meg – pl. Tihanyban új apátságot alapított. Az alapítólevél fontos nyelvemlékünk.

A belső megnyugvást **I. László** uralkodása hozta el (1077-1095). A vallásos elmélyülést szolgálta, de diplomáciai siker és belpolitikai gesztus is volt **I. István és Imre herceg** 1083-ban történő **szentté avatása**. Ezt maga I. László király kezdeményezte, akinek nagyapját, Vazult, az István-ellenes összeesküvés után megvakították.

I. László és utódja, Könyves Kálmán (1095-1116) igyekezett távol maradni az investitúra-háborútól. De a korabeli egyház megújulásának kérdéseit Magyarországon is sorra vették. **A szabolcsi**, majd az esztergomi **zsinat** (1092, 1100) törvényei büntették a vasárnap szentségét megsértőket, megtiltották a pogány kultuszok folytatását. Kijelöltek 32 megtartandó egyházi ünnepet. Célul tűzték ki a papok erkölcsi életének és képzettségének javítását, a püspököket segítő kánonoknak például egymás között latinul kellett beszélniük.

Az investitúra-küzdelmek során a szerzetesi életeszmény hívei **a papi nőtlenséget** (cölibátus) sürgették. A lelkész a házassága feudális családi szövetségek részesévé is tette, és egyes kortársak szerint elvonta figyelmét az égi dolgokról. A zsinat nem vitatta a pápa álláspontját, de az olyan papoknak, „akik első és törvényes házasságban élnek, minthogy a szeretet kötötte és a szent Lélek bírta egybe őket, ideiglen való engedelmet” adott. Később lett cél, hogy a felszentelt pap már ne házasodjék. Magyarországon a 12. század végéig szolgáltak családos papok.

13. 2. Érdekességek a XII-XV. század egyháztörténetéből

A középkori magyar egyház a nyugati keresztyénség, a latin kultúra része volt. Illő módon szimbolizálja ezt, hogy **a brassói Fekete-templom Európa legkeletibb gótikus katedrálisa**. Az európai szerzetesrendek, lovagrendek megjelentek Magyarországon is. A magyar királyok részesei voltak a keresztes hadjáratoknak és az eretnekek elleni küzdelmeknek.

Kelet felől a XIII. században a mongol, a XV. századtól pedig a török támadásokkal szemben védelmezte Magyarország a keresztyén Európát.

- **Lukács esztergomi érsek** (1158-1181) méltó hazai képviselője volt a pápaság világhatalmának. Inkább börtönbüntetést vállalt, minthogy megkoronázzon egy olyan ellenkirályt, aki nem támogatja a pápát.
- III. Béla korában, 1200 előtt keletkezhetett **a Halotti beszéd**, fontos nyelvemlékünk. A latin szöveg fordítása felhívja a figyelmünket, hogy miközben az egyház hivatalos nyelve a latin, a szertartásokon már ekkor (legalább részben) magyarul hangzott az Ige, hiszen a Halotti beszéd pontos teológiai szakkifejezéseket használ, magyar nyelven (pl.: „Nem csupán magának, de mind ő fájának halált évék” – az eredendő bűn fogalma.)
- **II. András király 1217-ben az 5. keresztes hadjáratban vett részt**, de a magyar hadak többször megállították a csatákat, mert rokonnépnek látták a török-türk harcosokat.
- A magyarországi domonkos szerzetesek eredményesen térítették a kunokat. Régi krónikák alapján azért keresték a keleten maradt magyarokat, hogy krisztianizálhassák őket, illetve keleti szövetségesei legyenek a magyar királynak. Több expedíció közül **Julianus** járt sikerrel. Ám amire újra visszament, a mongolok leigázták a Magna Hungariában élő magyarokat.

- 1241-ben a muhi csatában a magyar sereg vezére Ugrin kalocsai érsek, Kálmán herceg, a király öccse és Rembald, a templomos lovagrend nagymestere volt. A csatából a templomosok közül csak azok menekültek meg, akik kimentették IV. Béla királyt.
- IV. Béla a tatárjárás idején született gyermekét Istennek ajánlotta. **Margit** királylány ezt a fogadalmat később tudatosan magára vállalta, és a Nyulak szigetén (Margitsziget) álló kolostor alázatos apácája lett.
- 1330-ban XXII. János pápa egy bullát ad ki, melyben Thaddeus ferences szerzetest küldi térítőpüspöknek Madzsarba, Jeretyán királyhoz. Ez a terület a Kaukázusban van, feltehetően a szavárd magyarok utódairól lehet szó.
- **Zsigmond király** nemzetközi összefogással szervezett kereszties serege 1396-ban Nikápolynál katasztrofális vereséget szenvedett I. Bajazid szultántól.
- Zsigmond királynak sok gondot okoztak **Husz János** (†1415) csehországi követői. A király a husziták ellen közel húsz éves háborút folytatott. Leverésük után Jan Jiskra felvidéki zsoldosvezér tartományúrként foglalkoztatott huszitákat. Végül ők adták Mátyás király Fekete Seregének első bázisát.
- Huszita hatásra fordította le a Biblia több könyvét is magyar nyelvre Pécsi Tamás és Újlaki Bálint mester 1440 körül.
- Az első teljes magyar bibliafordítás **Bátori László pálos szerzetes** műve, 1456-ban készült, Mátyás könyvtárába került. A kötet mára elveszett.
- **II. Callixtus** pápa Nándorfehérvár ostroma előtt néhány nappal rendelte el, hogy a reggeli és esti harangozás **mellett délben is legyen harangszó**. Ez a harangszó a török ellen küzdők győzelméért való imádkozásra emlékeztetése a hívőket. A pápai bulla híre a legtöbb helyen a nándorfehérvári diadal után érkezett meg. Közben maga a pápa is leírta, hogy az imádság ne csak a könyörgés, hanem hálaadás is legyen a fényes győzelemért.
- Mátyás király (1458-1490) idejében mind a királynak, mind az őt nevelő Vitéz Jánosnak a reneszánsz szabadságeszmény alapján a nemzeti királyság volt az elképzelése, ezért a pápák befolyását is korlátozni igyekeztek Magyarországon.
- A XV. században Magyarországon a legnagyobb jövedelmeket az egyházi főméltóságok érhatték el.
- Mátyás uralkodása után ívelt fel a pompakedvelő reneszánsz főpap, **Bakócz Tamás** (1442-1521) karrierje. Az erdődi kerékgyártó jobbágy tehetséges fia domonkos szerzetes lett, Itáliában tanult, majd Mátyás király mellett futott be hivatali karriert. Egri püspökségét esztergomi érsekségre cserélte. 1513-ban a leggazdagabb esélyesként indult a pápaválasztáson, de az olasz lobbival szemben alulmaradt. Az új pápa, X. Leó törökellenes kereszties hadjárat megszervezésére biztatta. Ebből a szervezésből robbant ki a Dózsa-parasztháború 1514-ben.

- A Dózsa-parasztháború – inkább polgárháború – bázisát a magyar mezővárosok polgársága adta. A táborban jelen voltak a ferences szerzetesek (cseri barátok), akik a társadalmi igazságtalanságokat ostromozták.
- I. László korában a pannonhalmi apátság 80 kötetes könyvtára nagy könyvtárnak számított. **Mátyás király Corviniana** könyvtárában 2000-2500 kötet lehetett, ennél nagyobb csak a vatikáni könyvtár volt egész Európában. A magyar történelem további alakulását jól mutatja, hogy a corvinák közül ma 216 darabot ismerünk, a világ 45 országában szétszórva – Magyarországon 53 darab található.

1. Vizsgáljátok meg, hogyan elmélkedik a Halotti beszéd szerzője
  - a) az emberi bűnről!
  - b) a szentekről!
2. Milyen bibliai történeteket ill. hivatkozásokat ismertek fel a Halotti beszéd szövegében?
3. Gyűjtsétek össze, hányféle keresztes hadjárat kapcsolódott össze a magyar történelemmel 1000-1500 között!
4. Gyűjtsétek mondákat László királyról! Keresztyén hős vagy népi hős?
5. Nézzetek utána, hogy a Székelyföldön közkedvelt történet, Szent László harca a lányrabló kunnal milyen vallástörténeti örökséget hordoz!
6. Kutass, mutasd be Kapisztrán János életútját és értékrend-váltását!
7. Tekintsétek át, hogy a legfontosabb középkori szerzetesrendek mikor jelentek meg Magyarországon!
8. Mutassátok be a magyar királyok egyetemalapítási kezdeményezéseit! Mi motiválta őket?

Ige: „Megparancsoltam neked, hogy légy erős és bátor. Ne félj, és ne rettegj, mert veled van Istened, az Úr mindenütt, amerre csak jársz.” (Józs 1,9)

Ének: 157. (MRÉ ---) Könyörülj rajtunk, Úr Isten!

151. (MRÉ 165.) Uram Isten, siess

14. A reformáció százada

1. Vitassátok meg, pogányok voltak-e a törökök?
2. Magyarország nagy részét megszállta a török. Gyűjtsetek többféle magyarázatot arra, hogy ez hogyan történhetett meg! (Lehetséges szempontok pl.: katonai, politikai, gazdasági, vallási, teológiai megközelítés.)

14. 1. Magyarország romlása

Maguk a kortársak is alig értették. **A virágzó Magyarország néhány évtized alatt darabjaira hullott.** A magyar gazdaság exportlehetőségei romlottak a XVI. század elején, a nemesség ezt aránytalan mértékben hárította át a mezővárosi polgárokra és a jobbágyságra. Az ebből fakadó indulatoknak meghatározó szerepe volt a Dózsa vezette parasztháború kirobbanásában. Az ország nagyurainak egymáshoz való viszonya is inkább polgárháborúra hasonlított. Jagelló Ulászló (1490-1516) és fia, II. Lajos (1516-1526) udvara híres kulturális központ volt, de a királyi hatalom nem volt elég erős és erélyes.

Magyarország a két nagyhatalom közé szorult (Habsburg, Oszmán). A korszak legerősebb hadserege, **I. Szulejmán oszmán-török hada 1521-ben elfoglalta Nándorfehérvárt, majd 1526-ban megsemmisítette a Mohácsnál összegyűlt királyi sereget.** Szulejmán kivonult az országból, de a Délvidék a kezén maradt. A magyar politikai elit nem tudott megállapodni: először a törökkel szövetséges Szapolyai János erdélyi vajdát, majd röviddel később Habsburg Ferdinándot választották királynak. Ezzel **az ország három részre szakadt.**

A Keleti és a Nyugati Magyar Királyság állandósuló fegyveres küzdelmének a békeszerződések nem tudtak véget vetni, csak az, hogy 1541-ben I. Szulejmán szultán elfoglalta Budát, és ezzel az ország középső részét kiszakította. A Hódolt-ság határait az 1552-es és 1566-os várháborúk rögzítették. A magyarok világbirodalmak végvidékén, ütközőállamban éltek.

Az akkor élők is keresték a választ, miért történhetett meg mindez. A Szentírás alapján a valódi válasz a hitbeli megújulás lett – a reformáció.

14. 2. A reformáció eszméinek első jelei

A magyar királyi udvarban nagy figyelemmel kísérték a humanista vitákat és egyházmegújító törekvéseket. II. Lajos és felesége, Habsburg Mária (V. Károly német-római császár húga) is követte a reformáció híreit. A nem sokkal korábban megnyílt wittenbergi egyetemre látogató vándordiakok hozták a 95 pont eszméit. A Bakócz Tamással összeütközésbe kerülő **felvidéki és az erdélyi szász városokban** is terjedtek Luther röpiratai. Eperjesről már 1521-ben kitiltottak egy búcsúárust. Melancthon egyik tanítványa Kassán szervezett iskolát. Budán (Ofen) a svájci reformátorok gondolatait visszhangzó röpirat jelent meg Conrad Ryss tollából. A polgárok mellett több gazdag főúr is felkarolta a reformáció eszméit.

Az 1521. évi wormszi birodalmi gyűlésen Werbőczy István vezetésével magyar küldöttség is jelen volt. A feljegyzések szerint Werbőczy egy este vendégül látta Luther Márton is. **A Luthert kiközösítő pápai átoklevelet és a wormszi birodalmi átkot az esztergomi érsek Magyarországon is kihirdette.**

Az 1525. évi országgyűlési törvény kimondta: „lutherani comburantur” – Luther követőit meg kell égetni, a vagyonukat el kell kobozni. A törvényt II. Lajos király nem szentesítette, néhány lutheránus így is vértanúságot szenvedett. A magyar köznemesi párt ugyanis bizalmatlanul a német befolyás eszközének tartotta a reformációt.

14. 3. A reformáció térhódítása

A mohácsi csatamezőn két érsek és öt püspök maradt holtan. A szerzetesrendek szétestek, csak mutatóba maradt a Török Hódoltságban egy-egy ferences kolostor (pl. Szeged, Kecskemét). Az új királyok, Szapolyai (I.) János (1526-1540) és I. Ferdinánd (1526-1564) nem támogatták a reformációt. A hatalmat megszerző magyar főurak (Thurzó Elek, Török Bálint, Perényi Péter, Nádasdy Tamás) azonban az „új hit” mellett álltak.

A reformáció egyszerű művelődéspolitikai programot dolgozott ki: **„Mindenki a maga nyelvén olvassa a Szentírást!”**

Ehhez **iskolák és nyomdák** kellettek, **bibliafordítások** készültek. **1541-ben Sárváron Sylvester János kiadta a magyar nyelvű Újszövetséget. Az első iskolák az alábbi helyeken alakultak: 1530 Mezőtúr; 1531 Pápa, Sárospatak; 1538 Debrecen, 1548 Tolna, 1558 k. Kálmánca.**

Az erdélyi szászoknál Nagyszeben és **Brassó** központtal főleg **Johannes Honterus** munkássága nyomán szerveződött meg az evangélikus egyház. Mátyás király nyomdásza, Hess András óta először Honterus állított fel nyomdát 1535-ben. A század végéig 29 településen összesen 18 nyomda működött.

A Mohács utáni években, a polgárháború idején a reformáció egy-egy tehetős reformátor hatósugarában érvényesült. Buda eleste után viszont a reformá-

ció terjedése felgyorsult. Ennek egyik lelki oka volt a szembesülés a török tartós jelenlétével.

A Török Hódoltságban a török katonai hatalom nem sokat foglalkozott a keresztyének hitvitáival. A muszlim hitre való áttérést nem szorgalmazták, a reformáció pedig kevésbé tűnt veszélyesnek, mint a Habsburgokhoz kapcsoló katolikuság. Ezért a Hódoltságban a reformációt eltűrték.

A prédikátorok a **mezővárosokban** is hirdették a megtérést. A reformáció rohamos gyorsasággal terjedt el a magyar parasztpolgárság (cívisek) körében. **A végvári vitézek** jelentős része, **a kunok és a jászok lakta vidékek** szintén hamar a reformáció mellé álltak. Mivel Magyarországon ekkoriban nem érvényesült a „*cuius regio, eius religio*” (akié a tartomány, azé a vallás) elve, ezért a földbirtokok nem tudták útját állni a hitújításnak. A jobbágyok, mezővárosi polgárok nem egyszerűen új gyülekezeteket alkottak, hanem köreikben felfrissült, **megerősödött az Isten kegyelmébe vetett bizodalom**. A reformációt az igehirdetés és a személyes befogadás tette hitelessé.

A reformáció terjedését segítette, hogy a prédikátorok és költők bibliai összefüggésbe helyezték a magyarság sorsát. Farkas András 1538-ban írt verses krónikája a magyarok történetét a zsidósággal párhuzamba állítva kimondta, hogy **a török hódítás Isten intése és büntetése a magyarok vétkei miatt. A bűnbánat és megtérés hozhatja el egyedül a szabadulást.**

Bár Magyarország három részre szakadt, az országlakók – **a nemzet – egység-tudatát megtartották** az intenzív gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, a lantosok és énekmondók, a reformáció terjedése, és a reformáció kulturális hatása.

1. Milyen tényezők segítették a magyarországi reformáció térnyerését?
2. A nap üzenete. Augusztus 29; 1521, 1526, 1529, 1541-ben. Nézz utána, mi történt ezeken a napokon! Hogyan érthették a kortársak az események különös egybeesését?
3. Magyarázzátok meg, miért voltak megengedőek a Habsburgok a végvári katonák vallásgyakorlásának ügyében!
4. Röviden mutassátok be, mit gondolt és mit tett egy török bég, amikor hírért vette, hogy a falu temploma körül huzakodnak a pápista és az újhitű magyarok!
5. Csanádi Imre Egy hajdani templomra című versének segítségével mutasd be a magyarországi reformáció jelentőségét!
6. Mutasd be, hogyan erősítette Tinódi Lantos Sebestyén a kiválasztottság tudatát a Siess, keresztyén kezdetű énekben!

7. Nézzetek utána, milyen szerepe volt a ferenceseknek a reformációban, illetve a Hódoltság katolikus szigeteinek megtartásában! Miért lehettek eredményesek?
8. Miért jelentett alapvető változást a kommunikációban a nyomdák térhódítása?

Ige: „Emlékezz, Uram, mi történt velünk! Tekints ránk, és lásd meg gyalázatunkat! Örökségünk bitorlókra szállt, házunk idegenekre.” (Sir 5,1-2)
Ének: 236. (MRÉ 392). Mindenek meghallják és jól megtanulják

15. A reformátorok százada

1. Miért jó, ha egy hittérítő jó zenész is?
2. Milyen képességekre van szükség ahhoz, hogy valaki lefordítsa a Szentírást az anyanyelvére?

15. 1. A hazai reformáció első nemzedékének néhány meghatározó alakja

Az új hit prédikátorainak egyik csoportja a **Wittenbergben tanult vándordíákok** közül került ki. Ugyanakkor a magyarországi **ferencesek** közül is sokan lettek a reformáció szószólói. (**A ferencesek köszöntése: Pax et bonum – Béke és áldás. A reformátusok hagyományos köszönése: Áldás, békesség.**) A reformációhoz csatlakozó papok munkáját szeniorok (esperesek) és szuperintendensek (felügyelők, később püspökök) fogták össze.

A reformáció kiérlelődésében kiemelt szerepe volt a Habsburg és Szapolyai országrészek határán fekvő északkelet-magyarországi vidéknek, a Kassa és Debrecen közötti területnek: itt működött a reformáció íróinak többsége, s a Károli-bibliafordítás révén az itteni nyelvjárást vált a magyar irodalmi nyelv alapjává.

Dévai (Bíró) Mátyás (1500 körül – 1545). A krakkói egyetemen tanult ferences szerzetes az első magyar diákok egyikeként jutott el a wittenbergi egyetemre, s ott a reformáció hívévé vált. **Luther közvetlen baráti köréhez tartozott**, az ő házában lakott. Elsősorban a **Nyugat-Dunántúlon** és Északkelet-Magyarországon tevékenykedett. Hitéért kétszer vetették fogságra. Vitairatokat írt, és ő állította össze az első magyar helyesírási szabályzatot is.

Sztárai Mihály (? –1575). Itáliában, a padovai egyetemen tanult ferences szerzetes. Siklóson volt iskolamester. Laskó (ma Horvátország) prédikátoraként **Dél-Baranya** és Szlavónia reformátorává vált, hét év alatt 120 gyülekezetet szervezett újjá. Munkáját irodalmi tehetsége is segítette: **zoltárfordításait hegedűkísérettel** személyesen is előadta; hitvitázó drámákat, bibliai és egyháztörténeti históriákat írt. Később Gyulán, Sárospatakon és Pápán volt lelkész. Élete végéig megmaradt a lutheri irány követőjének.

Huszár Gál (1512–1575). Katolikus papként állt a reformáció oldalára. Magyaróvári prédikátorként **nyomdát** alapított. Kassán börtönbe vetették, ahonnan Bornemissza Péter szabadította ki. Debrecenbe menekült, ahol újraalapította nyomdáját. Később visszatért Nyugat-Dunántúlra (Komárom, **Pápa**). Énekeskönyvekkel, Sztárai és Méliusz prédikációinak kiadásával is segítette a reformációt. Mindvégig megmaradt Luther hívének, miközben levelezett Heinrich Bullinger svájci reformátorral. Fia, Huszár Dávid adta ki elsőként magyarul **a Heidelbergi Kátét** (1577).

Kálmáncsehi Sánta Márton (? – 1557). A krakkói egyetemen tanult katolikus pap egy hitvita hatására lett a reformáció hirdetője. Az 1540-es években Mezőtúron, Sátoraljaújhelyen, Munkácson és Debrecenben szolgált lelkészként. **A svájci (helvét) reformáció szószólójaként Zwinglit követte.** Igyekezett **megtisztítani az egyházat** a középkori maradványoktól, a templomokból kidobatta az oltárokat, képeket és szobrokat. Tiszántúli szuperintendensként szükségesnek látta, hogy a reformáció saját egyházszervezetet alakítson ki.

Szegedi Kis István (1505–1572). A bécsi, krakkói és wittenbergi egyetemen tanult református teológus a török hódoltságban volt tanár és lelkész. Mezőtúron, majd Tolnán alapított iskolát. 1558 után **a svájci reformáció mellett** állt ki, és ennek helyességéről meggyőzte Méliuszt is. 1561-ben a törökök kegyetlen fogásba vetették, ahonnan csak 1563-ban szabadult. A váltságdíját közadakozásból gyűjtötték össze magyar kereskedők. Élete végén **Ráckevén** szolgált lelképásztorként, valamint a Dunamellék szuperintendenseként. **Teológiai írásai az európai református egyetemek tankönyvei lettek.**

Méliusz (Juhász) Péter (1532 k.–1572). A Wittenbergben is tanult reformátor hazatérése után, 1558-ban lett debreceni beosztott lelkész. Szegedi Kis István néhez vita után győzte meg őt a svájci teológiai irány igazáról. **Egyházszervezőként tiszántúli református szuperintendenssé is választották.** 1562-ben egyik szerzője volt a Debrecen-Egervölgyi Hitvallásnak. **Hitviták sorában védte a református-ságot** az antitrinitarizmus (Szentháromság-tagadás) hatásaitól. Jelentős teológiai életművet, fordításokat, prédikációkat hagyott hátra, valamint egy **Herbáriumot** (füveskönyvet) is írt.

Károli (vagy Károlyi, Radics) Gáspár (1530 körül – 1591). Wittenbergi tanulmányai után 1563-tól Göncön volt lelkész. Tevékenyen kivette a részét a tiszánineni református egyházszervezet megszilárdításából. Károli irányításával a környék lelkészeiből alakult munkaközösség hosszú szervező- és fordítómunka után **lefordította a teljes Szentírást magyar nyelvre.** Ezt a Bibliát **1590-ben Vizsolyban jelentette meg** Mantskovits Bálint, Rákóczi Zsigmond hegyaljai főúr támogatásával.

Szenci Molnár Albert (1574–1634). Iskolásként ő hozta-vitte a kéziratokat, a korrektúrákat Gönc és Vizsoly között a Biblia kiadásakor. **1606-ban lefordította a 150 genfi zsoltárt,** amelyet azóta is énekelnek a magyar reformátusok. Revideálta (pontosította) a Vizsolyi Bibliát (1608 Hanau, 1612 Oppenheim), latin-magyar szó-

tárt írt, magyarra fordította Kálvin Institutio-jának első kiadását. A genfi zsoldárok szerepe térben és időben is messzeható. Évszázadokon át ez jelentette a magyar református zenei és irodalmi anyanyelvét, és ez volt a meghatározója a személyes kegyességnek is. (Arany János még nem járt iskolába, amikor könyv nélkül tudta az összes zsoldárt az összes versével együtt).

15. 2. A felekezetek szétválása

A magyarországi reformáció képviselői ismerték az európai reformáció tanításait, ismerték a felekezeti megoszlást is. Egységes rendszerbe formálva vették át mind a hittételeket, mind az egyházi szervezet különböző formáit.

A Tiszántúlon az 1550-es években kezdett el szétválni a luther-melanchtoni irány és a zwingliánus – kálvini. **1567-ben a debreceni zsinat mondta ki a református egyházszervezet önállóságát.** A felekezetek szétválása az ország többi részén is végbement. A Dunántúlon 1612-ben a körmendi zsinat mondta ki, hogy a reformátusok önálló egyházszervezetet alkotnak, és Pathai István személyében püspököt választottak.

Az unitáriusok

A Szentháromság-tant elvetők Jézus Krisztust nem tekintették Istennek, hanem a legigazabb embernek, minden istenfélő példaképének. Így vitatták a megváltást ist. Sok magasan képzett lelkész, tudós akadt közöttük. A mozgalom vezetője az erdélyi fejedelem orvosa, **Blandrata György** volt. Az unitáriusok útja 1567-ig a reformátusokkal együtt haladt. Ekkor hitviták sorozatában (Kolozsvár, Gyulafehérvár, Marosvásárhely) Dávid Ferenc (+1579) református püspök is ehhez az irányzathoz csatlakozott – és így az ember Krisztus általi megváltásának lehetőségét is elvetette. Később a gyermekek megkeresztelését és a Krisztushoz való imádkozást is vitatta. Ezt már János Zsigmond fejedelem sem tűrte, és Déva várában börtönbe vetette **a legalább négy felekezetben Istent kereső tudós papot.** Az unitáriusok egy csoportja végül a vasárnap tiszteletét is elvetette, attól kezdve szombatosnak nevezték őket.

Az unitáriusok szerveződésének sajátos eredménye volt, hogy **1568-ban a tordai országgyűlés kimondta a vallásszabadságot.** Az evangélikus, római katolikus, unitárius és református felekezet elfogadott (bevett) vallássá vált. Tilos lett bárkit is a vallása miatt üldözni, felelősségre vonni. Minden lelkipásztor saját meggyőződése szerint hirdethette az igét, ugyanakkor a gyülekezeteknek is jogukban állt a meggyőződésüknek megfelelő prédikátort hívni. E határozat az újkori Európában a legnagyobb vallásszabadságot biztosította.

15. 3. Felekezeti körkép-térkép

1600 körül a három részre szabdalt Magyarország lakosságának mintegy 80–90%-a valamelyik protestáns felekezet híve volt. Erdélyben a magyarok többsége átmenetileg az unitárius vallást vette fel, lassan **erősödtek a reformátusok**. Az erdélyi szászok zömmel evangélikusok maradtak. A katolikus szertartásrend és vallásgyakorlat mellett maradtak a csíki székelyek és a csángó magyarok. A kisebbségben élő román nyelvű lakosság görögkeleti vallású volt. A **Tiszántúlon** (a Hódoltságban és az erdélyi fejedelem által uralt területeken egyaránt), valamint a Habsburgok által birtokolt Északkelet-Magyarországon **a református volt „a magyar vallás”**. A **Felvidék szász városai** és a környéken élő szlovák, magyar jobbágyok az **evangélikusok** táborát erősítették. **Nyugat-Magyarországon** a körmendi zsinatig egységes volt a protestantizmus, ekkor kb. fele-fele arányban vált szét a lutheri (evangélikus) és a helvét (református) irányzat. Észak-Dunántúlon illetve a Felvidék nyugati határterületein maradtak **katolikus közösségek**. A zsidó vallás követői az egész Kárpát-medencében néhány nagyobb városban hoztak létre önálló településrészeket. **A hódoltsági magyarok reformátusok voltak**, de ezen a területen sok bosnyák és török muszlim, görögkeleti szerb és bolgár élt.

1. Csoportosítsátok a magyarországi reformáció kiemelt alakjait, aszerint, hogy melyik felekezethez álltak a legközelebb!
2. Mely reformátorokhoz kapcsolhatóak az alábbi kifejezések: „a nyomdász reformátor”, „az énekszerző reformátor”, „a bibliafordító reformátor”, „a reformátusok pápája”, „az istenes vénember”, „a magyar Dávid”?
3. Hogyan lett valakiből reformátor-prédikátor?
4. Hogyan csatlakozott egy-egy helyi közösség a reformációhoz?
5. Mutassátok be Dávid Ferenc alakját! Mennyire lehetett tehetséges? Mi tette ilyen nyughatatlaná?
6. Nézzetek utána, milyen vallástörténeti háttere van a csíksomlyói búcsúnak!

Ige: „Hagyj fel a rosszal, és cselekedj jót, törekedj békességre, és kövesd azt!”
(Zsolt 34,15)

Ének: 254. (MRÉ 364). Mindenkoron áldom az én Uramat

16. Órálló fejedelmek

1. Soroljátok fel, mitől volt sikeres a magyar reformáció! Vitassátok meg, hogy ennek ismeretében mit érdemes tenni, hogy eredményes legyen a katolikus vallás helyreállítása!
2. Mikor kell engedelmeskedni az ország királyának? Mikor kell ellenállni egy zsarnoknak? Honnan lehet tudni, hogy a király zsarnok-e?

16. 1. Törekvések a római katolikus egyház újrászervezésére

Buda török elfoglalása (1541) után az esztergomi érsek Nagyszombatban dolgozott tovább. Míg a reformáció megújította a gyülekezeteket, a Rómának engedelmes katolikus egyház befolyásának és birtokainak nagy részét elvesztette. A kor tisztázatlan viszonyait jól mutatja, hogy az Oláh Miklós érsek által összehívott zsinaton nős papok jelentek meg, akik protestáns szertartásrend szerint tartották az istentiszteleteket. 1573 után pedig 23 évig üres maradt az érseki szék.

1571-ben János Zsigmond halálával a keleti Magyar Királyság megszűnt, helyét az **Erdélyi Fejedelemség** vette át. A (nyugati) Magyar Királyságban a római katolikus egyház lehetőségeit döntően meghatározta az a tény, hogy a Habsburg-dinasztia Róma és a pápa mellé állt. A római katolikusok a trienti zsinatot követően a királyi Magyarországon is rendezték soraikat. Betöltötték a betöltetlen püspöki tisztségeket, megszervezték a papképző szemináriumokat. A jezsuiták bevetették a protestánsok eszközeit: fellendült a katolikus iskoláztatás, nyomdákat nyitottak.

Amikor megkezdődött a **tizenötéves** háború, a főként katolikus zsoldosok különösen kegyetlenül sarcolták, sanyargatták a más felekezetűeket, elkergették papjaikat. A leglátványosabb rekatolizációs akció Kassán történt. Eger 1596-ban török kézre került, az egri püspök Kassára menekült. Kérésére 1604-ben a császári katonaság ágyúkkal vette körül a kassai dómot, amit a város reformációja óta az evangélikusok használtak, és kikényszerítették a templom átadását.

16. 2. A Bocskai-szabadságharc

Az újjászervezett országgyűlésen a katolikus rendek elérték, hogy a vallási kérdéseket nem lehetett az országgyűlésen tárgyalni. A protestáns rendek az adók megszavazását lassították. **I. Rudolf** (1576-1608) a hadjáratok miatt üres kincstárat ekkor más eszközökkel kívánta feltölteni. A hangadó, vagyonos **protestáns főurakat koholt hűtlenségi perekbe fogták**, ennek a büntetése pedig fő- és jószágvesztés (halálos ítélet, vagyonekobzás) lehetett.

Bocskai Istvánt is megvádolták. A református főúr viszont **a hajdúk és elbocsátott végvári katonák mozgósításával ellenállt**. Gyors katonai sikerei nyomán Erdély fejedelmének is megválasztották. A török a magyar királyi címet is felkínálta neki, amit jó realitásérzékkel udvariasan elhárított. **1606-ban Bocskai és I. Rudolf Bécsben békét kötött**. A béke a katolikus vallás sérelme nélkül **engedélyezte** a főurak, nemesek, a végvári vitézek és a szabad királyi városok számára **a protestáns vallásgyakorlatot**.

1608-ban Rudolf lemondott a magyar királyi trónról öccse, **Mátyás főherceg** javára. Ő a királlyá választása érdekében kompromisszumot kötött a magyar főrendekkel. A protestánsok szabad vallásgyakorlása a mezővárosok és a falvak lakóira is kiterjedt. A nádorválasztás esetén két katolikus és két protestáns jelöltet kellett állítani. Megtiltották, hogy a jezsuita rend birtokot szerezzen Magyarországon.

Bocskainak főúrként gondja volt az ország népére. A hajdúkat letelepítette, közvetített a 15 éves háborút lezáró Habsburg-török béke ügyében. A vallásszabadságot pedig az egész ország számára garantálni tudta.

16. 3. A főúri rekatolizáció

Az ellenreformáció magyarországi vezérszemélyisége **Pázmány Péter** esztergomi érsek (1616-1637) lett. Ő maga is református családból származott, 14 évesen mostohaanyja hatására, a nagyváradi jezsuita iskolában tért át a katolikus hitre. Saját példája nyomán a hittérítésben mindenféle erőszakot ellenzett, **a személyes meggyőzés híve volt**. Több mint 30 főnemesi családot tudott meggyőzni érveivel, amiket az **Igazságra vezérlő kalauz** című munkájában is leírt. Nagy gondot fordított a katolikus papok szolgálatára, újrászervezte a papképzést, a plébánosokat évenként látogatták. **1635-ben Nagyszombaton jezsuita egyetemet alapított**, melynek jogutódjai ma is működnek. Munkásságát tömören így összegzik: **„Protestáns Magyarországon született, katolikus Magyarországon halt meg”**. Ugyanakkor bizalmas viszonyban volt a református erdélyi fejedelmekkel is.

16. 4. Őrálló erdélyi fejedelmek

II. Mátyás halálát követően a jezsuita iskolában nevelkedett II. Ferdinánd (1619-1637) kerül a magyar trónra. Osztrák tartományaiban kíméletlen hatékonyság-

gal biztosította a katolikus többséget. Csehországi ellenreformációs törekvései az egész Európát háborúba sodró **harmincéves háború (1618-1648)** kirobbanásához vezettek.

A magyarországi protestánsokat a harmincéves háború hadjárataiba bekapcsolódó református erdélyi fejedelmek védelmezték. **Bethlen Gábor (1613-1629)** és **I. Rákóczi György (1630-1648)** korában Erdély „Tündérkert” volt. Az erős, stabil, gazdagodó fejedelemség több sikeres hadjáratot vezetett a Habsburgok ellen. A győzelmek utáni **békékben újra és újra biztosították a magyar protestánsok vallásszabadságát**. A linzi békében 90 elvett templomot adtak vissza a protestánsoknak.

Európa máshol üldözött protestánsai menedéket találtak Erdélyben, beleértve még az anabaptistákat is. Bethlen Gábor toleranciája azon alapult, hogy ha ő elvárja, hogy református vallását tiszteletben tartás, ezt a tiszteletet ő is megadja másoknak. Támogatta a román bibliafordítás elkészítését is. Bethlen Gábor a nagyenyedi, **I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna** a sárospataki kollégiumot támogatta kiemelten.

Az egyházi védekezés egy másik típusa azonban belső vitákhoz vezetett. 1617-ben Pápán megalakult **az első hazai presbitérium**. 1630-ban a pápai zsinat elrendelte, hogy Dunántúlon mindenütt presbitériumok szervezendők. A presbitériumok a gyülekezet tagjainak az irányításba való bevonását biztosították, a korabeli szokásokhoz képest igen demokratikus módon. Ez az egyházi kegyurak jogát is korlátozta. A Tiszántúlon 1646-ban tartott szatmárnémeti zsinaton (I. Rákóczi György befolyása alatt) úgy határoztak, hogy presbitériumok szervezése egyelőre nem ajánlott.

1. Keressetek példákat, hogy a XVII. században milyen volt a vallásszabadság helyzete más európai országokban!
2. Mutasd be, hogy a három részre szakadt országban melyik fejedelem mit tett a vallásszabadságért!
3. Miért csatlakoztak a hajdúk, végvári vitézek, kuruc bujdosók a vallásszabadságért folytatott küzdelmekhez?
4. Mit jelenthetett, hogy Bocskai a magyarok Mózes, Bethlen a magyarok Gedeonja?
5. Rendeztetek vitát a presbitériumról! Mennyire hasznos? Mennyire védi az egyházat?

Javasolt álláspontok:

Puritánok pártja	Patrónusok pártja
Az apostolok mellett ott voltak a vének, és együtt döntöttek. (ApCsel 15,6).	Az imádkozás és az Ige szolgálata az apostolok feladata (ApCsel 6,4-5)
Pápán 1617 óta működik a presbitérium, 12 tagot választanak a végvári katonák és a városi előljárók, a földesúr is hozzájárul.	Nincs szükség külön tanácsra. Vagy a földesúr, vagy a község / város előljárói tökéletesen el tudják intézni a dolgokat a lelkészekkel együtt.
stb.	stb.

Ige: „Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmoknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, Istentől rendeltetett.” (Róm 13,1)
Ének: 226. (MRÉ 386.) Krisztusom kívülled nincs kihez járulnom
IÉ 299. Az szép szabadságra

17. Tűrés és türelem

1. A faluban egy templomon vitatkozik két felekezet: a római katolikus és a református. Dolgozzatok ki olyan megoldást, ami a békeséget helyreállítja és megőrzi! Fontos: egyik felekezet hitvallása se sérüljön!
2. Vitassátok meg, hogyan viszonyuljanak a protestánsok a török kiűzéséhez! Előnyös vagy hátrányos számukra? Miért?

17. 1. A véres ellenreformáció

Az 1650-es évektől egyre többen ismerték fel, hogy nem örök a török jelenléte Magyarországon. Európa megerősödése megteremtette a török kiűzésének reális lehetőségét. Ráadásul a Habsburgok nyugat-európai befolyása a harmincéves háborút lezáró békékben csökkent, így nagyhatalomként a Duna-medence felé fordultak.

Az 1663-1664-es hadjáratokban a keresztyén seregek győzelme reményeket keltett. **I. Lipót (1657-1705)** viszont jobban tartott a franciáktól, mint a töröktől, így árulással felérő feltételekkel kötötte meg a **vasvári békét** 1664-ben. **A magyar főurak elkeseredése Habsburg-ellenes szervezkedésbe torkolt.** Az összeesküvésben benne volt az ország nádora, Wesselényi Ferenc is. Halála után a mozgalmat az udvar leleplezte, a vezetőit – Nádasdy Ferencet, Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencet – kivégezték. I. Lipót úgy értelmezte, hogy ezzel a magyarok eljátszották az ország irányításában való részvétel jogát, ezért abszolutista kormányzást vezetett be.

I. Lipót, aki egy időben papnak készült, érkezettnek látta az időt a magyar protestantizmus felszámolására. Ez már nemcsak szellemi harc, nem ellenreformáció volt, hanem a királyi hatalomtól támogatott katolikus restauráció. Sorra elvették a református és evangélikus templomokat. **1673-ban Pozsonyban vész-törvényszéket állítottak fel**, ahová két év alatt 800 protestáns tanítót illetve lelkészt idéztek meg – elvileg a királyi Magyarország (és részben a Hódoltság) összes evangélikus és református lelkészét és tanítóját.

A vád: a felségáruláson felül még lázadás, lázítás, a törökkel való szövetkezés, gyilkosság, rablás, összeesküvésben való részvétel.

A bíróság tagjai: katolikus érsekek és katolikus püspökök.

A várható ítélet: fő- és jószágvesztés.

Az ítélet alól mentességet lehetett nyerni

- katolikus hitre téréssel (ekkor még állását is megtarthatta!),
- a lelkési vagy tanítói szolgálatról való lemondással vagy
- önkéntes száműzetés vállalásával.

Ha a beidézett egyiket sem írta alá, akkor halálra ítélték.

Háromszázharc-egynéhányan jelentek meg. 89 halálos ítéletet hoztak. A halálos ítéletet utóbb „kegyelemből” életfogytig tartó gályarabságra változtatták. Közülük 42 prédikátort várbörtönökbe zártak, kínoztak, majd láncon-bilincsben gyalog Nápolyig hajtották, ott eladták őket gályarabnak. Közöttük volt **Sélyei István** püspök és **Kocsi Csergő Bálint**, akinek emlékiratai is ránk maradtak.

Az eljárás nemzetközi felháborodást váltott ki. A kor egyik vezető hatalma volt Hollandia, ott is figyelemmel kísérték a gályarab lelkészek sorsát. Egy szövetséges katonai együttműködés feltételeként **Michiel de Ruyter** holland admirális **1676 februárjában kiszabadította** a még életben lévő **26 gályarab prédikátort**.

Thököly Imre kurucainak sikere és a fenyegető török támadás előszelében az udvar 1681-ben országgyűlést hívott össze. Helyreállították a rendi jogokat, a törvényben kijelölt helyeken biztosították a vallás szabad gyakorlását. A száműzött prédikátorok hazatérhettek. Ezzel véget ért az 1671-től 1681-ig tartó gyászévtized.

17. 2. A Rákóczi-szabadságharc

Az utolsó nagy összecsapás az Oszmán és a Habsburg Birodalom között az 1683-as Bécs elleni török hadjáratlal kezdődött. Az európai keresztény seregek az ostromlott várost felmentették. A pápa támogatásával létrejött **Szent Liga visszavette Budát (1686)**, eljutott Belgrádig (azaz Nándorfehérvárig), megszállták az erdélyi fejedelemséget is. **A karlócai béke (1699) a középkori Magyarország területének nagy részét a Habsburgok államába illesztette.**

I. Lipót teljesítette koronázási esküjét: Magyarországról kiűzte a törököt. Magyarországot azonban szinte gyarmatként kezelte. Az aránytalan adóterhek, az ősi földbirtokok körülményes visszaadása, a magyarok és a protestánsok háttérbe szorítása, a rendi sérelmek nemzeti felkelést robbantottak ki. **Az 1703-1711 közötti szabadságharc vezetője II. Rákóczi Ferenc lett.**

A szabadságharc vezetői magyar katolikus főurak voltak. Pontosan érezték a protestánsokkal való együttműködés jelentőségét. Az ország szabadsága és vallásszabadság két, egymással szorosan összefüggő érték. Ezt fejezte ki a szabadságharc jelmondata: **„cum Deo pro patria et libertate” – Istennel a hazáért és a szabadságért!**

1705-ben törvénybe foglalták a három bevett vallás (római katolikus, református, evangélikus) szabad gyakorlatát az 1608. évi törvények szerint – és a lelkiismereti szabadságot. A protestánsok fellélegezhettek. Az államban szabadon lehetett használni a magyar nyelvet. Bármely felekezet alapíthatott iskolát. Vita esetén „csendes megegyezéssel” a templomot a többségi egyháznak kellett megkapnia, azzal, hogy kötelezettségük volt templomot építeni a kisebbségnek. Ez volt az első kisebbségvédelmi törvény. Törvény tiltotta „az Földesúri jus alatt az lelkiismereteken való uralkodást”.

Rákóczi mindig is a vallások közötti egyetértésről beszélt. Ebben hűségese munkatársa volt a református **Ráday Pál kancellár**.

A Rákóczi-szabadságharcot lezáró kompromisszumos béke a vallásszabadságot garantáló régi törvények megtartását ígerte. Rövidesen kiderült, hogy a reformátusok érdekeinek védelmére szükség van egy olyan személyre, aki ezt a munkát koordinálja. Ekkor hozták létre **az egyetemes főgondnoki tiszte**t. A főgondnok feladata volt a világi hatóságokkal való érintkezés, a protestánsokra káros hatások kivédése. Elsőként **Ráday Pál** látta el ezt a feladatot. Körülötte rövidesen kialakult egy főurakból és nemesekből álló tanácskozás, amelyet összejövetelnek, konventnek neveztek. A résztvevőket nem hatalmi vágy vezette, hanem felelősségérzet.

17. 3. A csendes ellenreformáció

Az előző évszázad véres ellenreformációjával szemben a XVIII. század korát – pontosabban **a szatmári békekötéstől (1711) a Türelmi rendelet kiadásáig (1781) tartó időszakot** nevezte így el a korábbi protestáns történetírás. A megfélemlítés vagy a megsemmisítés helyett az ellehetetlenítés, a hátrányok halmozása lettek a protestánsok elleni fellépés eszközei. Az újabb protestáns szóhasználat **rekatolizáció**ról beszél. Nem a vita, és nem a meggyőzés a cél, hanem a katolikus hitre történő térítés bármilyen módszerrel és bármi áron. A római katolikus szóhasználat ugyanakkor **katolikus restauráció**ról szól, és a török kiűzését követő időszakban tapasztalt katolikus lelki megújulást érti alatta. Ez a szó a protestáns történetíróknak a katolikus uralmi helyzet kialakítását jelentette.

A csendes ellenreformáció századának jelképének tekinthetjük a **Komáromi Csipkés György** (1628-1678) által lefordított Biblia sorsát. Komáromi Csipkés a Biblia új magyar fordítását még 1653-ban, utrechti ösztöndíjas korában készítette el. 1718-ban nyomtatták ki Leydenben (hamis címlappal, a címlapon 1685-ös évszámmal). Hazafelé-szállítás közben a határon lefoglalták. A jezsuita cenzúra veszélyesnek minősítette és elkobozták. 1754-ben az eгри érsekség udvarán közel háromezer példányát elégették.

17. 4. A Carolina Resolutio

III. Károly (1711-1740) király **1731-ben kiadta a Carolina Resolutio** (Károly határozata / megoldása) című rendeletét. **Eszerint a protestánsok csak az artikuláris (törvényben meghatározott) helyeken tarthattak nyilvános istentiszteleteket.** A többi helyen a protestáns hívek a plébános alá tartoztak. Azaz egy református gyermek keresztelésének díját a helyi katolikus plébánosnak akkor is ki kellett fizetni, ha utána hosszú útra keltek a legközelebbi református lelkészhez. Protestáns – katolikus vegyesházasság megkötésére is csak a katolikusok papnak volt joga. Ehhez kapcsolódott a reverzális: a nem katolikus fél ígervényt adott, hogy gyermekei katolikusok lesznek. A rendelet előírta, hogy a hivatalnokoknak, ügyvédeknek, bírácoknak hivatalba lépésükkor le kellett tenniük **a decretalis esküt** – Isten nevére, Szűz Máriára és az összes szentekre. Ilyet egy református nem tudott letenni, nem tehetett le – nyilvánvaló cél volt a protestánsok kiszorítása a közhivatalokból.

Az artikuláris helyeken virágzó gyülekezetek szolgáltak, összegyűjtve a környék reformátusait is. A többi gyülekezet árva eklézsia volt: nem volt papjuk, istentiszteletet nem tarthattak. Tanítók, presbiterek, családapák, istenes öregasszonyok adták tovább a hitet.

A király azt is engedélyezte, hogy az evangélikusok és a reformátusok is szuperintendenseket (lelkészi vezetőket) válasszanak **az egyházkerületek** élére. A II. Carolina Resolutio (1734) sorolta fel az evangélikusok és a reformátusok 4-4 egyházkerületét (Erdély ekkor külön fejedelemség volt a Habsburg-monarchiában, az ottani egyházkerületeket külön kezelték.)

Evangélikus	Dunántúli	Dunáninneni	Tiszai	Bányai
Református	Dunántúli	Dunamelléki	Tiszáninneni	Tiszántúli

A protestáns egyházkerületek (1750 k.)

(Az evangélikus és református egyházkerületek területe nem volt pontosan megegyező.)

17. 5. A csendes eltemetés terve

Mária Terézia (1740-1780) uralkodása alatt az „**egy állam, egy vallás**”, az államegyház eszméje volt a meghatározó. A királynő a protestánsok esetében sem az üldözést, sem a türelmet nem támogatta. A hatóságok súlyosan büntették a katolikus hit elhagyását - az eretnektérítő egyesületek jutalmazták a katolizálást. A protestánsok nem voltak egyenjogú állampolgárok, de kitarítottak.

Az esztergomi érsek is a „csendes eltemetést” ajánlotta. **Az elsorvasztás főbb eszközei a külföldi könyvek behozatalának megtiltása, a felsőbb iskolák bezá-**

rása voltak. Mária Terézia az útleveél bevezetésével nehezítette meg a protestáns diákok külföldi egyetemre járását. Egy-egy földesúr vagy jószágkormányzó indítványa elég volt ahhoz, hogy egy **protestáns templomot leromboljanak**. Ugyanakkor Mária Terézia hét új katolikus püspökséget alapított, sorra épültek **a barokk pompás templomok**, gyorsabban fejlődtek a katolikus iskolák. Az ország újránépesítése során a **betelepítések** is azt a célt szolgálták, hogy derék német nyelvű katolikus svábok szigeteket képezzenek a magyarok között. A királynő **támogatta** a ferencesek és **a piaristák iskolaalapításait**, és sírva fogadta a pápa döntését, hogy a jezsuita rendet fel kell oszlatnia.

Mégis, pap nélkül, magára hagyatva hogyan maradt meg a reformátusság? A magyar köznemesség, szabad paraszti réteg egzisztenciája nem függött az államtól. Birtoka, saját munkája révén megélt. **Apától örökölt hitét a bibliaolvasás, a Heidelbergi Káté tanulmányozása, a zsoldárok révén továbbadta gyermekeinek.** Itt mutatkozott meg a reformáció iskolapolitikájának előnye.

1. A pozsonyi véstörvényesék hármas lehetősége közül ti melyiket választanátok? Miért?
2. Miért lehetett veszélyes, hogy a harmincéves háború után I. Lipót úgy értelmezte, hogy a békeszerződések révén Magyarországra is kiterjed a „cuius regio, euis religio” (akié a föld, azé a vallás) elve?
3. Magyarázzátok meg, mi volt az értelme a Kollonich Lipót bécsújhelyi püspöknek tulajdonított hírhedt kijelentésnek: „Magyarországot előbb rab-bá, aztán koldussá, végül katolikussá teszem”.
4. Érveljete Lipót szemszögéből! Miért volt szükséges, miért voltak hasznosak uralkodói intézkedései?
5. Nézzetek utána, hogyan lett II. Rákóczi Ferenc katolikus, ha dédapja és nagyapja is református fejedelem volt!
6. Vegyétek számba, hogy a környéken mennyi a barokk templom? Mennyi származik másik művészettörténeti korszakból? Mivel magyarázható ez?
7. Az eskü általában egy párszavas szöveg. Miért volt gond egy reformátusnak a decretalis eskü elmondása az 1750-es években?
8. Nézzetek utána, napjainkban hol vannak olyan helyzetek, hogy iskola hiányában a jóakarátú emberek maguk segítik a gyerekek írni-olvasni tanulását, bibliai nevelését?

Ige: „Szenved-e valaki közöttetek? Imádkozzék! Öröme van-e valakinek? Énekeljen dicséretet”! (Jak 5,13)

Ének: 262,6. (MRÉ 396,6.) Szenvedek békével

346. (MRÉ 214.) Győzhetetlen én köszálam

18. Reformátusok a polgárosuló Magyarországon

1. Mióta, hogyan kapcsolódik össze a reformátusság és a nemzeti eszme?
2. Mi minden kell ahhoz, hogy valaki egy messzi új lakóhelyen be tudjon illeszkedni az ott lévő közösségbe? Milyen szerepe lehet ebben az egyháznak?

18. 1. A Türelmi rendelet

II. József (1780-1790) változtatott az előtte uralkodók egyházpolitikáján. A felvilágosodás korának gondolatait megismerve **az államérdeket és a közjót, a tehetséges állampolgárok érvényesülését helyezte előtérbe**. Ezért **1781-ben kiadta a Türelmi rendeletet** (Edictum tolerantiae).

A rendelet fontosabb pontjai:

- **Az evangélikusok, a reformátusok és az ortodoxok vallásukat gyakorolhatják, istentiszteletet tarthatnak.** Ahol 100 család volt, imaházakat építhetnek – először torony nélkül (1786-ig).
- A hivatali (decretalis) esküt mindenkinek a saját vallása előírásai szerint kell letennie.
- Senkit más vallási szertartáson való részvételre kényszeríteni nem lehet.
- A protestánsok előzetes bejelentés mellett, kormánybiztosok jelenlétében gyűléseket is tarthatnak.
- A vegyes vallású családok gyermekei, ha az apa katolikus, csak katolikusok lehetnek. Protestáns apa – katolikus anya esetén a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását.
- A katolikus püspökök nem ellenőrizhették a protestáns papokat.

A Türelmi Rendelet hatására 1015 protestáns egyházközség kelt új életre. Két éven belül legalább 141 evangélikus és 92 református templom épült. Az „árva eklézsiákban” megjelentek a protestáns prédikátorok, és megkezdték szolgálatukat.

A Türelmi rendelet egyike volt annak a háromnak, amit II. József a halálos ágyán sem vont vissza. Az ebben megfogalmazott elveket az 1791. évi országgyűlés törvénybe iktatta. Ezzel jogi értelemben lezárult az ellenreformáció korszaka.

18. 2. A reformkor és a forradalom

A Türelmi rendelet után felcsillant az a reménység, hogy a protestánsok nem lesznek másodrendű polgárai a hazának. Templomok százai épültek. Újjászülettek a részben vagy egészen szünetelő Kollégiumok. Új alapításokra is sor került. Az egyháztagok állami hivatalt is vállalhattak.

Azonban a francia forradalom (1789-1799) és a napóleoni háborúk (1799-1815) hatására a **forradalomellenes konzervativizmus** erősödött meg Magyarországon. **I. Ferenc király (1792-1835)** politikája **legfontosabb támogatójának a katolikus egyházat tartotta**. Metternich, a bécsi kancellár úgy vélte, hogy a magyar nyelvi és nemzeti mozgalom elsősorban a protestánsok bűne, szemben a rendszer támaszának tekinthető római katolikus egyházzal. Így a protestánsok állandó hátrátétellel számolhattak.

Vallás, felekezet	1804. Magyarország		1842. Magyarország és Erdély		1910. Magyarország és Erdély	
	millió fő	%	millió fő	%	millió fő	%
római katolikus	4,5	60	6,1	46,3	9	49,5
görög katolikus			1,3	9,9	2	11
református	1,1	15	1,85	14	2,6	14,3
evangélikus	0,7	9,3	1	7,6	1,3	7,1
görög keleti	1	13,3	2,3	17,4	2,3	12,6
unitárius					0,07	0,4
zsidó / izraelita	0,12	1,6	0,24	1,8	0,9	5,0
egyéb	0,06	0,8	0,4	3	0,02	0,1
Összesen	7,48	100	13,19	100	18,19	100

Magyarország, illetve Magyarország és Erdély népességének vallási megoszlása

A reformkor (1830-1848) hajtóereje a nemzeti eszme (nacionalizmus) illetve az egyéni szabadságjogait tiszteletben tartó gondolkör, **a liberalizmus** lett. A lelkiismereti szabadság kérdése minden országgyűlésen napirenden szerepelt.

A reformkor eszméinek továbbadásában, a márciusi ifjak nemzedékének felkészítésében meghatározó szerepe volt a magyarországi református kollégiumoknak.

Az összes magyarországi egyházon belül voltak, akik támogatták a jogi és társadalmi változásokat (liberálisok), és voltak, akik „megfontolták” (konzervatívok). 1848-ra – felekezeti hovatartozástól függetlenül – a változást szorgalmazó liberálisok száma jelentős mértékben nőtt.

A polgári forradalom az egyházak kérdését is szabályozni akarta. **Az 1848. évi XX. tc.** kimondta, hogy a négy bevett vallás (római katolikus, evangélikus, református, unitárius) mindenben egyenlő. Ez **megteremtette a protestánsok jogegyenlőségét.** Az állam hozzájárult az egyházi iskolák működési költségeihez is. A törvény tervezte, hogy az ortodoxok jogait is megerősíti, de a részletszabályok kidolgozását a fegyveres harc kibontakozása (Jellasics támadása) miatt elnapolták.

A szabadságharc alatt (1848-1849) mind a protestáns lelképásztorok, mind a római katolikus plébánosok többsége a haza védelmére biztatta a híveket. A hadjáratokban a protestáns tábori lelkészek a humánus őrei voltak. **A megtorlások** első áldozatai között volt a csákberényi református és római katolikus lelkész, mert a Függetlenségi Nyilatkozatot a szószékről kihirdették. Őket – Szikszai Jánost és Mansbarth Antalt – Nagyigmándon végezték ki. Pozsonyban Rázga Pál evangélikus lelkész lett a megtorlás áldozata, mert harcra biztatta a nemzetőrséget.

18. 3. A polgári állam

A szabadságharc után lehetetlenné tette az egyházmegyéket, egyházkerületek működését a gyülekezési tilalom. **1859 őszén a bécsi udvar kibocsátotta a Protestáns pátenst** (nyílt parancs). Ebben a két protestáns egyház számára új egyházalkotmányt írtak elő, megsemmisítve autonómiájukat. Az eddigi passzív ellenállás ezen a ponton lépett át a nyílt engedetlenségbe. Az udvar végül letett az egyház átszervezéséről.

Ennek a zaklatásokkal teli korszaknak fontos eredménye volt, hogy Török Pál (akkori pesti esperes, később dunamelléki szuperintendens) munkája nyomán 1855-ben megnyitotta kapuit a budapesti protestáns teológia, a református és evangélikus lelkészképzés intézménye.

Az 1867-es kiegyezés után az állam és az egyház közötti legszorosabb együttműködés az oktatás területén volt. Ennek érdekében az egyház állami támogatást is kapott.

A XIX. századi egyházpolitika legjelentősebb változása **1895-ben a vallások szabad gyakorlásáról szóló új törvény** elfogadásával következett be. Ennek értelmében **a Magyarországon jelenlévő egyházakat három csoportba osztották:**

- **Bevett vallások** (katolikus, református, evangélikus, görögkeleti, unitárius, izraelita).
- **Elismert egyház:** pl. baptista, iszlám.
- **Túrt felekezet** (a köznyelv szektának nevezte őket akkoriban) pl. a metodisták, nazarénusok.

Az egyházpolitikai törvények bevezették a kötelező polgári házasságkötést, az állami anyakönyvvezetést. A vallásszabadság jegyében lehetővé tették a felekezetenkívüliséget, s ezzel az ateizmust.

A dualizmus korának meghatározó változása volt **Budapest kiépülése**. Amikor Török Pál pesti lelkész lett, 462 egyháztagot tartottak nyilván. Halálának évében (1883) már 22.000 református élt a fővárosban. Új egyházközségek alakultak, templomok épültek.

18. 4. Családjogi viták

A XIX. században az egyházi esküvő a házasság jogi értelemben vett megkötését is jelentette. Vegyesházasságról akkor beszéltek, ha az egyik fél római katolikus, a másik protestáns volt. Több reformkori országgyűlésen is tárgyalták a vegyesházasságok szabályzását. A kérdésre különösen ráirányította a figyelmet a Kossuth Lajos (ev.) és Meszlényi Terézia (r. kat.) házassága körüli huzakodás.

Az 1868. évi törvény a szokásjog alapján rendezte a kérdést. A vegyesházasságokból született gyermekek közül „**a fiak atyjuknak s a leányok anyjuknak valóságát követik.**”

Az egyházi anyakönyvezést 1895-től az állami anyakönyvek váltották fel. A törvény előkészítése során katolikus kérésre megengedték, hogy a különböző vallásfelekezethez tartozó házaspárok, házasságuk megkötése előtt **megegyezzenek** arra nézve, „**hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, illetőleg abban neveltessenek.**”

Ez a megfogalmazás (látszólag) kiterjesztette a szülők jogait. A római katolikus egyház azonban utasítást adott ki, hogy vegyes vallásúak esetében házasságot csak akkor áldhat meg katolikus plébános, ha a felek hozzák **az előzetes nyilatkozatról a hivatalos okiratot (reverzális)**. Azt a katolikus, aki ilyen nem kötött, eltiltották a szentségek felvételétől. Később a református egyház is eltiltotta az úrasztalától a református egyház kárára egyezséget adó egyháztagot. **Sok keserűséget**, családi sérelmet, templomtól, egyháztól való elszakadást hozott a reverzális szeretet nélküli alkalmazása.

18. 5. Az országos református egyház

A kiegyezés után megindultak az előkészítő egyeztetések egy országos református egyházi szervezet kialakítására vonatkozóan. **1881. október 31-én Debrecenben összeült az Alkotmányozó Zsinat:** a 94 választott képviselő, és a tíz hivatalból tag (utóbbiak az öt egyházkerület hivatalban lévő püspöke és főgondnoka).

Az országos egyházi szervezet neve **Evangélium Szerint Reformált Magyarországi Keresztyén Egyház** lett.

Az egységes egyházalkotmány rendje:

- Az egyes **egyházközségek** választott tisztségviselői és vezetői a **lelkész** és a **presbitérium**.
- Az egyházközségek területi elven **egyházmegyévé** szerveződnek (**esperesség**, szeniorátus).
- Az egyházmegyék a történelmi hagyományok szerint alkotják az **egyházkerületet** (**püspökség**, szuperintendencia).
- Az egyes egyházkerületek választott képviselői alkotják az egyház törvényalkotó testületét, az országos **Zsinatot**.

A zsinat az egyházfegyelem megszilárdítása érdekében megalkotta az egyházi bíraskodásról szóló törvényt. Létrehozta a református egyház jól átgondolt iskola-rendszerét.

Ferenc József király az egyházalkotmányt jóváhagyta.

18. 6. Az egyház belső élete

Az egyházpolitika és az egyház társadalmi környezete **alapvetően megváltozott a kiegyezés (1867) után**. A korábban hírből ismert nyugat-európai változások itt is megjelentek: Néhány újprotestáns keresztyén közösség magyarországi misszióba kezdett. **A kultúraváltás, a szekularizáció, az elvilágiasodás** egyre erősebben éreztette hatását. A városiak, az értelmiség a vallást lelkiismereti, nem pedig közösségi ügynek tekintette – csökkent a templomba járók száma. Sok helyütt a parasztság is bizalmatlan volt saját lelkésze iránt. Az iparosodó ország nagyvárosaiban, leginkább Budapesten megnőtt a városi szegénység, a faluról városba települő munkások vagy munkakeresők tömege, akik hagyományos egyházi kapcsolataikat is elvesztették. A belmisszió őket szólította meg.

A magyarországi ébredés mozgalma már az 1840-es években elindult. Egyik központját, a budapesti **Skót Missziót** a Lánchidat építő angliai szakemberek alapították 1841-ben. A másik központ az 1859-ben alapított **pesti németajkú református egyház** volt. Nyugat-európai kapcsolataik révén közvetítették az új egyházi törekvéseket a magyar híveknek.

Szabó Aladár, a „belmisszió atyja” a Skót Misszió vasárnapi iskolájában tanított. Munkatársaival együtt számos, Nyugat-Európában bevált módszert honosítottak meg. **A református közösségek ekkor ismerkedtek meg a bibliaórákkal, az evangelizációkkal, a gyermek- és diák istentiszteletekkel, a műsoros vallási estekkel. Megrendezték az első nyilvános imahetet**. A munkásnegyedekben egyházközségeket szerveztek. Hitmélítő kiadványaik eljutottak még a tanyavilágba is.

A dualizmuskori egyháztörténet egy messiási ága **az Amerikába kivándorló magyarok gyülekezetei**. Magyarok több hullámban is érkeztek „az Ígéreték földjére” (1850, 1890, 1910, 1945, 1956 körül). Gyülekezeteik segítették a magyar identitás megőrzését.

1. Nézetek utána, hogyan fejlődött Budapest az 1870-1880-as években! Milyen egyházi problémákat vehetett fel a lakosság gyors növekedése?
2. Mivel magyarázzátok, hogy a XIX. század előtt a református iskolák állami támogatás nélkül működtek, 1848-ban pedig törvény mondta ki, hogy állami támogatásra jogosultak?
3. Gyűjtsetek össze olyan kérdéseket, amiket az vet fel, hogy a házaspár egyik tagja katolikus, a másik református! (Pl. templombajárás, gyermekek nevelése, böjt, bűnbánat, úrvacsora témakörökben). Hogyan lehet ezeket a kérdéseket megoldani?
4. Mutassátok be néhány előnyét és hátrányát annak, hogy az egyház az egész országban egységes szervezetként működik!
5. Milyen szempontok alapján alakította ki a vallások, felekezetek három csoportját az 1895. évi törvény?
6. Mivel magyarázható, hogy a nagyvárosi misszió problémáira nagyon fogékony volt a Skót Misszió?
7. Vitassátok meg, milyen célból kezdhette meg a Skót Misszió a budapesti zsidóság misszióját!

Ige: „Mit mondjunk tehát ezekre? Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk?” – Róm 8,31.
Ének: 80. (MRÉ 80) Hallgasd meg, Izrael pásztora!

19. A XX. század, a megpróbáltatások kora

Milyen érvek szólnak amellett és az ellen, hogy a harangokból ágyúkat öntsenek?

19. 1. A XX. század

A XX. században a váratlan és tragikus fordulatok gyorsan követték egymást.

- **1914-ig:** Az Osztrák-Magyar Monarchia gazdasági virágzása, a boldog békeidők.
- **1914-1918:** Az I. világháborúban Magyarország a vesztes oldalra került, az Osztrák-Magyar Monarchia szétesett.
- **1919.** Magyarországon kommunista diktatúra alakult ki. A Tanácsköztársaság megkísérli a haza védelmét, de üldözi az egyházakat.
- **1920.** Magyarországon Horthy Miklós került hatalomra. A megszálló katonaság kivonása érdekében muszáj volt vállalni a trianoni béke feltételeit. A megcsönkített ország gazdaságát és politikai rendszerét Bethlen István miniszterelnöksége idején konszolidálták.
- **1933-tól** megerősödik Németországban a nemzetiszocialista diktatúra, amely megállapodott Európa felosztásáról a Szovjetunióval. A kitörő háborúban Magyarország semleges szeretett volna maradni.
- **1941-től** Magyarország is résztvevője a II. világháborúnak. Ennek során 1944-ben német, 1945-ben szovjet csapatok szállták meg Magyarországot. A győztes Szovjetunió támogatásával Magyarországon is kommunista rendszer került hatalomra.
- **1956-ban** a forradalom megmutatta a magyarok szabadságvágyát. A kommunista elnyomás a megtorlás után már kevésbé volt nyíltan erőszakos.
- **1989.** A Szovjetunió meggyengülésével együtt Magyarországon az egypártrendszer összeomlott. A rendszerváltozás után a magyar társadalom polgári demokráciát és szociális piacgazdaságot kezd el kiépíteni.

Vallás, felekezet	1920. Magyarország		1941. Magyarország		1949. Magyarország	
	millió fő	%	millió fő	%	millió fő	%
Római katolikus	5,11	63,9	8,07	55,0	6,24	67,8
Görög katolikus	0,17	2,2	1,70	11,6	0,25	2,7
Református	1,67	20,9	2,79	19,0	2,01	21,9
Evangélikus	0,49	6,2	0,73	5,0	0,48	5,2
Unitárius	0,01	0,1	0,06	0,4	0,01	0,1
Görög keleti	0,05	0,6	0,56	3,8	0,04	0,4
Más keresztyén	0,01	0,2	0,05	0,3	0,04	0,4
Izraelita / zsidó	0,47	5,9	0,72	4,9	0,14	1,5
Összesen	7,98	100,0	14,68	100,0	9,21	100,0

Magyarország népességének vallási megoszlása a XX. század első felében

Az adatok elemzésekor vegyük figyelembe a következő tényeket:

- Az adatok a mindenkori ország-területre vonatkoznak.
- Az országgyarapítás során 1938 novemberére és 1941 áprilisa között négy ütemben összesen 79.249 km² terület került vissza Magyarországhoz, több mint négymillió lakossal (1. Csehszlovákia déli része, 2. Kárpátalja, 3. Észak-Erdély, 4. Muraköz, Dél-Baranya, Dél-Bácska.)
- A II. világháborút lezáró párizsi békekötés 1947-ben Magyarország határait ismét az 1938. évi állapot szerint rögzítette (Pozsony mellett még három falut csatoltak Csehszlovákiához).

19. 2. Trianon

1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon palotában írták alá az I. világháborút lezáró békeszerződést. Magyarország területének kétharmadát az úgynevezett utódállamokhoz csatolták. (Románia egymagában nagyobb területet kapott, mint amekkora Magyarország maradt.) Magyarország „önmagával határos” ország lett, hiszen a megcsonkított országgal határos elcsatolt területek legnagyobb része magyarok által lakott vidék volt.

A szerződés a magyar reformátusságot is több részre szakította szét. Az elvesztett területek egy részén (főleg a Csehszlovákiának, a Romániának és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak juttatott területeken) a lakosság jelentős része református volt, így a magyar reformátusságnak harmada más államok uralma alá került.

	A Trianon előtti Magyarországon	A Trianon utáni Magyarországon	Elcsatolt (%)
Az ország területe (km ²)	282 870 *	93 073	67
Az ország népessége (fő)	18 264 533 *	7 986 875	56
Református egyháztagok száma	2 756 737	1 799 762	35
Lelkészek száma	2 063	1 035	50
Tanítók száma	3 215	2 252	30
Egyházmegyék száma	57	19 teljes + 10 csonka	58
Egyházközségek száma	2 086	1 010	52
Általános iskolák száma	1 753	1 117	36
Tanítóképzők száma	10	5	50
Gimnáziumok száma	33	21	36
Felsőoktatás	8	7	13

A trianoni békediktátum néhány, a református egyházat érintő hatása

*Horvát-Szlavónország nélkül.

Az új helyzetben új kérdés volt: a korabeli egyházi vezetés **megpróbálja-e megőrizni az új határok között (azok ellenére) az egyház nem régen kialakult szervezeti egységét?**

1924-ben a történelmi Magyarország öt püspöke összeült, hogy a kérdést megvitassák (Kenesei Konvent). Arra az eredményre jutottak, **hogy a reformáció egyházai történelmük során többnyire országoként szerveződtek.** Az új körülmények között az egyház szervezeti egysége nem tartható fenn. Az utódállamokban azonban úgy kell felépíteni az egyház szervezetét, hogy azt bármikor lehetséges legyen visszaállítani az eredeti állapotába.

19. 3. Kisebbségi sors

Milliókon lépett át a határ, egy-egy idegen ország, idegen nemzet fennhatósága alá kerültek. A határon túli testvéreinkre nehéz évek, nehéz évtizedek következtek. **A kisebbségi sors terhe volt az értelmiség kiszorítása, az egyszerű emberek zaklatása, a hivatalok packázása, az anyanyelv használatának korlátozása, a magyar nemzetiségi iskolák elsoványosítása, a többségi nemzet tagjainak beköltöztetése a magyar területekre.**

A román és a délszláv állam az egyházi földbirtokokat államosította. Ezek a birtokok elsősorban az egyházi iskolák működését, a tanítók fizetésének az alapjait biztosították. Az elcsatolt területeken az új uralom megnehezítette, de (ekkor) nem tette lehetetlenné az egyház szolgálatát. **A magyarság önszerveződésének**

meghatározó közösségei lettek a gyülekezetek. Így az idegen uralom alá került reformátusság különösen is őrizte hitét és megszentelt egyházi hagyományait. A lelkeség megőrzését a Szentírás, a Szenczi Molnár Albert által fordított zsoltárok és a Heidelbergi Káté segítették.

A második világháború utáni **Csehszlovákiában** mindehhez járult még **a kollektív bűnösség elve, kitelepítések, áttelepítések. Az asszimilációt** (a nyelvi illetve nemzetiségi identitás feladását) a középiskolai továbbtanulás, az elhelyezkedés jobb esélyeivel is ösztönözték. A beolvadást a városba költözés (iparosodás) is segítette a hagyományos falusi közösség kapcsolatrendszerének elvesztése által.

Az ausztriai magyarság példáján látható volt, hogy ahol az anyaországhoz képest magasabb életszínvonalon, durvább zaklatás nélkül élt a magyarság, az asszimiláció gyorsabb volt. Ahol a diktatórikus sanyargatás erősebb volt, ott a magyaroknak nem maradt más választása, mint **küzdelmekben megőrizni önazonosságukat.**

19. 4. A kiútkeresés korszaka

A Trianon utáni válságos időszakban a magyarországi református egyház számára fontos feladatként fogalmazódott meg a kiútkeresés, az egyház talpra állítása. **Két jellegzetes irány** bontakozott ki. Az egyik vélemény szerint a korábbi egyházi szervezet már nem alkalmas az emberek megszólítására, ezért az ébresztő, **missziói munkát keresztyén egyesületek útján** kell végezni. A másik elgondolás szerint a történelmi református értékek tudatosításával, a hagyomány újraélesztésével, **a Szentíráshoz és a református hitvallásokhoz való erősebb ragaszkodással** lehet megszólítani az embereket. **Ravasz László** (1882-1975) dunamelléki püspök teremtett összhangot a két felfogás között. Híres jelmondata szerint az **„egyházat missziósítani és a missziót egyházasítani”** kell. Így sikerült a két szembenálló csoportot a szükséges belső építésre, összefogásra készíteni.

Az a fajta eszmélés, az a szembenézés, ami a reformáció korában megtörtént, amikor az ország részekre szakadt – Trianon után elmaradt.

A korszakban működő néhány fontos belmissziói egyesület, egyesület:

A Keresztény Ifjúsági Egyesület, KIE alap gondolata ez volt: a fiatalokat a fiatalok által kell az evangélium üzenetével megszólítani. 1921-ben meghívták John Mott amerikai evangelizátort Magyarországra. Az ő szolgálata nyomán alakult meg a **Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség**, (MEKDSZ), a lelki ébredést, a bibliaköröket és az evangélium ügyét fontosnak tartó szövetség.

A Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége, SDG 1921-ben Siófokon alakult. A szövetségnek először minden teológushallgató a tagja lehetett, aki Jézus Krisztust személyes megváltójának fogadta el, úgymond találkozott vele. Küldetésüket így foglalták össze: „Áldott legyen Krisztus mindazért, amit Érted,

Bened és Általad elvégzett!”. Fontos volt a napi bibliaolvasás, a zsoltárok és a népdalok ismerete. Hamarosan gimnáziumokban és szakiskolákban is megalakultak a csoportjaik. Éves találkozójuk színhelye Balatonszárszó volt. 1943-as találkozójuk közismert: a II. világháború utáni Magyarország lehetőségeit vizsgálták meg.

Jól működő egyesület volt pl. a Református **Cserkészmozgalom**, az Országos Református Lelkészegyesület (ORLE), az Országos Református Tanáregyesület (ORTE), a Bethánia CE Szövetség, a Külmissziói Egyesület, a Presbiteri Szövetség és a Református Nőszövetség. Ezek a szervezetek nagyszerűen kiegészítették a református egyház tevékenységét, még ha hatásköri villongások voltak is egyes helyeken, egyes személyek között.

19. 5. A II. világháború

1885 óta a magyar országgyűlés felsőházának tagja volt a három rangidős református püspök és főgondnok. Amikor a felsőházat 1926-ban újra felállították, szintén ezt a szabályt alkalmazták. Magyarázható, de utólag nehezen magyarázható, hogy a református egyház képviselői a zsidókat sújtó első két törvényt megszavazták. **A harmadik zsidótörvényt azonban a református egyház teljes mértékben elutasította.** 1944-ben csak néhány lelkész emelt szót a vidéki zsidóság deportálása ellen. Nem sokkal később Ravasz László püspök maga szervezte meg azt a tiltakozást, amely rávette Horthy Miklós kormányzót a Budapesten élő zsidók elhurcolásának leállítására.

A Jó Pásztor Bizottság, amelynek meghatározó személyisége volt Éliás József református és Sztelhó Gábor evangélikus lelkész, eleinte csak a zsidó családból származó keresztyéneket támogatta. Később a zsidómentés egyik szervezete lett. És voltak mások is, akik **az üldözöttekre figyeltek egy embertelen korszakban.** Közülük néhány: Szabó Imre budapesti esperes, Soós Géza, az SDG diákmozgalom szervezője; Jane Haining, a Skót Misszió iskolájának vezetője, Koszorús Ferenc ezredes, Bereczky Albert református lelkész – és kevésbé ismert sok vidéki lelkész és egyháztag embersége.

Dédapáink elbeszéléseiből tudhatunk **a magyar katonák frontélményeiről** (1941-1945). Arról is, hogy mit jelentett egy-egy válságos helyzetben a Szentírás szava. A világháború után sok református került **hadifogságba**, „**málenkij robot**”-ra (‘kis munka’) orosz munkatáborokba: **a táborigyűlések, imaközösségek sok embernek segítettek** a próbatételek elhordozását.

A II. világháború után országszerte bűnbánati heteket tartottak. A bűnbánat és a felelősségérzet légkörében fogant 1945 augusztusában a négy egyházkerület püspökének közös pásztorlevele, amelyben kifejezték, hogy az ország romba dőlésének az erkölcsi romlás volt az oka: az ország vezetői és népe megfedkezett Istenről, az Ő örök Igéjéről és Törvényéről. A lelki ébredés a következő időszak átvészelését is segítette.

1. Értelmezzétek a felekezeti megoszlásról szóló táblázat adatait! Vizsgáljátok meg, hol vannak váratlan változások! Ezeknek mi az oka?
2. Hogyan tudjátok kifejezni vagy megélni, hogy egy közösségbe tartozunk a külső-magyarországi magyarokkal?
3. Vitassátok meg, hogy az utódállamokban a magyar reformátusságot nemzeti identitása vagy keresztyénsége miatt zaklatták-e?
4. Az 1930-as években Sáropatakról indult el a tehetségmentés, a népfőiskola és a faluszeminárium. Nézzetek utána, melyik mozgalomnak mi volt a célja és a fő tevékenysége!
5. Mit mérlegelt egy vidéki református lelkész, amikor egy üldözött családnak menedéket nyújtott a parókia pincéjében a II. világháború idején?
6. Nézzetek utána, milyen témákat tárgyalt az SDG 1943. évi szárszói konferenciája!

Ige: „Te azért a munkának terhét hordozzad, mint Jézus Krisztus jó vitéze” (2Tim 2,3)
Ének: 454. (MRÉ 424.) Ez a világ csak baj halma

20. A múltat végképp eltöröljük?

1. Vitassátok meg, miért tarthatja jónak egy ország politikai vezetése, ha az országban egyáltalában nem működik egyház! Mit válaszolnátok az összegyűjtött érvekre?

20. 1. A kommunista diktatúra időszaka

1946-ban a földreform során a nagybirtokokkal egy időben államosították az egyházi nagybirtokokat is. Az egyes református egyházközségeknél ekkor meghagyott földeket 1951-ben maradéktalanul elvették. Ezeknek a mezőgazdasági területeknek a haszna addig az egyházi intézmények működését segítette.

Az 1948. évi „kékcédulás” választásokkal megtörtént a kommunista hatalomátvétel Magyarországon. Az egyházak (köztük a református egyház) számára az állami ellehetetlenítés kora kezdődött. Sokak számára ezt már a szovjet megszállás előrevetítette.

A vallásos egyesületeket 1946-1949 között országszerte betiltották. Az egyházak elleni támadás következő lépése közvetlenül az egyházi vezetők ellen irányult. Mindszenty József esztergomi érseket és Ordass Lajost, az evangélikus egyház elnök-püspökét koholt vádak alapján hosszú börtönbüntetésre ítélték (a rendszerváltást követően mindkettőjüket a bíróság rehabilitálta). **Ravasz Lászlót lemondatták,** és kevéssel később Révész Imre tiszántúli püspök is lemondott tisztségéről, így az új hatalomnak megfelelő egyházi vezetők választását érte el a kormány. **1948-ban néhány hét alatt állami irányítás alá vonták az egyházi iskolákat.** A református egyházban ez az intézkedés 1024 általános és 34 középiskolát érintett. Négy történelmi Kollégium maradt meg (Budapest, Debrecen, Pápa, Sárospatak). Ezeknek az elvétele („önkéntes felajánlása”) 1952-ben történt. Ettől kezdve már csak a Debreceni Református Gimnázium, valamint a budapesti és a debreceni teológiai akadémiák maradtak a református egyház fenntartásában.

Ilyen körülmények között kötött **Egyezményt 1948.** október 7-i dátummal a Magyar Köztársaság kormánya és a református egyház vezetősége „az állam és az egyház közötti viszony kérdésének mindkét részről óhajtott békességes és helyes rendezése céljából”. Az egyes fejezetek címe:

- Teljes vallásszabadság
- A szeretetintézmények fenntartása
- Átmenet a szabadegyházi helyzetbe
- Imádkozás a felsőbbiségért
- Az iskolák államosítása
- A megmaradó iskolák

Ilyen megállapodást az unitáriusokkal, az evangélikusokkal, végül (1950-ben) a római katolikus egyházzal is kötött a kommunista hatalom. Rákosi Mátyás úgy számolt, hogy az egyházak 20 év alatt elhalnak. Ezt a folyamatot gyorsította, hogy a diktatúra a református egyház társadalmi és anyagi bázisát jelentő kis- és középbirtokos réteg felszámolásába is belekezdett (kuláklisták, TSZ-szervezés). A hitoktatást gyakorlatilag eltörölték. Létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt. A helyi lelkészek üldözése, fenyegetése vagy máshová helyezése bevett gyakorlat lett, ha valakivel konfliktusa támadt az egyházi vagy állami vezetőknek.

20. 2. Az 1956-os forradalom

Egy fiatal lelkészekből álló csoport hitvalló munkája nyomán már a forradalom előtt **„Református Megújulási Mozgalom”** szerveződött. 1956. október 23-a után, a forradalom hevületében a mozgalom elgondolásait újrafogalmazta, kérte a hiteltelenné vált vezetők lemondását, de a javaslatok végrehajtására nem maradt idő.

A forradalomban a lelkészek többsége inkább nyugalomra, a vérontás elkerülésére kérte a híveit. Ez is elég volt ahhoz, hogy a megtorlások során számos lelkészt ítéljenek rövidebb-hosszabb börtönbüntetésre. 1957. december 31-én pedig – miután koholt vádak alapján elítélték – kivégezték Gulyás Lajos, volt levélt (Győr-Sopron megye) református lelkipásztort.

20. 3. A szocializmus időszaka

Az 1956-os forradalom leverése és a megtorlás után a Kádár-rendszer konszolidálódott. Módszerei kifinomultak, a hatalom „puha diktatúraként” működött. Az életkörülmények javultak, a rendszer nem tekintett mindenkit azonnal ellenségnek, aki nem volt lelkes híve.

Az 1956 előtt kompromittálódott egyházi vezetés lemondott / lemondatták. Helyükre új, a pártállam szempontjából legalább annyira megbízható egyházi vezetők kerültek. Az akkor élők lelkipásztorok és híveik számára nagy kérdés volt,

milyen mértékig kell együttműködni a párhatalommal azért, hogy az egyház működhessen, az ígehirdetés szólhasson. Nem mondhatjuk, hogy minden református lelkész megtalálta a helyes arányokat.

A Kádár-rendszer támogatta, hogy az egyház néhány területen **társadalmi szolgálatot** végezzen. Az **idősek gondozásában és a fogyatékosok javára** végzett munka mellett az alkohol- és drogfüggők közötti szolgálatokat is engedélyezték.

A rendszer fokozatosan engedett és eltűrte, hogy meginduljon a vak-, siket-, a cigánymisszió, a mozgássérültek és a leprások missziója. Megindult a telefonos lelkiségély-szolgálat, a házasságsegítő-szolgálat, a börtönmisszió.

Egyre kevesebb intézkedés történt a vallásukat gyakorló polgárok, vagy a gyermeküket hitoktatásra járató szülőkkel szemben. Bővült a hitéleti kiadványok kiadásának lehetősége is.

A fiatalokkal való foglalkozás hosszú ideig tiltott tevékenység volt. Ez az 1980-as évektől kezdve indulhatott meg. Mindvégig **tiltott volt** azonban, **hogy a református egyház szót emeljen a szocialista rendszer képmutatása, visszássága vagy felelőtlensége ellen.** Csak elvétve épülhettek új templomok.

Az állam mindent nyomon követett beépített ügynökei útján. A titkos jelentők, besúgók miatti bizalmatlanság mind a mai napig hatóan képes mérgezni a keresztyén közösségeink együttműködését.

Az 1945-1956 illetve az 1956-1990 közötti korszak (a történelmi jelenkor) kutatása körültekintést igénylő, érzékeny feladat.

1. Gyűjtsetek olyan módszereket, amelyek segítségével meg lehet gátolni, hogy a szomszédos országokban lakó magyarok egymáshoz utazhassanak! Miért alkalmaznak ilyen módszereket?
2. Miről szólt az 1948-as Egyezmény? A megtörtént események függvényében értelmezzétek, mit remélt az egyház az Egyezménytől, és mit értett az egyes témák alatt a pártvezetés!
3. Hasonlítsátok össze a Rákosi-korszak és a Kádár-korszak egyházpolitikáját! Mi lehet az azonosságok és a különbségek oka?
4. Nézzetek utána, mit jelentett a keskeny út teológiája és a szolgáló egyház teológiája? Melyiket kinek a neve fémjelzi? Melyiknek mi a veszélye?
5. Fény a rácsokon. Derítsétek ki, miért töltött éveket börtönben és kényszermunkán Csiha Kálmán erdélyi lelkipásztor (1990-1999 között erdélyi református püspök)!

6. Mutassátok be, 1989-ben hogyan vált szimbólummá Tőkés László temesvári református lelkész (1990-2009 között királyhágómelléki református püspök)!
7. Keressetek magyarázatot arra, miért nem szűnt meg a keresztyénség a kommunista diktatúra időszakában!

Ige: „Az igaz embernek életére törnek, az ártatlan embert elítélik.” (Zsolt 94,21)

Ének: --- (MRÉ 461.) Mindig velem, Uram, mindig velem

21. Egyházunk napjainkban

1. Fogalmazzatok meg egy frappáns rádiófelhívást a Református Szeretetszolgálat Nyilas Misi karácsonya programja számára, cipősdobozba rejtett ajándékcsomagok gyűjtésére!
2. Mit jelent számotokra a vallásszabadság?

20. 1. Vallásszabadság és rendszerváltozás

A Szovjetunió szétesésével párhuzamosan Magyarországon – a békés átmenet révén – az 1989-1990-es években az egypárti diktatúrát felváltotta a többpárti parlamenti demokrácia. Megváltozott a gazdaság és a kultúra világa is.

Hazánkban „**mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához.** Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását; és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa” (Magyarország Alaptörvénye, VII. cikk (1) bek.; 2011.).

A 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról **biztosítja, hogy az egyházak szabadon teljesítsék küldetésüket.**

A vallási közösségeknek Magyarországon két típusa van:

- a) vallási tevékenységet végző szervezetek
- b) és bevett egyházak (az Országgyűlés által elismert egyházak).

Bevett egyház az a szervezet lehet, amelyiknek

- tanítása lényegét tartalmazó hitvallása és rítusa van;
- legalább százéves nemzetközi működése igazolható;
- vagy legalább húsz éve szervezeten működik Magyarországon és taglétszáma eléri az ország lakosságának 0,1 százalékát;

- bizonyítható a közösségi célok érdekében való együttműködés szándéka;
- és működése nem sérti az Alaptörvényt.

A demokrácia keretei között **az egyesülési jog szerint szabadon újraalakulhattak a református egyházzal együttműködő civil szervezetek**, mint például a Presbiteri Szövetség, az Országos Református Tanáregyesület, a Református Nőszövetség, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület, a Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom.

1990 elején a magyar állam és a Református Egyház közös megegyezéssel felbontotta az 1948-as Egyezményt. **1998-ban a kormány és a Református Egyház Megállapodást kötött** az ország javát szolgáló együttműködésről.

A megállapodás néhány jellegzetes pontja:

- A Kormány **az állam és egyház szétválasztásának elve** alapján és a vallásszabadság biztosítása érdekében **tiszteletben tartja a Református Egyház önkormányzatát**.
- A Kormány a Református Egyház irányítására, felügyeletére szervet nem hoz létre.
- **A Református Egyház** hagyományából fakadóan **feladatának tekinti** a hitelveinek megfelelő szellemi és erkölcsi igényesség jegyében óvodai, alap-, közép- és felsőfokú, illetve szakirányú oktatási-nevelési intézmények alapítását, fenntartását és **működtetését**; továbbá a nem a Református Egyház által fenntartott oktatási-nevelési intézményekben is **a hit- és erkölcstan tantárgy oktatásának végzését**.
- A Református Egyház részt vesz a kulturális értékőrzésben, [...] valamint gondoskodik **a magyar kulturális örökség** fontos részét alkotó vallási, kulturális és nemzeti öröksége (levéltárak, könyvtárak, múzeumok [...] továbbá műemlékek, műemlék jellegű épületek stb.) ... megőrzéséről, gyarapításáról és közhasználatának biztosításáról.
- A Református Egyház oktatási-nevelési, egészségügyi, szociális, gyermekjóléti és védelmi, valamint család- és ifjúságvédelmi intézményei tevékenységük után a hasonló feladatot ellátó állami és önkormányzati intézményekkel mindenben **azonos támogatásra jogosultak**.

20. 2. A Magyar Református Egyház

2009. május 22-én létrejött az 1920-ban szétszakított református egység új formája, a Magyar Református Egyház.

Alkotmánya szerint a **Magyar Református Egyház „Jézus Krisztus egyetlen egyetemes, keresztyén egyházának része**, amely Krisztus testéhez tartozik. Egyedüli fejének az Úr Jézus Krisztust vallja, s a teljes Szentírás alapján hite kifejezőjéül az Apostoli Hitvallást, a II. Helvét Hitvallást (1566) és a Heidelbergi Kátét (1563) fogadja el.” Közös istentiszteleti és ügyviteli nyelve a magyar. Jelmondata így szól: Krisztus a jövő, együtt követjük Őt!

A Magyar Református Egyház nem állami, politikai szervezet, hanem **egy határokon átívelő egyházi közösség**, amely tiszteli, ezért érintetlenül hagyja a tag egyházak anyaországi helyzetét, szervezeti függetlenségét.

Alapítói az alábbi magyar református egyházak:

- A Magyarországi Református Egyház,
  - Dunamelléki Református Egyházkerület
  - Dunántúli Református Egyházkerület
  - Tiszáninneni Református Egyházkerület
  - Tiszántúli Református Egyházkerület
- a Romániai Református Egyház
  - Erdélyi Református Egyházkerület
  - Királyhágómelléki Református Egyházkerület
- a Kárpátaljai Református Egyház
- a Szerbiai Református Keresztyén Egyház
- a Szlovéniai Református Keresztyén Egyház

2009 óta csatlakozott a közösséghez

- az Amerikai Református Egyház
- a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház
- az Ausztráliai Református Egyház
- a Horvátországi Református Egyház.

20. 3. A Magyarországi Református Egyház szolgálata

A Magyarországi Református Egyház az ország második legnagyobb keresztyén közössége, négy egyenrangú egyházkerület együttműködésében szolgálja Krisztusát.

Név	Dunántúli	Dunamelléki	Tiszáninneni	Tiszántúli
Székhelye	Pápa	Budapest	Miskolc	Debrecen

A Magyarországi Református Egyház egyházkerületei (2014)

Magyarország	
Önmagát reformátusnak vallja	1.153.454
Református egyháztagok száma	363.553
Lelkészek száma	1.436
Pedagógusok száma	4.332
Egyházmegyék száma	27
Egyházközségek száma	1.239
Felsőoktatás	4

Egyházunk adatai (2011 k.)

A Magyarországi Református Egyház (MRE) szerteágazó tevékenységet folytat. Az MRE 2012. évi éves jelentése ilyen feladatokról tudósít:

- A négy egyházkerületben összesen 13.618 keresztelő, 8.653 konfirmáció, 3.129(x2) házasságkötés és 17.861 temetés történt.
- Az MRE Zsinata befogadta a Budapesten működő Koreai Presbiteriánus Gyülekezetet.
- Jakab János ezredes lett a protestáns tábori püspök.
- Egyházunk gyermekkórháza a Bethesda Kórház országosan egyedülálló az égési sérült gyerekek ápolásában.
- 469 református diakóniai intézményben több mint 31000 rászorulóról gondoskodnak a Szeretetszolgálat intézményei.
- A család- és gyermekellátó szolgálatok száma 334.
- Több mint tízezer önkéntes szolgált a Szeretethíd kétnapos rendezvényén.
- 25 éve működik a Kallódó Ifjúságot Mentő Misszió Ráckeresztúri Drográpiás Otthona.
- A 4 református felsőoktatási intézményben 2012-ben összesen 5677 diák tanult tovább.
- 22 hallgató vesz részt a Wáli István Református Cigány Szakkollégium munkájában.
- Nagy médiaérdeklődést váltott ki az MRE karácsonyi kisfilmje, A fiú.
- A Nyilas Misi karácsonya programban 6700 nélkülöző gyermek kapott ajándécsomagot.

2012	Szolgálat	Férőhely
Idősgondozás	295	26 236
Fogyatékkal élők ellátása	74	3 150
Szenvedélybeteg-ellátás	10	709
Pszichiátriai betegek ellátása	13	726
Hajléktalanellátás	6	218
Összesen:	400	31 039

A református diakóniai intézményrendszer adatai

Református óvodákban, iskolákban a 2013/14. tanévben 155 köznevelési intézményben 52441 gyermeket és diákot nevelünk.

2013/14.	Feladat	Gyermek,tanuló
óvoda	59	5.196
általános iskola	105	26.897
gimnázium	33	10.458
szakközépiskola	16	3.119
szakiskola	8	1.022
diákotthon	22	1.642
alapfokú művészeti iskola	19	3.934
gyógypedagógiai intézmény	3	173
pedagógiai szakszolgálat	4	
pedagógiai intézet	1	
Összes	271	52 441

A református köznevelési intézményrendszer adatai
(köznevelési feladatonként, a többcélú intézmény többször is szerepel)

20. 4. A rendszerváltozás korszaka

Sokféle reménység és illúzió keveredett az 1990-es évek végén. Mintegy negyedszázaddal később látható, mi történt azóta.

Sem a vallás reneszánszára számítóknak, sem az egyház széthullásától félőknek nem lett igaza. Újra vannak – ellenmondásosan értelmezhető adataink – Magyarország felekezeti megoszlásáról.

Vallás, felekezet	2001. Magyarország		2011. Magyarország	
	millió fő	%	millió fő	%
Római katolikus	5,29	51,9	3,69	37,1
Görög katolikus	0,27	2,6	0,18	1,8
Református	1,62	15,9	1,15	11,6
Evangélikus	0,31	3	0,21	2,1
Unitárius	0,01	0,1	0,01	0,1
Más protestáns	0,04	0,4	0,06	0,6
Görög keleti	0,02	0,2	0,01	0,1
Más keresztyén	0,03	0,3	0,07	0,7
Izraelita / zsidó	0,01	0,1	0,01	0,1
Más vallások	0,01	0,1	0,04	0,4
Nem vallásos	1,48	14,5	1,81	18,2
Nem válaszolt, ismeretlen	1,1	10,9	2,7	27,2
Összesen	10,19	100	9,94	100

Magyarország népességének vallási megoszlása

A társadalom értékrendjének változása jól érzékelhető, és ez nem mindenben azonos a **keresztyénység értékvilágával**. A siker, az egészség, a fiatalosság, a gazdagodás, a manipuláció, a fogyasztás kultusza olyan értékek, amelyekkel szemben – vagy amelyek mellett – a közjó, a szolgálat, az autonómia, a lelkiismeret, az önzetlenség, az áldozat fontossága hangsúlyozandó.

A vallási adatok jól mutatják, hogy új felekezetek és új vallások kerülnek a magyarok látóterébe: **nagy az érdeklődés a lelki dolgok iránt**. A transzcendenssel (a hétköznapi határokon átlépő valóság), a spiritualitással való találkozásnak ma – úgy tűnik – sokféle, és egyre több útja-módja van. Ez egy pluralista társadalomban természetes.

Nekünk keresztyénként szilárd meggyőződésünk van. Mert más alapot senki sem vethet a meglevőn kívül, aki Jézus Krisztus (1Kor 3,11).

A keresztyén misszió nemcsak tanítás, hanem tanulás. Hitünk igazságait úgy kell elmondanunk, hogy a nyüzsgő világban hiteles, megragadó és érdekes legyen.

Ám a hitünk nem lehet türelmetlen. Keresztyén reménységünk és meggyőződésünk várakozó, „mert töredékes az ismeretünk, és töredékes a prófétálásunk. Amikor pedig eljön a tökéletes, eltöröltetik a töredékes” (1Kor 13,9).

A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága kivételes pillanat a történelemben. Napjainkban ennek a szabadságnak a belső ellentmondásait és kihívásait éljük.

- Az egyházaknak lehetősége van iskolák alapítására. Mitől lesz jobb a keresztyénnevelés, mint a többi?

- Új szeretetintézmények nyíltak meg – milyen lesz bennük az irgalmasság légköre?
- Bővülnek az egyház társadalmi missziós szolgálati lehetőségei: „a munka sok, a munkás kevés”.
- Vannak virágzó városi gyülekezetek, és vannak erőtlenedő városi gyülekezetek.
- Vannak néptelenedő és öregedő falvak. Vannak erősödő falusi közösségek.
- Sokkal többen vallják magukat reformátusnak, mint ahány egyháztagot ismerünk – de a református egyház többet temet, mint konfirmál.

Krisztusnak a földön küzdő egyháza megmarad. Ugyanakkor rengeteg tenni-valóra kaptunk elhívást, hogy ebben az egyetemes közösségben *a magyar és református* egyház egyházként megmaradjon, és végezze a küldetését.

Sokan várják Krisztus evangéliumát.

1. Vitassátok meg, miért lehet szimpatikus a református egyház szolgálata egy Istent kereső embernek!
2. Mi az igazán fontos dolog? – Reklámfilmek felidézésével fogalmazzátok meg, milyen értékrend látható bennük! Válogassátok ezek közül ki a keresztyén értékeket!
3. Internetes kutatás segítségével mutassátok be valamelyik keresztyén civil szervezet vagy a Református Szeretetszolgálat munkáját!
4. Hasonlítsátok össze a 2001. és a 2011. évi népszámlálás vallási és felekezeti adatait! Mi változott? Mi lehet a magyarázat?
5. Hasonlítsátok össze az 1948-as Egyezményt és az 1998-as Megállapodást! Melyek a főbb különbségek?
6. Mi a különbség a bevett egyház és a vallási tevékenységet végző szervezet között?
7. Mi a különbség a Magyar Református Egyház és a Magyarországi Református Egyház között?
8. Az adatok segítségével hasonlítsátok össze a Trianon utáni és a mai református egyház helyzetét! Mi lehet a változások oka?
9. Mutassátok be, milyen szerepet vállal a református egyház szolgálatában lakóhelyetek gyülekezete!
10. Ábrázoljátok egy térképábrázolat segítségével a Magyar Református Egyházat alkotó főbb egyháztestek elhelyezkedését és központját!

Ige: „Mert van még jövő, és reménységed nem semmisül meg.” (Péld 23,18)

Ének: --- (MRÉ 334.) Hatalmas Isten, népek közé szórva

22. Beszélj el fiaidnak! – Összefoglalás

1. Keressetek olyan időpontokat a történelemben, amikor jó vagy könnyű volt keresztyénnek lenni! Min múlik ez?
2. Mit jelent számotokra magyar reformátusként élni?

1. Készítsetek rövid kronológiát az egyháztörténet legfontosabb korszakairól és eseményeiről!
2. Százados tabló. Készítsétek el egy-egy választott évszázad magyar egyháztörténeti tablóját! Szerepeljenek rajta az alábbiak:
  - A kor legfontosabb egyháztörténeti eseményei
  - Három-négy egyetemes egyháztörténeti párhuzam
  - A kor legfontosabb egyháztörténeti személyiségeinek portréja
  - Egy, a korból származó templom képe
  - A korra jellemző (egy vagy néhány) dokumentum képe
  - Bibliai vagy az énekeskönyvből vett mottó, jelige
3. Beszéljétek meg, ki miért szerepel a reformáció genfi emlékművén!
4. Vitassátok meg, kit miért örökítettek meg a keresztyénség XX. századi mártírjai westminsteri szoborcsoportban!
5. Ki lenne az a tíz személyiség, akinek helyet adnátok „A kétezer éves egyház” emlékművön?
6. Ezer év imádsága. Az 1000-2000 közötti időszakot áttekintve évszázadonként válasszatok ki egy-egy témát, amiért hálát adnátok vagy könyörögnétek!
7. Hasonlítsátok össze az 1804., az 1920. és a 2011. évi magyarországi népszámlálás vallási adatait! Mi változott? Mi lehet a magyarázat?
8. Gyűjtsetek össze a Magyar Református Egyház tagegyházainak címereit! Milyen szimbólumokat találtok rajtuk? Mire utalnak ezek a jelképek?
9. Gyűjtsetek össze 5-7 értéket, amit a magyar reformátusok az utóbbi 500 éves történelmük során képviseltek!
10. Értelmezzétek a Heidelbergi Káté megfogalmazását az egyházzól!

Ige: „Térj haza, és beszélj el, mit tett veled az Isten. Ő pedig elment, és hirdette az egész városban, hogy milyen nagy jót tett vele Jézus.” (Lk 8,39)

Ének: 165 (MRÉ 153.) Itt van Isten köztünk

A kiadó elismeri a fejlesztés első fázisából adódó tévedések lehetőségét.
Hálásak vagyunk minden jobbító-javító észrevételért.

szaszi.andrea@reformatus.hu
nagy.marta@reformatus.hu

A visszajelzések tükrében a szükséges változtatások alapján
a tankönyv átdolgozásra kerül.

Felelős kiadó: Galsi Árpád

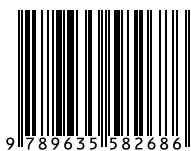
Tördelés: Tibographia Stúdió,
www.mediasziget.hu
Felelős vezető: Kerti Tibor

Nyomdai kivitelezés: HVG Press Kft.
Felelős vezető: Tóth Péter

RP-011/ME30
ISBN 978 963 558 268 6

RP-011/ME30

Ára: 800 Ft